

ХТО КОНТРОЛЮЄ ПОЛІЦІЮ?

РОЛЬ НЕЗАЛЕЖНИХ УСТАНОВ У
РОЗСЛІДУВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

OPEN SOCIETY
JUSTICE INITIATIVE

Усі права захищені © 2021 Фонд «Відкрите суспільство»

Ця публікація доступна у форматі PDF на веб-сайті Фонду «Відкрите суспільство» відповідно до умов ліцензії Creative Commons, яка дозволяє копіювати та розповсюджувати публікацію лише у повному обсязі, доки права на неї належать Фонду «Відкрите суспільство», та використовувати її у некомерційних цілях у сфері освіти та вдосконалення державної політики. Фотографії не можуть бути використані окремо від публікації.

ISBN: 978-1-940983-92-9

doi: 10.34880/74m3-9s14

Опубліковано Фондом «Відкрите суспільство»

224 West 57th St.

Нью Йорк, штат Нью-Йорк, 10019

Сполучені Штати Америки

www.OpenSocietyFoundations.org

За додатковою інформацією звертайтеся до:

Маши Лісіціної

Фонд «Відкрите суспільство»

Masha.Lisitsyna@OpenSocietyFoundations.org

Дизайн та верстка Ahlgrim Design Group

Фото на обкладинці © Анна Ватсон/Camera Press/Redux

ПОДЯКИ

Авторами цієї роботи є **Іан Скотт**, колишній керівник Відділу спеціальних розслідувань в Онтаріо, Канада, та Маша Лісіціна, старша керуюча юридична радниця Відділу підзвітності Ініціативи Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Рецензентами виступили співробітники Ініціативи Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя **Еріка Дейлі**, **Рейчел Нейлд** та **Роберт О. Варенік**, редактором виступив **Девід Беррі**, старший фахівець з комунікації Ініціативи з правосуддя.

Дослідження для цієї роботи проводилося низкою колег протягом декількох років. Автори висловлюють вдячність учасникам Юридичної клініки з прав людини Університету Брістоля (група 2013-2014 років) за перше визначення перспективних моделей НСУ. Особлива подяка **Ерін Нгуен Нефф**, **Клаудії Бенетт** та **Амалії Ордонез Вахі** за постійне оновлення результатів дослідження. Додаткове дослідження було проведено у 2020 році студентами школи Флетчера при Університеті Тафтса та юридичної школи Бостонського коледжу **Даною Хатік**, **Амандою Борвайе**, **Джессікою Б'єлонко** та **Карою Спарлінг** у рамках їх участі у Гарвардському проекті «Товариство права та міжнародного розвитку» (LIDS) під керівництвом юристів **Люсі Престон** та **Ларрі Лов** з юридичної фірми «Оррік».

Ця робота також включає результати досліджень, проведених у 2013-2014 роках Ініціативою з правосуддя у співпраці з Тянь-Шанським центром політики Американського університету Центральної Азії, які включали дослідницькі поїздки до Кінгстону, Ямайка, та Торонто, Канада, де були проведені інтерв'ю зі співробітниками слідчих установ, НУО та науковцями. Також були використані ідеї, висловлені учасниками конференції «Поліція у центрі уваги», яка буда організована Незалежною комісією з розслідувань Ямайки (INDECOM), Міжнародною амністією в країнах Америки, Фондом «Відкрите суспільство» та Центром прав людини Університету Ессекса, а також конференцій та семінарів, організованих у 2013-2018 роках Фондом «Відкрите суспільство» у Вірменії, Грузії та Киргизстані.

Багато людей щедро ділилися своїми знаннями щодо окремих галузей та юрисдикцій. Автори

висловлюють свою подяку **Фатімі Бохарі**, Мусаві, Пакистан; **Адріані Гарсія Гарсія**, Університет CIDE, Мексика; **Анні Гвідісе**, УНП ООН, Австрія; **Лукасу Лекуру**, ХУМЕК, Аргентина; **Терезі Ріттер**, Dignity, Данія; **Мартіну Шонтейху**, незалежному консультанту з питань кримінального судочинства, США; та Мандірі Шарма, Міжнародна комісія юристів, Непал. Також ми вдячні нашим колегам з Фонду «Відкрите суспільство»: **Бесті Еплл**, **Наташі Арпрієстер**, **Софію Асантані**, **Араму Баррі**, **Олександрі Черкасенко**, **Сандрі Колівер**, **Крістіану Де Восу**, **Авро Фрейзеру**, **Джорджу Кегоро**, **Зазі Наморадзе**, **Ніні Мадсен**, **Сушілі Мат**, **Фіоні Маккей**, **Маріані Пені**, **Крістоферу Скотту**, **Дженніфер Шоу**, **Вайкві Ваньойке**, **Джилліан Вінклер**, **Василині Яворській** та **Бейні Є**.

Багато колег великодушно переглядали попередні версії цієї роботи на різних етапах її написання. Автори дуже вдячні за приділений час та безцінні відгуки **Георгію Чхеїдзе**, Ініціатива сприяння верховенству права у Грузії Інституту управління Схід-Захід; **Вероніці Хінестрозі Арена**, незалежному старшому консультанту з права захисту прав людини, Колумбія; **Гарету Джонсу**, колишньому керівнику Відділу спеціальних розслідувань, Онтаріо, Канада; **Дозефу Мартіно**, керівнику Відділу спеціальних розслідувань, Онтаріо, Канада; **Лукасу Мантінгу**, Ініціатива реформування кримінального судочинства в Африці, Південно-Африканська Республіка; **Кенту Роучу**, професору права в Університеті Торонто, Канада; **Крістоферу Шерріну**, професору права в Університеті Західного Онтаріо, Канада.

Автори хотіли би висловити свою подяку багатьом людям, які працюють у цій галузі і знайшли час поспілкуватися з нами. Ці інтерв'ю суттєво допомогли нам краще зрозуміти роботу слідчих установ різних країн, а також розробити практичні та здійснимі рекомендації. Інтерв'ю проводилися у режимі відеодзвінків, якщо не зазначено інше. Автори вдячні наступним співрозмовникам за обмін досвідом, оскарження наших припущень та надання прикладів з їх практики у цій галузі: **Фабіо Амадо**, Управління державного захисника Ріо-де-Жанейро, Бразилія; **Єфрату Бергману-Сапіру**, Державний комітет з протидії катуванням (PCATI), Ізраїль; **Юрію**

ПОДЯКИ

Белоусову, начальнику управління, Генеральна прокуратура України; **Девіду Брюсу**, науковцю, Південно-Африканська Республіка; **Хамішу Кембеллу**, заступнику уповноваженого, INDECOM, Ямайка; **Джону Девітту**, Transparency International, Ірландія (електронною поштою); **Теммі Грегг**, Американський союз громадянських свобод (ACLU), США; **Вероніці Хінестрозі Аренас**, незалежному експерту, Колумбія, **Тамар Гопкінс**, юристу та дослідниці, Австралія; **Джорджу Кегоро**, Ініціатива для Східної Африки Фонду «Відкрите суспільство», Кенія; **Пітеру Кіамі**, незалежний юридичний підрозділ, Кенія; **Євгену Крапівіну**, Центр політико-правових реформ, Україна; **Ніколасу Лаїно**, Федеральний офіс державного захисника, Аргентина (електронною поштою); **Паулі Литвачки** та **Маріано Ланціано**, Центр правових та соціальних досліджень, Аргентина; **Хуану Е. Мендезу**, колишньому Спеціальному доповідачу ООН з питань катувань, Аргентина/США; **Лукасу Мантінгу**, Ініціатива реформування кримінального судочинства в Африці, Південно-Африканська Республіка; **Девіду Ндеріту**, керівнику Незалежної установи нагляду за діяльністю поліції (ІРОА), Кенія; **Наташі Нері**, дослідниці і режисерці, яка працює з сім'ями жертв вбивств поліції у Ріо-де-Жанейро, Бразилія; **Вікторії Сентас**, Університет Нового Східного Уельсу, Австралія; **Карлу Такеї**, ACLU, США; **Тамар Зубашвілі**, Служба державного інспектора, Грузія, **Девіду Весту**, керівнику Установи з розгляду скарг на поліцію, Тринідад і Тобаго; **Паулу Роберто Мелло Кунья-молодшому**, прокурору з Ріо-де-Жанейро, Бразилія; **Грему Сміту**, Університет Манчестера, Сполучене Королівство; **Лорі Піттер**, Human Rights Watch, США; а також слідчому поліції та адвокату з Норвегії, які спілкувалися з нами як приватні особи і просили не називати їх імен.

ЗМІСТ

5	Методологія і терміни
8	Резюме та основні рекомендації
15	1. Вступ
19	2. Незалежність слідчих установ
19	A. Законодавство, яке регулює діяльність незалежної слідчої установи
20	B. Належний бюджет та окреме приміщення
22	3. Незалежність та обов'язки керівництва НСУ
22	A. Незалежність керівника НСУ
24	B. Призначення керівника НСУ
24	C. Фіксований термін повноважень
25	D. Звільнення керівника НСУ
26	E. Обов'язки керівництва
28	4. Слідчі повноваження та юрисдикція
28	A. НСУ як провідна слідча установа
30	B. Які справи розслідує НСУ?
33	C. Діяльність яких суб'єктів має розслідувати НСУ?
37	D. Часові обмеження
38	E. Необхідність відсутності надмірного імунітету співробітників правоохоронних органів та строків позовної давності у випадках серйозних порушень прав людини
40	5. Незалежність, кваліфікація та підготовка слідчих НСУ
40	A. Відряджені та колишні співробітники правоохоронних органів або слідчі без досвіду роботи в поліції
43	B. Оплата праці, знаки розрізнення та форма одягу слідчих
43	C. Різноманітність та міжкультурна компетентність слідчих
45	6. Практичне застосування повноважень НСУ
45	A. Повноваження слідчих НСУ
45	B. Обов'язок негайно повідомляти про випадки та співпрацювати
48	C. Санкції за порушення обов'язку співпрацювати
49	D. Охорона місця події
50	E. Відокремлення залучених співробітників правоохоронних органів
50	F. Свідчення та заяви щодо випадку
51	G. Права та обов'язки співробітників правоохоронних органів
53	H. Збір матеріальних доказів, пов'язаних з підозрюваним співробітником правоохоронних органів, після ймовірного правопорушення
54	I. Зберігання даних і записів

-
- 56 7. Права потерпілих, їх представників та НУО та їх участь у розслідуваннях НСУ та пов'язаних з ними кримінальних провадженнях**
- 57 А. Право потерпілих на участь у кримінальному провадженні
- 58 В. Права потерпілих на інформацію
- 59 С. Перегляд рішень НСУ
- 60 D. Роль неурядових організацій та офісів державного захисника
- 62 8. Криміналістична експертиза**
- 62 А. Судові докази
- 62 В. Патологоанатомічні розтини
- 63 С. Підозри про застосування катувань
- 64 D. Розшук потерпілих і кримінальне розслідування випадків насильницьких зникнень
- 66 9. Ретельне та своєчасне розслідування**
- 67 10. Захист свідків та викривачів**
- 67 А. Захист від репресій
- 68 В. Співробітники правоохоронних органів як викривачі
- 70 С. Імунітет від кримінального переслідування
- 71 11. Прозорість**
- 71 А. Публічні заяви під час розслідування
- 71 В. Публічні заяви при завершенні розслідування
- 73 С. Повідомлення у випадку зняття обвинувачення
- 73 D. Щорічні звіти
- 74 E. Аналіз систематичних порушень
- 75 F. Збір демографічних даних
- 76 12. Притягнення до відповідальності та судовий розгляд**
- 76 А. Притягнення до відповідальності
- 79 В. Делеговане або приватне переслідування у справах
- 80 С. Судовий розгляд
- 82 13. Висновки**
- 83 Повний перелік рекомендацій**
- 88 Додаток: перелік джерел та літератури**
- 88 А. Окремі монографії, статті, доповіді
- 91 В. Окремі судові справи
- 92 С. Окремі міжнародні стандарти
- 94 Прикінцеві посилання**

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕРМІНИ

МЕТОДОЛОГІЯ

Для написання цієї роботи були проведені кабінетні дослідження, огляд літератури, а також інтерв'ю з галузевими експертами. У роботі також використовуються попередні дослідження Іана Скотта щодо нагляду за діяльністю поліції, а також його досвід роботи як керівника Відділу спеціальних розслідувань в Онтаріо, Канада. Робота також включає матеріали дослідження, проведеного Ініціативою з правосуддя Фонду «Відкрите суспільство» у співпраці з Тянь-Шанським центром політики Американського університету Центральної Азії².

Автори провели 26 напівструктурованих інтерв'ю з працівниками незалежних слідчих установ (НСУ), вченими і представниками громадянського суспільства з країн, які досліджуються у роботі, а також з іншими експертами цієї галузі з країн Північної та Південної Америки, Карибського басейну, Європи, Африки та Австралії. З цих 26 інтерв'ю 24 проводилися у режимі відеоконференції з подальшим листуванням через електронну пошту, а ще два були проведені тільки електронною поштою³. Інтерв'ю відбувалися у період між листопадом 2020 і квітнем 2021 року. Мета інтерв'ю полягала у знаходженні практичних прикладів того, які підходи застосовують країни з різних куточків світу до розслідування злочинів, у вчиненні яких підозрюються співробітники правоохоронних органів, а також у зборі рекомендацій щодо вдосконалення відповідних практик.

Усі НСУ, які досліджуються у цій роботі, відповідають мінімальним вимогам незалежності від поліції та інших державних установ та уповноважені проводити кримінальні розслідування. Список досліджуваних НСУ не призначений бути вичерпним або репрезентативним; скоріше, автори шукали приклади ефективних НСУ, які представляють різні регіони та правові системи, щоб показати безліч можливих моделей та контекст, в якому вони працюють. Досліджені установи різняться за обсягом своєї незалежності та повноважень,

але кожна з них демонструє певні перспективні елементи та потенціал для того, щоб ефективно виконувати свої функції. Установи також сильно відрізняються за досвідом своєї роботи – від піонерів у цій галузі, таких як Офіс омбудсмана поліції Північної Ірландії, який почав роботу 20 років тому, або Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо, який працює вже 30 років, – до більш молодих установ, таких як Служба державного інспектора у Грузії, який було створено в листопаді 2019 року.

НСУ, які досліджуються у цій роботі, включають:

1. Канада, Онтаріо, Відділ спеціальних розслідувань (SIU)⁴
2. Грузія, Служба державного інспектора (SIS)⁵
3. Ірландія, Служба омбудсмана поліції (Гарда Сіхана, GSOC)⁶
4. Ізраїль, Відділ внутрішніх розслідувань поліції (Мачаш або PIID)⁷
5. Ямайка, Незалежна комісія з розслідувань (INDECOM)⁸
6. Кенія, Незалежна установа нагляду за діяльністю поліції (IPOA)⁹
7. Норвегія, Бюро розслідувань справ поліції¹⁰
8. Південно-Африканська Республіка, Незалежне слідче управління поліції (IPID)¹¹
9. Тринідад і Тобаго, Установа з розгляду скарг на поліцію (PCA)¹²
10. Сполучене Королівство, Англія та Уельс, Незалежне управління з питань діяльності поліції (IOPC)¹³
11. Сполучене Королівство, Північна Ірландія, Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції (PONI)¹⁴.

У роботі також досліджуються спеціалізовані відділи прокуратури, які, суворо кажучи, не є НСУ, але можуть виконувати такі ж функції. Ці відділи мають повноваження розслідувати такі ж випадки, як і НСУ, але при цьому вони не є повністю незалежними; їх функціональна незалежність

визначається політикою прокуратури, в межах якої вони працюють. Крім того, у них немає деяких повноважень щодо розслідувальної діяльності, якими має користуватися НСУ. Втім, їх досвід є корисним для розгляду різних моделей наглядових органів, які мають повноваження здійснювати кримінальні розслідування.

До цих спеціалізованих відділів належать:

12. Аргентина, Відділ прокуратури з питань насильства з боку правоохоронних органів (PROCUVIN)¹⁵
13. Україна, Генеральна прокуратура, Департамент процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про катування та інші серйозні порушення прав громадян з боку правоохоронних органів¹⁶
14. Сполучені Штати Америки, Кримінальна секція Відділу громадянських прав Міністерства юстиції¹⁷.

У цій роботі також досліджується досвід одного з відділів Генеральної прокуратури Ріо-де-Жанейро (Спеціальної групи з питань громадської безпеки, GAESP) який продемонстрував перспективну практику, особливо у контексті високих ризиків безпеки. Генеральний прокурор країни ліквідував GAESP у березні 2021 року, і це рішення викликає жаль, оскільки зменшує ймовірність того, що жертви вбивств з боку представників правоохоронних органів отримають справедливість¹⁸. Враховуючи важливість досвіду GAESP, ми вирішили зберегти деякі з прикладів роботи цієї установи, незважаючи на її нещодавній розпуск.

Дослідникам не вдалося оцінити незалежність та ефективність кожної слідчої установи або відділу прокуратури, включених у це дослідження. Ця робота скоріше намагається висвітлити аспекти діяльності різних установ, які є прикладами перспективних практик. Сподіваємося, що розробники політики та фахівці-практики в інших країнах розглянуть можливість адаптації цих перспективних практик до власних обставин. Хоча в цій роботі розглядаються деякі проблеми та недоліки, з якими стикаються досліджувані установи, основна увага приділяється аспектам їх діяльності, які видаються ефективними і пропонують потенційні моделі перспективних практик.

ТЕРМІНИ

У певних місцях роботи використовуються спеціальні технічні терміни з галузі кримінального судочинства; у таких випадках визначення цих термінів надається у тексті. Однак, важливо мати загальне розуміння значення деяких важливих термінів, які часто вживаються у дослідженні. Вони наведені нижче.

Незалежна слідча установа (НСУ) та її керівник.

Хоча в різних країнах зустрічаються різні назви незалежних слідчих установ і тих, хто їх очолює, для цілей цієї роботи така установа буде називатися «незалежної слідчою установою» (НСУ або «установою»), а її голова – «керівником».

Співробітники правоохоронних органів. У роботі працівники поліції та інших правоохоронних органів, діяльність яких підпадає під юрисдикцію НСУ, визначаються загальним терміном «співробітники правоохоронних органів». Цей термін описує працівників поліції, виправних закладів, а також інших осіб, які відповідають за роботу місць тримання під вартою. У деяких країнах термін може включати співробітників міграційних органів, охоронців психіатричних закладів, а також працівників центрів тримання під вартою неповнолітніх. Відповідно до керівництва ООН, термін також включає в себе військовослужбовців під час виконання ними правоохоронних функцій¹⁹. У деяких країнах під це визначення також підпадають прокурори²⁰.

Потерпілі (жертви) та постраждалі особи.

Відповідно до правових основ захисту прав людини, потерпілі визначаються як «особи, яким індивідуально чи колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або суттєве ураження їхніх основних прав у результаті дії чи бездіяльності, що порушують діючі національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою»²¹. Особа може вважатися потерпілою незалежно від того, чи було встановлено особу правопорушника, чи його/її затримано, притягнуто до відповідальності та засуджено, а також незалежно від родинних зв'язків між правопорушником та потерпілим²².

Термін «потерпілий» у відповідних випадках включає близьких родичів чи утриманців безпосереднього потерпілого, а також осіб, яким було завдано збитків при спробі надати допомогу потерпілому, що перебуває у тяжкому становищі, або запобігти віктимізації²³. Багато установ використовують такі терміни, як «постраждала особа», щоб уникнути припущень щодо можливої незаконної поведінки співробітників правоохоронних органів.

Установи використовують різні терміни при вирішенні питання передачі справи до суду. Визначаючи достатність доказової бази для висунення кримінального обвинувачення, деякі визначають критерієм «розумну перспективу засудження», інші вважають, що докази «мають бути достатніми для отримання обвинувального вироку», у той час як треті використовують термін «розумні підстави для висунення кримінального обвинувачення» або «достатні підстави». У цій роботі буде використовуватися термін **«розумні підстави для висунення кримінального обвинувачення»**, який означає, що слідство має достатні докази, щоб обґрунтувати висунення кримінального обвинувачення, і справа має бути передана до суду.

РЕЗЮМЕ ТА ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Останні події - починаючи від вбивств Джорджа Флойда та інших чорношкірих, скоєних американськими поліцейськими²⁴, систематичних катувань протестувальників у Білорусі^{24,5}, і до смертей людей, що знаходилися під вартою під час локдаунів у зв'язку з пандемією COVID-19 в Індії²⁶ та Кенії²⁷ - є суворим нагадуванням про те, що застосування сили державою за відсутності контролю може швидко перерости у жорстокі та протиправні дії. Сучасне суспільство покладає на поліцію та інші правоохоронні органи функції забезпечення порядку та розслідування злочинів. Питання у тому, хто має розслідувати злочини, у скоєнні яких підозрюється сама поліція? Багато століть тому римський поет Ювенал поставив питання: «Хто сторожитиме сторожів?». Майже через дві тисячі років на це запитання досі не отримано задовільної відповіді.

Багато століть тому римський поет Ювенал поставив питання: «Хто сторожитиме сторожів?»

Поліція та армія - це органи держави, наділені повноваженнями застосовувати силу; також їм заборонено зловживати такою владою відповідно до принципу, що ніхто не може бути вище закону. Дійсно, верховенство права визначається Організацією Об'єднаних націй як принцип державного управління, за якого всі особи, установи та відомства, державні та приватні, включаючи саму державу, несуть відповідальність за дотримання законів, які оприлюднюються, рівною мірою виконуються і незалежно застосовуються судовими органами, а також відповідають міжнародним нормам і стандартам у галузі прав людини²⁸. Але якщо підозрювані у скоєнні правопорушень не притягуються до відповідальності шляхом проведення ефективного розслідування та кримінального переслідування, передбачуване дотримання принципу верховенства права не має реального сенсу.

Одним з підходів до нагляду за поліцією є створення громадських наглядових комісій, які залучають цивільних осіб до нагляду за діяльністю правоохоронних органів. Але дуже мало громадських наглядових комісій мають адекватні повноваження щодо розслідування, і більшість з них можуть лише надавати рекомендації щодо застосування дисциплінарних заходів або кримінального переслідування, не маючи можливості самим впроваджувати такі рекомендації або забезпечувати їх подальше виконання. Незважаючи на зростання таких громадських ініціатив у всьому світі, випадки зловживання владою правоохоронними органами і пов'язаними з цим скандали продовжуються. Очевидно, що існує потреба у більшій кількості наглядових установ, які матимуть більшу незалежність та повноваження.

Обов'язок розслідувати застосування надмірної сили представниками поліції та іншими співробітниками правоохоронних органів, а також повідомлення про катування та випадки смерті у місцях тримання під вартою встановлений міжнародним правом захисту прав людини та кримінальним правом. Численні міжнародні конвенції, пакти, хартії та авторитетні керівництва, такі як протоколи та керівні принципи, зобов'язують держави проводити незалежні, неупереджені, своєчасні та ефективні розслідування. У цій роботі розглядаються та наводяться приклади того, як держави створюють та надають повноваження незалежним слідчим установам (НСУ) з метою виконання цих зобов'язань та забезпечення справедливості, навіть у випадках, коли злочини скоєні самими співробітниками правоохоронних органів.

У цій роботі досліджуються перспективні моделі забезпечення підзвітності поліції за допомогою створення НСУ для розслідування та кримінального переслідування тяжких злочинів, у вчиненні яких підозрюються співробітники поліції або інших правоохоронних органів. У ній розглядаються підходи різних НСУ при проведенні кримінальних розслідувань та переслідувань співробітників правоохоронних органів за випадки смерті, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, а також повідомлення про сексуальне насильство, катування і насильницьке зникнення осіб, які перебувають під їхнім юрисдикційним контролем. Робота зосереджена на дослідженні випадків нанесенні серйозної шкоди життю або особистій недоторканості з боку співробітників правоохоронних органів, і не розглядає деяких інших правопорушень, таких як хабарництво.

Кримінальне покарання співробітників правоохоронних органів, які вчинили тяжкі злочини, є вимогою міжнародного права захисту прав людини. Таке покарання надає змогу суспільству найбільш чітко виразити своє неприйняття протиправних дій з боку держави, і одночасно з цим є загальним фактором стримування від участі у тяжких правопорушеннях для інших осіб, які займають владні посади.

У роботі розглядаються основні елементи, необхідні для проведення ефективного розслідування, а також кримінального переслідування співробітників правоохоронних органів, які підозрюються у скоєнні тяжких злочинів проти тих самих осіб, яких вони присягалися захищати. У роботі вперше окреслено законодавчі рамки, необхідні для забезпечення гарантій незалежності НСУ та її керівника, а також юрисдикції НСУ щодо конкретних питань і діяльності співробітників правоохоронних органів. У ній наводяться приклади основних умов, необхідних для ефективного проведення розслідування, таких як відсутність занадто широкого законного імунітету поліції. У роботі також розглядаються питання кваліфікації, повноважень та підготовки слідчих НСУ, підкреслюється важливість негайного оповіщення НСУ про випадки; а також визначає роль НСУ як головної слідчої установи. Кілька розділів присвячені детальному опису основних елементів ефективного розслідування, включаючи охорону місця, де трапився випадок, розділення підозрюваних співробітників правоохоронних органів, обов'язок співпрацювати, збирання

У роботі розглядаються основні елементи, необхідні для проведення ефективного розслідування, а також кримінального переслідування співробітників правоохоронних органів, які підозрюються у скоєнні тяжких злочинів проти тих самих осіб, яких вони присягалися захищати.

усних та письмових свідчень і заяв, матеріальних доказів, а також проведення патологоанатомічного розтину. Один розділ присвячений розслідуванню ситуацій зникнення особи, яка перебувала під вартою. У роботі також розглядається участь потерпілих у процесі розслідування, а також захист свідків і викривачів. Нарешті, у статті розглядаються питання публічного звітування НСУ і відповідальності за проведення кримінального переслідування і судового розгляду у випадку висунення обвинувачень.

Крім того, при дослідженні цих питань розглядаються різні конституційні, правові і політичні обставини, у тому числі приналежність країн до романо-германської чи загальної системи права. Незважаючи на відмінності рамки регулювання кримінального розслідування і переслідування, при будь-яких обставинах країни мають спільну потребу в інституційній і доказовій базі, здатній підтримувати проведення ефективного розслідування і кримінального переслідування співробітників правоохоронних органів, причетних до скоєння тяжких злочинів.

Міжнародне право захисту прав людини містить низку зобов'язань щодо криміналізації відповідних видів діяльності і забезпечення гарантій захисту від них, розслідування і кримінального переслідування співробітників правоохоронних органів, відповідальних за свавільні вбивства, катування і насильницькі зникнення, а також відшкодування постраждалим особам і їх сім'ям. Але загальновідомо, що розслідування зловживань з боку співробітників правоохоронних органів є складним завданням. Суди часто надають перевагу свідченням представників поліції перед свідченнями заявників, особливо, якщо останнім самим пред'явлені обвинувачення у скоєнні кримінальних правопорушень.

У багатьох випадках, окремі співробітники правоохоронних органів є частиною каральної системи, в якій насильству потурають, заохочують його застосовувати або навіть віддають відповідні накази. Навіть там, де ситуація інша, міцні зв'язки між поліцейськими і співробітниками інших правоохоронних органів, які часто є єдиними свідками злочинів своїх колег, призводять до такого явища, як «кодекс мовчання».

У такій ситуації міжнародні стандарти захисту прав людини та право зазначають, що тягар доказування у таких обставинах не може покладатися тільки на позивача, оскільки «часто тільки держава-учасниця має доступ до відповідної інформації»²⁹. У таких випадках тягар доказування переходить до державних органів, вимагаючи від них надання задовільного та правдоподібного пояснення, підкріпленого відповідними доказами³⁰.

Тим не менш, доказування вини безпосереднього виконавця злочину або його керівника, який віддав відповідний наказ або не запобіг злочину, має відповідати найвищому стандарту доказування. Дотримання цього стандарту (який у багатьох правових системах отримав назву «за відсутності обґрунтованої підозри») є досить складним завданням.

Проте важливо долати такі труднощі і боротися за встановлення правди і справедливості. Ефективні розслідування та кримінальні переслідування співробітників правоохоронних органів, які вчинили тяжкі злочини, свідчать про неприйняття державою такої поведінки і сприяють розвитку культури нетерпимості до неї у майбутньому. Метою цих розслідувань є притягнення до відповідальності співробітників правоохоронних органів, які вчинили тяжкі кримінальні правопорушення. Її можна досягти тільки за допомогою незалежних, ретельних та прозорих розслідувань, здійснюваних під наглядом судових органів і громадськості. Якщо ця мета буде досягнута, громадськість матиме впевненість у тому, що співробітники правоохоронних органів, уповноважені застосовувати силу, несуть відповідальність у відповідності до принципу верховенства права, повертаючи віру у правоохоронні органи держави.

Розслідування НСУ мають керуватися ключовими критеріями ефективного розслідування, викладених у Керівництві з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведень чи покарань (Стамбульський протокол)³¹ і Керівництві з ефективного попередження і розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт (Міннесотський протокол)³². Розслідування повинні бути незалежними, неупередженими, своєчасними, ретельними, прозорими і залучати жертв злочинів та їхні сім'ї³³.

Важливо зазначити, що за винятком норвезького Бюро розслідувань справ поліції та ізраїльського Мачашу досліджені у цій роботі НСУ є суто слідчими органами, які не мають повноважень висувати обвинувачення за справами, якими вони займаються.

Хоча жодна НСУ не є досконалою, серед них є установи, які демонструють приклади перспективних практик. Ми визначили державні установи з різних країн світу, які користуються широкою незалежністю і мають повноваження проводити кримінальні розслідування. Їх досвід може надати практичні приклади того, як держави мають підходити до розслідування злочинів, у вчиненні яких підозрюються співробітники правоохоронних органів. Хоча список НСУ не призначений бути вичерпним або репрезентативним, у роботі досліджуються 11 прикладів таких установ з різних регіонів і правових систем, від Відділу спеціальних розслідувань в Онтаріо (Канада)³⁴ до INDECOM на Ямайці³⁵, і від Служби державного інспектора в Грузії³⁶ до Незалежного слідчого управління поліції в Південній Африці³⁷.

У роботі також досліджуються три спеціалізовані відділи прокуратури які мають слідчі повноваження щодо злочинів, які зазвичай розслідуються НСУ. Хоча вони, суворо кажучи, не є незалежними слідчими установами, не мають гарантій незалежності і деяких повноважень, якими має користуватися НСУ, їх досвід є корисним, і вони також демонструють перспективні практики кримінального переслідування щодо злочинів, скоєних співробітниками поліції чи інших правоохоронних органів. Приклади таких спеціалізованих відділів

Без незалежності та відповідних повноважень і ресурсів НСУ у кращому випадку будуть неефективними, а в гіршому – лише фікцією; а правосуддя у злочинах, скоєних співробітниками правоохоронних органів, залишиться недосяжним.

були взяті з України³⁸, Аргентини³⁹ і США⁴⁰. У роботі також згадується четвертий приклад такого прокурорського відділу, який діяв у штаті Ріо-де-Жанейро, Бразилія⁴¹, і був ліквідований новим Генеральним прокурором країни у березні 2021 року.

Ця робота не ставила собі за мету повністю оцінити незалежність та ефективність кожної слідчої установи або відділу прокуратури, включених у це дослідження. Жодна з цих установ повністю не виконує усіх запропонованих авторами рекомендацій. Таким чином, дослідження зосереджується на висвітленні аспектів діяльності різних установ, які є прикладами перспективних підходів і можуть розглядатися розробниками політиками та фахівцями-практиками в інших країнах. Хоча у цій роботі згадуються деякі проблеми та недоліки, з якими стикаються навіть найефективніші НСУ, основна увага приділяється перспективним практикам.

У цій роботі розглядаються принципи, необхідні для функціонування ефективної слідчої установи, і надає ряд рекомендацій для їх реалізації. Ці рекомендації (узагальнені нижче і більш докладно описані в кінці роботи) мають на меті сприяння створенню установ, уповноважених проводити розслідування, збільшенню довіри громадськості до державного нагляду за використанням сили співробітниками правоохоронних органів, а також легітимності цього механізму. Вони також покликані зміцнити доступ жертв зловживань владою з боку співробітників правоохоронних органів до правосуддя, одночасно з цим забезпечуючи гарантії належного судового розгляду для обвинувачених. Викладені нижче основні рекомендації мають розглядатися критично з урахуванням відповідного політичного контексту, правових рамок, масштабу здійснених і потенційних зловживань, кількості співробітників правоохоронних органів, діяльність яких підпадає під юрисдикцію НСУ, а також існування інших наглядових механізмів.

Без незалежності та відповідних повноважень і ресурсів НСУ у кращому випадку будуть неефективними, а в гіршому – лише фікцією; а правосуддя у злочинах, скоєних співробітниками правоохоронних органів, залишиться недосяжним. Якщо наведені нижче рекомендації будуть виконуватися, громадяни, так само як і співробітники правоохоронних органів, будуть впевнені у справедливому до них ставленні та забезпеченні принципу верховенства права.

КОРОТКИЙ ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ

1 Незалежне регулювання та відповідний бюджет

Для забезпечення фактичної – так само як і бажаної – незалежності НСУ її повноваження мають регулюватися окремим спеціальним законодавством (а не тим, що регулює загальну діяльність правоохоронних органів), і вона повинна мати гарантований бюджет, достатній для реалізації її повноважень.

2 Незалежне керівництво

Керівник НСУ має призначатися на визначений строк і мати найвищі можливі гарантії незалежності, передбачені правовою системою, такі як призначення законодавчим органом і підзвітність йому. Кандидати мають визначатися у процесу відкритого пошуку, який включає участь громадянського суспільства і різних гілок влади. Керівник повинен мати гарантії працевлаштування для запобігання несправедливому звільненню.

3 Відповідальність

В ідеалі, керівник має нести основну відповідальність за прийняття рішень про винесення або відмову від висунення обвинувачень співробітнику правоохоронних органів після завершення розслідування. У країнах, де рішення про висунення обвинувачень приймаються виключно прокуратурою, вона повинна у письмовому вигляді повідомити керівнику НСУ про причини такої відмови. Керівник повинен мати право після цього прийняти рішення щодо оприлюднення цих причин.

4 Виключна, але обмежена юрисдикція

НСУ повинна мати виключну юрисдикцію щодо будь-яких випадків смерті, тяжких тілесних ушкоджень, повідомлень про сексуальне насильство і катування з боку співробітників правоохоронних органів. НСУ повинна також мати виключну юрисдикцію розслідувати повідомлення про насильницькі зникнення, вчинені співробітниками правоохоронних органів. Будь-які інші сфери виключної юрисдикції мають бути чітко визначені законодавством. НСУ також повинна мати повноваження контролювати інші розслідування, якщо це відповідатиме інтересам суспільства.

5 Повноваження розслідувати діяльність співробітників правоохоронних органів

НСУ повинна мати повноваження розслідувати діяльність будь-яких співробітників поліції, служби безпеки, виправних установ, а також інших працівників правоохоронних органів, включаючи тих, хто підозрюється у зловживанні владою, коли вони перебували поза виконанням службових обов'язків. Жодні державні посади не повинні передбачати імунітет від можливих розслідувань. Діяльність військових також має підпадати під юрисдикцію установи, якщо вона була пов'язана з виконанням поліцейських функцій.

6 Підготовлені і незалежні слідчі

Для мінімізації можливості конфлікту інтересів, НСУ повинна мати змогу наймати осіб, які не мають попереднього досвіду роботи в поліції чи службі безпеки. НСУ також повинна мати право наймати колишніх – але не відряджених – співробітників державних органів, включаючи колишніх співробітників правоохоронних органів інших країн. Слідчі НСУ повинні проходити постійну, комплексну підготовку щодо ефективних методів проведення кримінальних розслідувань та діяльності поліції, також з питань боротьби з расизму, різноманітності та інклюзії, ґендерного насильства, прав людини, психічного здоров'я та історії державної служби і поліцейської діяльності.

7 Законні повноваження і обов'язок співпрацювати

Слідчі НСУ повинні мати такі ж законні і загальні повноваження як і співробітники поліції, діяльність яких підпадає під їх юрисдикцію, а також можливість застосовувати ці повноваження без стороннього дозволу. Інші державні установи та їх співробітники повинні мати обов'язок співпрацювати з НСУ під загрозою дисциплінарних і можливих кримінальних санкцій за його порушення.

8 Провідна слідча установа та обов'язок негайного повідомлення

НСУ повинна бути провідною установою у розслідуванні тяжких злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів. Будь-який співробітник правоохоронного органу, який знає про випадок, який підпадає під юрисдикцію НСУ, має негайно повідомити її про нього. Місце, де трапився будь-який випадок, який підпадає під юрисдикцію НСУ має охоронятися так само як і місце скоєння злочину до прибуття слідчих НСУ. НСУ також має приймати скарги та повідомлення від третіх сторін і мати повноваження розпочинати розслідування, які стосуються її повноважень. НСУ повинна мати право вирішувати, чи проводити розслідування, а також право відмовитись від проведення розслідування.

9 Криміналістична експертиза

НСУ повинна мати пріоритет у проведенні усіх необхідних медико-правових та інших криміналістичних експертиз і мати змогу залучати незалежних і кваліфікованих експертів для їх проведення.

10 Прозорість

Після закінчення розслідування потерпілий і підозрюваний співробітник правоохоронних органів мають першими бути повідомлені про те, чи буде висунуто обвинувачення. Якщо було прийнято рішення не висувати обвинувачення, керівник повинен опублікувати коротке резюме розслідування та причини такого рішення. НСУ повинна публікувати щорічні звіти, які включатимуть інформацію про бюджет, статистичні дані щодо кількості справ і їх результатів, а також останні оновлення законодавства. Якщо це сприятиме реалізації її повноважень, НСУ також має публікувати звіти, де будуть аналізуватися характерні випадки зловживання владою і відповідні системні проблеми.

ВСТУП

Роль правоохоронних органів у суспільстві наразі обговорюється у всьому світі. Функції поліції, її повноваження та відповідні межі її повноважень знову стали об'єктом ретельного вивчення. Рух *Defund the police* («Скоротити бюджет поліції») у Сполучених Штатах Америки зосереджує свою увагу на необхідність підтримки не пов'язаних з поліцейською діяльністю форм громадської безпеки та соціальної підтримки, таких як соціальні служби, програми роботи з молоддю, надання житла, освіти, охорони здоров'я та інші громадські ініціативи⁴². Насильство у впровадженні локдаунів у зв'язку за пандемією COVID-19, що мало місце у багатьох країнах, застосування репресій та катувань до протестувальників стали поштовхом до проведення нового аналізу колоніальних коренів сучасної системи поліції. Збільшення випадків використання військових для впровадження локдаунів або проведення спільних операцій з поліцією підкреслило необхідність нагляду за діяльністю співробітників правоохоронних органів. В основі сучасних обговорень щодо повноваження поліції лежить нагальне питання про те, як запобігти скоєнню тяжких злочинів співробітниками правоохоронних органів, і як змусити поліцію та інші правоохоронні органи нести відповідальність за ймовірне перевищення влади та протиправні дії. Безкарність співробітників правоохоронних органів, які вчинили насильницькі злочини, загрожує зниженням довіри громадськості до поліції та віри у дію законів у державі. Очевидно, що встановлення відповідальності за вчинені правопорушення є невід'ємною частиною функціонування поліції у демократичному суспільстві та важливим елементом забезпечення верховенства права⁴³.

Низка міжнародних конвенцій гарантують право на ефективне розслідування серйозних злочинів, у скоєнні яких підозрюються співробітники поліції або інших правоохоронних органів. Наприклад, Комітет ООН з прав людини заявив, що це право впливає зі статей 2 і 6 (право на ефективний засіб правового захисту та право на життя) Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; держави, що підписали Конвенцію, зобов'язані розслідувати усі вбивства, вчинені співробітниками правоохоронних органів. Стаття 12 Конвенції ООН проти катувань вимагає швидкого та неупередженого розслідування, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що хтось вчинив акт катувань чи іншого жорстокого поводження на будь-якій території, що знаходиться під юрисдикцією держави. Обов'язок щодо проведення розслідування пов'язаний із зобов'язанням надати право на доступ до механізмів подання скарг⁴⁴. Аналогічним чином Міжамериканська комісія з прав людини у справі «Майкл Гейл проти Ямайки» постановила, що статті 4, 5, 8 та 25 (які гарантують серед інших, право на життя) Американської конвенції про права людини разом породжують державний обов'язок

1

Низка міжнародних конвенцій гарантують право на ефективне розслідування серйозних злочинів, у скоєнні яких підозрюються співробітники поліції або інших правоохоронних органів.

розслідувати випадки, коли діяльність правоохоронних органів порушує право на життя, особливо в контексті діяльності поліції. Після справи Гейла Міжамериканська комісія з прав людини неодноразово підтверджувала існування цього обов'язку і засуджувала неналежне проведення розслідувань у Колумбії, Гайані та Бразилії. Європейський суд з прав людини також виводить право на належне розслідування вбивств, вчинених поліцією, зі статті 2 (право на життя) Європейської конвенції з прав людини. У справі «Маккан проти Сполученого Королівства та інших» суд постановив, що це право поширюється на випадки нанесення тяжких тілесних ушкоджень або жорстокого поводження з боку співробітників правоохоронних органів відповідно до статті 3 Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє катування. Відповідно судових тлумачень цих міжнародних конвенцій право на життя не може порушуватися співробітниками правоохоронних органів без встановлення відповідальності у формі належного розслідування.

Міжнародні органи з захисту прав людини вважають, що цими розслідуваннями мають займатися спеціальні установи. Наприклад, Робоча група ООН з насильницьких чи недобровільних зникнень заявила, що «створення спеціалізованих відділів для розслідування та кримінального переслідування може вважатися ефективним підходом та сприяти кращому координуванню кримінальної політики»⁴⁵.

Але незважаючи на чіткість позицій, викладених у міжнародних конвенціях та судових рішеннях, зусилля щодо забезпечення відповідальності співробітників правоохоронних органів за скоєння тяжких злочинів не завжди були ефективними. Цим зусиллям часто бракувало довгострокового і системного підходу до проблеми. Що ще гірше, цим зусиллям часто бракувало незалежності від поліції, діяльність якої передбачалось розслідувати.

Сьогодні національні та міжнародні судові органи все частіше закликають уряди забезпечити незалежність слідчих установ. Сумнозвісні злочини, скоєні співробітниками правоохоронних органів, дають чітке розуміння необхідності таких слідчих установ, а також причин, чому вони повинні бути незалежними. Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо був створений у 1989 році після оприлюднення звіту Робочої групи з питань расових відносин і діяльності поліції щодо вбивства поліцією молодих чорношкірих чоловіків⁴⁶.

У Європі заклики до створення слідчих установ були спричинені публікацією відеозаписів тортур у в'язницях Грузії, а також рядом рішень Європейського суду з прав людини щодо неефективності розслідувань⁴⁷. На Ямайці виконання рішення Міжамериканського суду у справі Гейла призвело до створення незалежної комісії з розслідувань (INDECOM)⁴⁸. У Кенії Незалежна установа нагляду за діяльністю поліції (IPOA) була створена відповідно до рекомендацій Комісії з розслідування випадків насильства після проведення виборів⁴⁹ та створеної після цього Національної робочої групи з питань реформування поліції. У Південній Африці, де мали місце апартеїд та

зловживання владою з боку поліції, створення установи з розгляду скарг та розслідування діяльності поліції було закріплено у Тимчасовій Конституції та Конституції 1996 року⁵⁰. Нарешті, у січні 2020 року Верховний суд Непалу постановив уряду розробити неупереджені та ефективні механізми розслідування випадків порушення прав людини, таких як позасудові страти⁵¹.

Але для того, щоб НСУ могла проводити ефективні розслідування, які вестимуть до встановлення та притягнення до відповідальності осіб, які вчинили правопорушення, їй необхідне сприятливе середовище та інструменти, які вона може використовувати. Закони, які надають співробітникам правоохоронних органів загальний імунітет від кримінальної відповідальності, роблять марними зусилля, спрямовані на розслідування та встановлення відповідальності, і їх потрібно скасовувати, або ж не допускати їх прийняття. Крім того, існує необхідність у запровадженні засобів відеофіксації, наприклад, обов'язковому використанні натільних відеокамер та камер спостереження у всіх закритих приміщеннях та місцях тримання під вартою для відслідковування діяльності співробітників правоохоронних органів. Не менш важливо, щоб поліція та інші правоохоронні органи вели точні записи, фіксували час та імена усіх співробітників, які взаємодіють з іншими особами, час фактичного проведення арешту, переміщення осіб, а також будь-яких контактів з особами, які перебувають під вартою.

Навіть прихильники незалежних слідчих установ визнають що НСУ є лише частиною необхідного механізму встановлення відповідальності. НСУ повинні мати обмежені, чітко визначені повноваження щодо найбільш серйозних правопорушень з боку співробітників правоохоронних органів. Але необхідні також і інші форми встановлення відповідальності, у тому числі для встановлення відповідальності за менш тяжкі правопорушення з боку поліції шляхом застосування дисциплінарних заходів та інших санкцій. Поліція та інші правоохоронні органи повинні мати внутрішні механізми встановлення відповідальності⁵². Такі дисциплінарні механізми також можуть керуватися незалежними установами: кілька досліджуваних у цій роботі НСУ окрім висунення кримінальних обвинувачень мають також повноваження накладати дисциплінарні санкції⁵³.

Потерпілі можуть вимагати відшкодування поза кримінальним процесом через цивільне та адміністративне судочинство, програми адміністративного відшкодування, а також направлення скарг про порушення конституційних прав та прав людини до національних міжнародних судових органів⁵⁴. У деяких країнах прокуратура може подавати цивільні позови після розслідування систематичних порушень з боку поліції⁵⁵. У певних випадках особливо грубих правопорушень важливу роль у встановленні відповідальності можуть відігравати спеціальні слідчі комісії⁵⁶. Ефективні результати демонстрували незалежні міждисциплінарні групи, які займалися конкретними випадками насильницьких зникнень⁵⁷. Існує багато прикладів спеціалізованих установ, які займаються корупцією серед державних

службовців, у тому числі, працівників правоохоронних органів. Омбудсмен та інші державні правозахисні установи, національні превентивні механізми, правозахисні НУО, окремі активісти та асоціації потерпілих проводять власний моніторинг та розслідування для боротьби з безкарністю. Державні захисники можуть відігравати важливу проактивну роль у запобіганні тортур, позасудових вбивств та інших порушень прав людини⁵⁸. Ця робота не ставить за мету розглянути усі можливі способи змусити поліцію, військових та інші правоохоронні органи нести більшу відповідальність. Вона більше зосереджена на діяльності НСУ, пов'язаній з розслідуванням діяльності співробітників правоохоронних органів, яка порушує право на життя та особисту недоторканність на території, що перебуває під їх юрисдикцією.

НСУ не є панацеєю від усіх проблем. Політичні проблеми неможливо вирішити технічними рішеннями, так само як одних політичних зобов'язань недостатньо, щоб запобігти скоєнню тяжких злочинів співробітниками правоохоронних органів і притягнути їх до відповідальності. НСУ є частиною суспільства у якому вони функціонують, і можна очікувати, що вони відобразатимуть як його сильні сторони, так і недоліки. Для ефективного нагляду за діяльністю поліції, НСУ повинна бути захищена законом, але також мати незалежність, повноваження, матеріальну і технічну базу для виконання своїх функцій. Для ефективної роботи слідчої установи необхідно забезпечити міцну правову основу, відповідний бюджет, співпрацю з іншими державними установами, а також наявність компетентних і відданих своїй справі слідчих та інших працівників. Криміналістична експертиза є незамінним інструментом для розслідувань НСУ, і важливо, щоб державні криміналістичні служби були незалежними від поліції та інших правоохоронних органів⁵⁹.

Перелік умов та ресурсів, необхідних для ефективної роботи НСУ, є довгим і включає всі елементи від належного обладнання і ретельного ведення записів до відсутності законів, які надають співробітникам правоохоронних органів імунітет від кримінальної відповідальності за їх дії. Ця робота досліджує ці потреби, а також перспективні практики, виявлені в роботі НСУ з різних країн світу, які демонструють успішне виконання покладених на них повноважень. Але першою, найбільш необхідною умовою ефективності НСУ є незалежність, і саме цьому питанню присвячені наступні два розділи.

Перелік умов та ресурсів, необхідних для ефективної роботи НСУ, є довгим і включає всі елементи від належного обладнання і ретельного ведення записів до відсутності законів, які надають співробітникам правоохоронних органів імунітет від кримінальної відповідальності за їх дії

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СЛІДЧИХ УСТАНОВ

Незалежність є найважливішою складовою для функціонування незалежної слідчої установи. За визначенням, вона є фундаментальною передумовою для існування НСУ. Проте забезпечити таку незалежність досить складно, і навіть після того, як вона була досягнута, залишається багато способів викривити або обмежити її. У цьому розділі розглядається необхідність незалежності та як вона може бути забезпечена законодавчими та бюджетними інструментами.

А. ЗАКОНОДАВСТВО, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ДІЯЛЬНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНОЇ СЛІДЧОЇ УСТАНОВИ

Independent investigative agencies are generally created through Незалежні слідчі установи як правило створюються шляхом прийняття відповідного законодавства, яке визначає їх місію, обов'язки та ресурси. Хоча чіткі, належним чином прописані нормативно-правові акти не обов'язково гарантують успішність роботи НСУ, але слабкі або погано продумані закони безумовно можуть призвести її на провал. Досвід досліджених у цій роботі НСУ вказує на особливу важливість деяких аспектів законодавства, яке регулює створення та діяльність НСУ.

Важливо, щоб законодавство, яке регулює діяльність НСУ, було викладено в законах та нормативних актах, які будуть відокремлені від інших норм регулювання діяльності поліції. Це допоможе чітко визначити повноваження та мету НСУ та визначити її відмінність від інших правоохоронних органів. У Південній Африці необхідність «створення національним законодавством незалежного органу з розгляду скарг на поліцію» який «повинен розслідувати будь-які ймовірні правопорушення» навіть була закріплена у Конституції⁶⁰. Насправді, більшість НСУ, які досліджуються у цій роботі, включаючи ті, що діють у Кенії⁶¹, на Ямайці⁶² та в Тринідаді і Тобаго⁶³, були створені окремими законами.

У випадку деяких НСУ, таких як Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції (PONI) та Незалежне управління з питань діяльності поліції (ІОПС) Англії та Уельсу⁶⁴, правові норми, що визначають їх повноваження та обов'язки, були включені до загальних актів про поліцію, які також регулюють багато інших аспектів управління поліцією. Це ускладнює простим читачам розуміння того, як працює НСУ, і занадто тісно пов'язує НСУ з інтересами поліції. Така структура також ускладнює можливість внесення поправок до регулювання діяльності НСУ.

Регулювання окремими нормативно-правовими актами допомагає чітко визначити та розмежувати повноваження НСУ. В Онтарію, Канада, законодавство, яке регулювало Відділ спеціальних розслідувань, було частиною Акту про поліцейські служби протягом 30 років. 1 грудня 2020 року Відділ спеціальних розслідувань нарешті почав регулюватися власним окремим нормативно-правовим актом, який отримав назву Акт про Відділ спеціальних розслідувань⁶⁵. Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції нещодавно рекомендував внести зміни до чинного законодавства, спрямовані на визнання омбудсману в якості офіцера Асамблеї та консолідації 16 нормативно-правових актів в єдиний акт⁶⁶. Наявність окремого законодавства, яке регулює НСУ, допомагає не тільки забезпечити її незалежність, але також може запобігти перевантаженню НСУ занадто вузьким або занадто широкими повноваженнями.

Спеціалізовані відділи прокуратури – які технічно не є НСУ, але виконують ті самі функції – мають тенденцію створюватися наказами генеральних прокурорів, як це було в Україні⁶⁷. Хоча покладатися тільки на наказ генерального прокурора не є ідеальним рішенням, це один зі способів встановлювати механізм відповідальності співробітників правоохоронних органів за скоєння тяжких злочинів. І коли такий механізм створений, стає можливим посилити його повноваження. Досвід Відділу прокуратури з питань насильства з боку правоохоронних органів (PROCUVIN) в Аргентині демонструє можливість зміцнення гарантій незалежності. PROCUVIN був початково створений рішенням Федеральної прокуратури, але у 2018 році Органічний закон Генеральної⁶⁸ визначив PROCUVIN однією з семи спеціалізованих прокуратур на постійній основі⁶⁹.

В. НАЛЕЖНИЙ БЮДЖЕТ ТА ОКРЕМЕ ПРИМІЩЕННЯ

Для НСУ регулювання окремим законодавством створює багато переваг, зокрема сприяння встановленню незалежності та чітке визначення повноважень. Ще однією перевагою є те, що законодавство часто передбачає окреме бюджетування. Очевидно, що НСУ потребує достатнього фінансування, і це фінансування повинно бути гарантоване у державному бюджеті, бажано окремою бюджетною лінією. Бюджет НСУ має бути достатнім, щоб установа могла адекватно реагувати на всі випадки, які підпадають під її юрисдикцію.

Недостатнє фінансування наглядових органів зменшує їх здатність проводити ефективні розслідування. Таким чином, наявність власного достатнього бюджету є важливою ознакою незалежності НСУ, та, ймовірно, її ефективності. Проблема невідповідного фінансування не слід вирішувати шляхом перекидання на поліцію таких завдань, як проведення інтерв'ю зі свідками та охорона і зберігання доказів. Необхідність користуватися допомогою поліції є одним з двох основних індикаторів відсутності незалежності установ, які займаються наглядом за діяльністю поліції⁷⁰.

Наявність власного достатнього бюджету є важливою ознакою незалежності НСУ, та, ймовірно, її ефективності.

У Кенії перше правління ІРОА змогло запустити цикл, завдяки якому політична підтримка забезпечила ріст фінансування, що призвело до зростання громадської підтримки. В результаті, ІРОА отримує найбільше фінансування з усіх наглядових органів у Кенії⁷¹.

Так само як НСУ отримує переваги від законодавства та власного бюджету, які відокремлені від тих, що має поліція, вона також має розташовуватися в окремих від поліції приміщеннях. НСУ не має розміщуватися у приміщенні будь-яких державних органів, і доступ до нього має надаватися тільки уповноваженому персоналу. Це важливо з кількох причин, включаючи сприйняття незалежності установи, міркування безпеки, а також запобігання доступу співробітниками правоохоронних органів до потерпілих, які навряд чи будуть хотіти заходити у будівлю поліції. Залежно від географічного охоплення, бюджет НСУ повинен бути достатнім для відкриття регіональних представництв для сприяння доступу до них потерпілих та надання можливості слідчим швидко потрапляти до місця, де трапився випадок. Наприклад, Незалежне слідче управління поліції (IPID) у Південній Африці забезпечує належний доступ, незважаючи на охоплення великої території. INDECOM на Ямайці та Мачаш в Ізраїлі також мають кілька представництв для забезпечення доступу осіб, справи яких підпадають під її юрисдикцію⁷³.

Підсумовуючи, можна сказати, що НСУ повинна мати незалежність, і ця незалежність повинна бути відображена у законодавстві, яке регулює її діяльність, бюджеті і навіть приміщеннях. Ці умови забезпечення незалежності повинні також поширюватися на співробітників НСУ, особливо її керівництво, про що йдеться у наступному розділі.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ТА ОБОВ'ЯЗКИ КЕРІВНИЦТВА НСУ

Міцність організації залежить від сили її керівництва, а незалежність слідчої установи визначається незалежністю її керівника. Управління НСУ є різноплановою та важкою роботою, яка вимагає обережного маневрування між різними інтересами у складних ситуаціях. Для успішного управління НСУ її керівник повинен мати гарантії незалежності від зовнішнього впливу, особливо щодо процедур його призначення і можливого звільнення.

А. НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КЕРІВНИКА НСУ

Незалежності НСУ сприяє її структура звітування. НСУ потребує керівника, готового проводити розслідування усіх випадків ймовірних правопорушень у межах своїх повноважень, з тим щоб вирішити, чи є підстави порушувати або рекомендувати кримінальне провадження. Часто такі установи звітують міністру або керівнику урядового відомства⁷⁴. Робота у системі органів влади з метою притягнення до відповідальності інших посадових осіб робить керівника вразливим або до політичного втручання – включаючи можливість звільнення – або до м'якого втручання, такого як недоречні вказівки представників влади. Одним із способів вирішення цієї проблеми – якщо це дозволяє правова система країни – є звітування установи законодавчому органу, а не голові урядового відомства.

Те, що керівник установи має бути захищений від втручання з боку уряду, в деяких країнах було закріплено в якості конституційної норми⁷⁵. Конституційний суд Південно-Африканської Республіки постановив, що повноваження міністра поліції щодо відсторонення або звільнення виконавчого керівника IPID є недійсними, оскільки суперечать вимогам конституції про незалежність цієї установи⁷⁶. На виконання цього рішення Національна Асамблея Південно-Африканської республіки прийняла поправки до відповідного закону з метою вирішення вказаної проблеми⁷⁷. Єдиним органом, який тепер може звільнити виконавчого керівника IPID, є парламент, якщо таке рішення буде підтримане двома третинами голосів⁷⁸.

Незалежна комісія з розслідувань на Ямайці (INDECOM) є прикладом незалежності у керівництві та звітуванні: законодавчий акт, який регулює діяльність комісії, встановлює, що вона «не підпорядковується

3

Робота у системі органів влади з метою притягнення до відповідальності інших посадових осіб робить керівника вразливим до політичного втручання.

керівництву або контролю будь-яких інших осіб або органів влади», і що звільнення її керівника потребує згоди обох палат парламенту⁷⁹. Громадськості важливо мати впевненість у тому, що установа та її керівник незалежні не лише від політичного втручання, а й від поліцейської культури. Колишні або нинішні співробітники правоохоронних органів повинні бути позбавлені права виконувати обов'язки керівника. Більшість керівників існуючих НСУ є юристами. Багато з них працювали прокурорами, включаючи першого керівника INDECOM на Ямаїці. Але наявність прокурорського досвіду не є важливим. Нинішній керівник Омбудсмана Північної Ірландії у справах поліції – юрист, який працював омбудсманом у багатьох державних органах, а нинішній керівник Незалежного управління з питань діяльності поліції у Сполученому Королівстві – досвідчений бухгалтер.

У Кенії керівництво Незалежною установою нагляду за діяльністю поліції (ІРОА) здійснюється правлінням, а управління – керівником. Акт про Незалежну установу нагляду за діяльністю поліції (Акт ІРОА) передбачає високі кваліфікаційні стандарти для членів її правління: голова правління має кваліфікацію, аналогічну посаді судді Вищого суду, а сім інших членів правління повинні мати глибокі знання предмету, включаючи принаймні 10-річний досвід роботи у галузі кримінології, психології, юриспруденції, прав людини, ґендерної рівності, медицини, альтернативних способів вирішення спорів, державної або громадської безпеки. Важливо зазначити, що правління ІРОА відповідає за співпрацю з парламентом, що дозволяє керівнику зосередитись виключно на діяльності установи⁸⁰. Однак важливо зазначити, що саме по собі існування правління не є достатньою гарантією незалежності установи. Керівник однієї з кенійських правозахисних організацій висловив занепокоєння з приводу можливого політичного втручання у роботу обраного правління та наголосив на необхідності гарантувати дотримання правлінням незалежності керівника установи⁸¹.

Потреба суворого дотримання неупередженості у роботі НСУ створює необхідність уникати кандидатів на посаду у керівництві зі значним досвідом роботи у поліції або армії. Наприклад, у Канаді, закон, який регулює НСУ в Онтаріо, що «особа, яка є діючим або колишнім співробітником поліції, не може бути призначена керівником». Аналогічні положення застосовуються до Незалежного управління з питань діяльності поліції у Сполученому Королівстві, а Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції також рекомендував включити до законодавства такі вимоги⁸².

На відміну від цього, законодавство Грузії вимагає від кандидатів на посаду у керівництві НСУ наявність «вищої юридичної освіти та не менше ніж п'яти років досвіду роботи у судових або правоохоронних органах, або у сфері захисту прав людини»⁸³. Прокуратура Грузії є частиною правоохоронної системи країни, і цей закон можна трактувати як такий, що також включає досвід роботи у якості прокурора, але, що проблематично, він не містить чіткої заборони займати посаду у керівництві НСУ діючим або колишнім співробітникам поліції.

В. ПРИЗНАЧЕННЯ КЕРІВНИКА НСУ

Керівник НСУ має обиратися шляхом чіткого проведення процедури, яка гарантувати максимальну ступінь незалежності від впливу виконавчих органів та поліції. Гарантії мають бути аналогічні тим, що застосовуються до інституту омбудсмана. Принципи захисту та зміцнення інституту омбудсмана («Венеціанські принципи») надають корисне керівництво з цього приводу⁸⁴. При застосуванні цих принципів процедура відбору кандидатів повинна включати відкрите оголошення про вакансію, бути публічною, прозорою, орієнтованою на оцінку якостей кандидатів, об'єктивною та встановленою законом⁸⁵. Створення багатосторонньої комісії – за участю представників громадянського суспільства та відповідних установ – для відбору кандидатів на основі чітких та суворих критеріїв, оголошених у відкритому конкурсі, також є важливою гарантією. Процедура має завершуватися схваленням кандидатури нового керівника абсолютною більшістю відповідного законодавчого органу.

В Грузії Закон про Службу державного інспектора передбачає створення міжвідомчої комісії, яка включатиме представників парламенту, судової влади, прокуратури, офісу омбудсмана та громадянського суспільства, для висунення від двох до п'яти кандидатур на розгляд прем'єр-міністра. Після цього прем'єр-міністр обирає двох з цих кандидатур на розгляд парламенту, який робить остаточний вибір. Закон прямо вимагає «забезпечення у найбільшій мірі представництва кандидатів різних статей»⁸⁶.

Хоча існують різні моделі проведення незалежної процедури відбору керівника НСУ, всі вони як правило роблять наголос на забезпеченні чіткості, об'єктивності, незалежності від впливу виконавчої влади або поліції, а також багаторівневій системі перегляду. Звичайно, призначення правильного керівника є лише одним кроком. Важливо також забезпечити, щоб керівник перебував на посаді відповідний період часу і не був змушений покинути її достроково, про що докладніше написано у наступних двох пунктах.

С. ФІКСОВАНИЙ ТЕРМІН ПОВНОВАЖЕНЬ

Відповідно до Венеціанських принципів, «термін повноважень омбудсмана повинен перевищувати термін повноважень органу, який його призначає. Бажано обмежитися одним терміном без можливості переобрання; в крайньому випадку, мандат омбудсмана може бути продовжений лише один раз. Бажано, щоб один термін складав не менше семи років»⁸⁷. Це керівництво слід застосовувати так само і до терміну повноважень керівника НСУ. Обмеження строку повноважень гарантує, що посада не перетвориться на довічну, запобігає професійному вигоранню і занадто тісному зв'язку керівника, який довго перебуває на посаді, з інтересами поліції або інших органів.

Термін роботи керівника НСУ має бути фіксованим і достатньо довгим, щоб зацікавити кандидатів найвищої кваліфікації. Керівник НСУ має обиратися максимум на два терміни. Законодавство Грузії передбачає один шестирічний термін без права на переобрання, а у Північній Ірландії передбачений один семирічний термін. На Ямайці керівник може обиратися на два п'ятирічні терміни. Такі обмеження – а також оновлення керівництва, які вони передбачають – сприяють життєздатності НСУ.

D. ЗВІЛЬНЕННЯ КЕРІВНИКА НСУ

Ефективний керівник НСУ може нажити собі ворогів – особливо серед осіб, відповідальність яких він прагне встановити – і вони можуть намагатися перешкодити його роботі або навіть домагатися його звільнення. Тому важливо, щоб процедура звільнення передбачала надійні гарантії захисту керівника від можливих несправедливих рішень.

Дострокове звільнення керівника НСУ до кінця терміну його повноважень може відбуватися тільки відповідно до процедури, яка передбачатиме відповідний захист, наприклад, прийняття рішення двома-третьою голосів законодавчого органу. Венеціанські принципи також можуть використовуватися у якості керівництва для розробки законодавчих норм, що регулюють звільнення керівника НСУ. З цього питання Венеціанські принципи зазначають, що омбудсман «...Відсторонюється від посади виключно у відповідності з вичерпним переліком чітких і розумних умов, встановлених законом. Відсторонення від посади може бути можливим виключно у зв'язку з наявністю істотних критеріїв, таких як «недієздатність» або «нездатність виконувати свої службові функції», «порушення» або «проступок», які повинні тлумачитися вузько. Парламентська більшість, необхідна для відсторонення від посади, має бути щонайменше такою ж, а бажано перевищувати ту, яку потрібно для обрання. Процедура відсторонення від посади повинна бути публічною, прозорою і встановленою законодавством»⁸⁸.

На відміну від керівників НСУ, голови спеціалізованих відділів прокуратури, як правило, не мають індивідуальних гарантій від звільнення зі своїх посад. Це було продемонстровано у березні 2021 року, коли новий Генеральний прокурор розформував один із спеціалізованих відділів прокуратури, GAESP, який займався встановленням відповідальності за скоєння тяжких злочинів з боку поліції у бразильському штаті Ріо-де-Жанейро. Окремі прокурори, які там працювали, мали надійні службові гарантії і не могли бути звільнені з посад, на яких вони початково були призначені, без поважних причин⁸⁹. Але ці гарантії не завадили розпуску GAESP. Фактично, історія GAESP ілюструє, чому НСУ часто є більш ефективними, ніж спеціалізовані підрозділи прокуратури, і чому, зокрема, керівники НСУ повинні бути захищені від незаконного звільнення.

Історія GAESP ілюструє, чому НСУ часто є більш ефективними, ніж спеціалізовані підрозділи прокуратури, і чому, зокрема, керівники НСУ повинні бути захищені від незаконного звільнення.

Е. ОБОВ'ЯЗКИ КЕРІВНИЦТВА

Чи повинен керівник мати можливість приймати рішення про висунення обвинувачень співробітнику правоохоронних органів, або ж тільки надавати відповідну рекомендацію іншому органу, наприклад, прокуратурі? Хоча практика з цього питання відрізняється у різних країнах – що часто залежить від історичного зв'язку поліції та прокуратури – загалом, бажано, щоб керівник НСУ міг самостійно приймати рішення про висунення обвинувачень. В Онтаріо уряд зробив чітке розмежування між поліцією та прокуратурою; у той час, як прокурори можуть надавати вказівки поліції, саме вона проводить розслідування та пред'являє обвинувачення, а не прокуратура. Така практика поширюється і на НСУ Онтаріо – Відділ спеціальних розслідувань, що означає, що керівник установи сам вирішує чи висувати обвинувачення конкретному співробітнику поліції⁹⁰. Після висунення обвинувачення подальшим притягненням до відповідальності займається спеціальний відділ прокуратури.

Однак більшість НСУ, які досліджуються у цій роботі, не мають повноважень висувати обвинувачення. Натомість, вони передають свої рекомендації до прокуратури, яка вирішує, чи передавати справу до суду. Недоліки такого підходу можна побачити на прикладі Тринідаду і Тобаго. Після того, як Установа з розгляду скарг на поліцію завершує своє розслідування, її керівник передає відповідні рекомендації Генеральній прокуратурі. Якщо Генеральна прокуратура погоджується з рекомендацією, для висунення обвинувачення вона повертає справу до поліції, через що останній часто доводиться проводити повторне розслідування. Було б краще, якби Генеральна прокуратура одразу надавала свою згоду щодо висунення обвинувачення НСУ, даючи їй можливість продовжувати вести справу⁹¹.

На Ямайці перший керівник INDECOM використовував сильний стратегічний підхід, відповідно до якого установа сама пред'являла обвинувачення співробітникам правоохоронних органів. Така практика мала підтримку Верховного суду Ямайки протягом багатьох років, але подальше оскарження федеральною поліцією призвело до прийняття у 2020 року рішення Судовий комітет Таємної ради Сполученого Королівства, відповідно до якого INDECOM не мав повноважень висувати повноважень або замінювати рішення прокуратури⁹². INDECOM підписала з Генеральною прокуратурою меморандум про взаєморозуміння, відповідно до якого Генеральна прокуратура прийматиме рішення щодо висунення обвинувачень та подальшої передачі справи до суду у справах INDECOM протягом 30 днів з моменту їх⁹³. Крім того, комітет підтвердив право INDECOM проводити кримінальне переслідування випадків перешкоджання її розслідуванням, а також зобов'язувати співробітників правоохоронних органів співпрацювати з нею⁹⁴.

У норвезькому Бюро розслідувань справ поліції керівник приймає рішення про кримінальне переслідування щодо злочинів, які передбачають покарання до 10 років позбавлення волі⁹⁵. Але для

Однак більшість НСУ, які досліджуються у цій роботі, не мають повноважень висувати обвинувачення. Натомість, вони передають свої рекомендації до прокуратури, яка вирішує, чи передавати справу до суду.

більш тяжких злочинів таке рішення приймається Генеральною прокуратурою⁹⁶. Відділ внутрішніх розслідувань поліції Міністерства юстиції Ізраїлю також за деякими винятками має повноваження висувати обвинувачення та проводити кримінальне переслідування у справах, які входять до його юрисдикції⁹⁷.

У Кенії рішення щодо рекомендацій за результатами розслідування спільно приймається членами правління слідчої установи, IPOA. Хоча така процедура розмиває межі особистої відповідальності, один з юристів у сфері захисту прав людини з Кенії зазначає, що група може бути краще захищеною від зовнішнього тиску, ніж одна особа⁹⁸. В IPOA слідчі працюють у тісній координації з юридичним відділом, який відповідає за підготовку рекомендацій для Генеральної прокуратури, і перед затвердженням керівника ці рекомендації також переглядаються технічним комітетом правління на відповідність необхідним стандартам⁹⁹. Аналогічним чином прокурори GAESP у Ріо-де-Жанейро спільно підписували документи щоб уникнути пошуку та особистої помсти; ця практика склалася після того як був вистежений і вбитий суддя, який прийняв рішення щодо арешту співробітників поліції¹⁰⁰.

Найефективніший спосіб полягає у тому, щоб рішення про висунення обвинувачення співробітнику правоохоронних органів приймав керівник НСУ. Законодавче закріплення цього повноваження забезпечує те, що відповідальність за прийняте рішення несе конкретна особа. Крім того, таке рішення буде прийматися незалежно від прокуратури. У країнах, де керівник не приймає остаточного рішення щодо висунення обвинувачень, а воно затверджується ззовні – як правило, прокуратурою – важливо забезпечити прозорість та відповідальність при проведенні цієї процедури. Прокуратура має надавати керівникові НСУ письмове пояснення причин відмови у кримінальному переслідуванні. Керівник повинен після цього мати право оприлюднити ці причини.

Як описано у цьому розділі, для НСУ вкрай важливо мати незалежне керівництво, і в ідеалі, керівник повинен мати повноваження самостійно висувати обвинувачення. Це гарантує можливість НСУ діяти ефективно і неупереджено навіть при розслідуванні найбільш тяжких злочинів скоєних особами, які перебувають на найвищих посадах. Питання про те, які саме справи має розслідувати НСУ і що саме має входити до її юрисдикції, розглядаються у наступному розділі.

СЛІДЧІ ПОВНОВАЖЕННЯ ТА ЮРИСДИКЦІЯ

Визначення справ, які розслідує НСУ, а також її юрисдикції має вирішальне значення для її ефективного функціонування та виконання повноважень. Правоохоронні органи будуть неминуче чинити спротив передачі юрисдикції незалежній установі, над якою вони матимуть обмежений контроль або взагалі жодного контролю. З цієї причини важливо чітко окреслити юрисдикцію НСУ, щоб відповідні правоохоронні органи розуміли, коли вони зобов'язані передавати інформацію НСУ, і які їх обов'язки настають після такого повідомлення. Як тільки НСУ отримує повідомлення і визначає, що відповідний випадок підпадає під її юрисдикцію, вона може скористатися своїми виключними повноваженнями щодо проведення розслідування.

4

Для НСУ важливо мати виключну юрисдикцію щодо обмеженого списку найбільш тяжких випадків або ймовірних злочинів. Але керівник також повинен мати можливість приймати рішення щодо проведення розслідування інших правопорушень, скоєних співробітниками правоохоронних органів, якщо це відповідає інтересам суспільства. Ресурсів, які виділяють для НСУ, майже завжди недостатньо, і занадто широка юрисдикція може зменшити ефективність розслідувань або призвести до того, що розслідуватися будуть менш тяжкі або заплутані злочини. При поширеності правопорушень з боку співробітників правоохоронних органів визначення більш вузької юрисдикції НСУ може сприяти її ефективності.

У цьому розділі розглядається роль НСУ як провідної слідчої установи, ймовірні злочини та суб'єкти правопорушень, на яких має розповсюджуватися її юрисдикція, часові обмеження, які слід враховувати, а також законний імунітет, якого потрібно уникати для ефективної роботи НСУ.

А. НСУ ЯК ПРОВІДНА СЛІДЧА УСТАНОВА

Майже усі випадки, які підпадають під юрисдикцію НСУ і які щодо яких приймається рішення про необхідність розслідування, також є предметом розслідування для інших установ. Наприклад, у багатьох країнах законодавство дозволяє проводити власні розслідування випадків смерті коронером або медичним експертам. Часто заявники, які зазнали тяжких тілесних ушкоджень, жорстокого поводження або катувань, самі перебувають під розслідуванням за вчиненням злочинів. Коли один випадок стає предметом декількох розслідувань різних установ, може виникнути плутанина.

Але такі обставини не повинні давати права будь-якій іншій слідчій установі проводити паралельне розслідування справи поки нею займається НСУ. НСУ повинна бути провідною установою, оскільки вона є незалежною, тоді як інші слідчі органи можуть мати можливий конфлікт інтересів. Крім того, НСУ проводить розслідування, яке може призвести до пред'явлення обвинувачення у вчиненні кримінального злочину, що є найзначнішою реакцією суспільства на вчинення ймовірного правопорушення, і може мати серйозні наслідки для підозрюваного співробітника правоохоронних органів. НСУ повинна бути основним інструментом збору доказів для забезпечення їх цілісності у випадку, якщо справа дійде до суду.

Законодавство, яке регулює діяльність НСУ, має чітко визначити її роль як провідної слідчої установи з моменту набрання чинності її повноважень.

Статус провідної слідчої установи передбачає, що НСУ недостатньо тільки здійснювати нагляд або моніторинг за проведенням слідчим розслідування, яке прямо чи опосередковано пов'язане з відповідним співробітником правоохоронних органів. Такий підхід не забезпечить впевненості суспільства у проведенні незалежного розслідування. Натомість, НСУ має здійснювати як нагляд за розслідуванням, так і саме його проведення. Розслідування, яке призвело до прийняття рішення Європейським судом з прав людини у справі «Келлі та інші проти Сполученого Королівства», яка стосувалася нападу членів Ірландської республіканської армії на поліцейську дільницю, в результаті якого дев'ять осіб були вбиті підрозділом спеціального призначення британської армії, здійснювалось під наглядом незалежної наглядової установи поліції, як тоді передбачалося законом. Але, що найважливіше, саме розслідування проводилося поліцією, а не слідчими НСУ. Суд розкритикував такий порядок речей, зазначивши, що «не можуть бути забезпечені достатні гарантії, коли з будь-яких практичних міркувань розслідування було проведено співробітникам поліції, які, хоч і опосередковано, але були пов'язані зі діяльністю, яка є предметом розслідування»¹⁰¹.

На відміну від цієї ситуації, Акт про Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо встановлює, що «керівник НСУ є провідним слідчим у розслідуванні випадків або справ, передбачених цим Актом, і повинен мати пріоритет перед будь-якими відділами поліції, які також розслідують цей випадок»¹⁰². Більшість НСУ діють як провідні слідчі органи, але не в кожній країні законодавство чітко визначає її повноваження та пріоритет серед інших численних слідчих установ. Крім того, на практиці розслідування випадків рідко бувають настільки чітко, як це передбачається законодавством.

Наприклад, законодавство Кенії містить однозначне положення, згідно з яким ІРОА «розслідує будь-які заяви, пов'язані з дисциплінарними чи кримінальними правопорушеннями з боку будь-яких співробітників правоохоронних органів». Але законодавства не містить чіткої відповіді на те, як це положення узгоджується з Актом про національну поліцію,

НСУ повинна
бути основним
інструментом
збору доказів для
забезпечення
їх цілісності у
випадку, якщо
справа дійде до
суду.

який доручає Управлінню кримінальних розслідувань проводити розслідування тяжких злочинів. Перетинання слідчих повноважень двох установ призводить до боротьби за сфери впливу, і, в деяких випадках, марнотратства або необдуманого застосування дефіцитних державних ресурсів¹⁰³.

За деяких обставин НСУ може за необхідності делегувати деякі слідчі дії звичайному правоохоронному органу. Наприклад, місце, де трапився випадок, потребує охорони більшою кількістю осіб, ніж є у розпорядженні НСУ. Але таке делегування має бути зведено до мінімуму і ретельно контролюватися НСУ.

Служба державного інспектора в Грузії має виключну юрисдикцію над злочинами, скоєними співробітниками правоохоронних органів, а також повноваження їх розслідувати. Але без погодження з прокуратурою вона не може виконувати такі важливі слідчі дії як обшук і вилучення доказів. Так само спеціалізований відділ прокуратури в Аргентині потребує згоди штатних прокурорів на розслідування справ. Така практика негативно впливає на здатність НСУ ефективно розслідувати справ, які підпадають під її юрисдикцію¹⁰⁴.

Для НСУ важливо бути провідною слідчою установою – і не менш важливо, щоб інші державні структури також розуміли це.

В. ЯКІ СПРАВИ РОЗСЛІДУЄ НСУ?

Зазвичай повноваження НСУ полягають у проведенні ефективних розслідувань випадків смерті, тяжких тілесних ушкоджень, катувань, а також повідомлень про сексуальне насильство з боку співробітників правоохоронних органів (як зазначалося вище, у цій роботі не розглядається встановлення відповідальності за інші злочини, скоєні співробітниками правоохоронних органів, як, наприклад, хабарництво). НСУ призначені для розслідування найбільш тяжких злочинів, скоєних співробітниками державних органів, і вони були б перевантажені, якщо б розслідували усі повідомлення про правопорушення з боку поліції). Деякі держави стикаються з проблемою зникнення людей після затримання, і такі випадки також повинні розслідуватися НСУ. Такі тяжкі злочини завдають шкоду не тільки потерпілим та їх сім'ям, але також і державі, оскільки підривають її авторитет.

Усі правоохоронні органи повинні бути зобов'язані повідомляти НСУ про випадки смерті, тяжких тілесних ушкоджень та зникнень, пов'язаних з діяльністю їх співробітників. Вони також мають передавати повідомлення про випадки сексуального насильства, катувань або насильницьких зникнень, до яких причетні співробітники поліції. Неприйнятно, щоб правоохоронний орган чекав скарги від потерпілого або членів його сім'ї, перш ніж повідомляти НСУ. Якщо НСУ буде реагувати тільки на скарги потерпілих, багато серйозних випадків залишаться без розслідування.

Необхідне детальне визначення та чітке розуміння обставин, за

Усі
правоохоронні
органи
повинні бути
зобов'язані
повідомляти
НСУ про
випадки смерті,
тяжких тілесних
ушкоджень
та зникнень,
пов'язаних з
діяльністю їх
співробітників.

яких розпочинаються повноваження НСУ. Повідомлення про скоєне правопорушення має вирішальне значення для здатності НСУ ефективно його розслідувати, оскільки воно передбачає здійснення ряду важливих кроків, включаючи застосування НСУ своїх повноважень провідної слідчої установи, що дає право на охорону місця, де трапився випадок, вилучення доказів та інших дій, розглянутих далі у цій роботі.

НСУ повинна мати виключну юрисдикцію щодо розслідування випадків, коли особі був завданий будь-який з наступних видів шкоди:

1. **Смерть.** Будь-який випадок смерті, який, насамперед, може бути пов'язаний з діяльністю співробітників правоохоронних органів, або трапився під час перебування померлого під арештом, під вартою або у в'язниці.
2. **Тяжке ушкодження.** Цей термін потребує детального визначення, оскільки без нього правоохоронні органи можуть занадто довільно його трактувати. Також таке визначення не повинно бути занадто вузьким. Нижче наведено визначення, яке використовує Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо:

«До тяжких ушкоджень належать будь-які ушкодження, які нанесли шкоду здоров'ю чи благополуччю заявника і за своєю суттю тимчасовими чи дрібними. Ушкодження апріорі вважається тяжким, якщо заявник:

- (i) був доставлений до лікарні;
- (ii) отримав перелом черепа, кінцівки, ребра або хребця;
- (iii) отримав опіки значної частини тіла;
- (iv) втратив будь-яку частину тіла;
- (v) втратив зір чи слух»¹⁰⁵.

3. **Повідомлення про сексуальне насильство.** Визначення цього злочину відрізняється у кримінальних кодексах різних країні, але його суть завжди полягає у вчиненні дій сексуального характеру без згоди потерпілої особи. Повідомлення про випадки сексуального насильства з боку співробітників правоохоронних органів, які перебували на службі, у будь-якому випадку мають підпадати під юрисдикцію НСУ. У багатьох країнах визначення сексуального насильства не враховує елемент згоди у ситуаціях зловживанні владою або використанні владного становища з боку підозрюваного, що є досить розумно для випадків, коли заявник робить таке повідомлення, перебуваючи під вартою¹⁰⁶.
4. **Повідомлення про катування.** Стаття 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських, або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання визначає катування як «будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання,

покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. У цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково»¹⁰⁷.

5. **Повідомлення про насильницьке зникнення.** Відповідно до статті 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, «насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону»¹⁰⁸.

Наглядові установи можуть мати ширші повноваження щодо розслідування більшого виду випадків, ніж ті, що були перелічені вище. Існує багато видів перевищення сили, які можуть підпадати під юрисдикцію НСУ, наприклад, потрапляння не в заплановану ціль пострілом з вогнепальної зброї або використання газового балончику чи іншого «менш летального» засобу, який нібито не викликає тяжких ушкоджень. Деякі НСУ також розслідують випадки, які стосуються повідомлень діяльності співробітників правоохоронних органів поза виконання ними службових обов'язків, коли начебто немає зв'язку між зловживанням владою та ймовірним кримінальним правопорушенням. Повноваження можуть поширюватися на випадки ймовірного жорсткого поведіння, якщо таке правопорушення окремо визначається у кримінальному законодавстві країни¹¹⁰. Усі ці сфери є важливими. Але першорядне значення має чітке визначення злочинів, які мають розслідуватися НСУ. Відповідні правоохоронні органи повинні розуміти, коли настає їх обов'язок повідомляти НСУ про ймовірне правопорушення.

Крім того, у визначенні повноважень деяких установ присутній елемент інтересів суспільства, який дає право керівникові проводити розслідування, якщо він впевнений, що воно має велике значення для інтересів суспільства – навіть якщо цей випадок не підпадає під визначені законом повноваження НСУ¹¹¹. НСУ отримує можливість застосовувати свої повноваження тільки після повідомлення відповідного правоохоронного органу про те, що вона починає виконувати роль провідної слідчої установи.

З огляду на можливу завантаженість та обмеженість ресурсів НСУ, у неї може виникнути необхідність у встановленні процедури попереднього відбору справ, щоб мати можливість визначати їх пріоритет відповідно до тяжкості ймовірних правопорушень. Без системи визначення

пріоритетності справ НСУ може бути перевантаженою, або ж недоцільно використовувати свої ресурси. У звіті Незалежного слідчого управління поліції (IPID) з Південно-Африканської Республіки надається рекомендація, згідно якої управління, в силу обмеженості ресурсів, має встановити процедуру попереднього відбору справ на основі тяжкості ймовірних злочинів¹¹².

С. ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ СУБ'ЄКТІВ МАЄ РОЗСЛІДУВАТИ НСУ?

Суб'єкти правопорушень

Відповідь на питання про те, на чію саме діяльність має поширюватися юрисдикція НСУ, можливо, не така очевидна, як здається. Хто саме підпадає під визначення «співробітник правоохоронних органів»? Працівники міграційної служби? Військові? Військові, але тільки у визначений час або під час виконання певних завдань?

Ця робота пропонує включати до цього визначення як мінімум правоохоронців. Очевидно, що під цю категорію підпадають співробітники поліції та пенітенціарних установ, а також особи, які відповідають за місця тримання під вартою, зважаючи на їх роль під час арешту та тримання під вартою. Те, наскільки це визначення включатиме інших осіб, багато в чому залежить від бюджету, політичної волі, а також юрисдикції у випадку федеративних держав. Сюди також можуть входити співробітники прикордонних органів¹¹³, охоронці психіатричних закладів, а також працівники центрів тримання під вартою неповнолітніх. Деякі держави також включають у це визначення військових – як правило, на час виконання ними поліцейських функцій.

Визначення категорії осіб, які підпадають під визначення «співробітники правоохоронних органів», відрізняється у різних НСУ. Найважливішим фактором є чітке визначення осіб, діяльність яких підпадає під юрисдикцію НСУ, для розуміння усіма сторонами моменту настання її повноважень.

Кримінальна відповідальність може розповсюджуватися на особу, яка надає допомогу, підтримку або поради основному виконавцю злочину, або ж діє як пособник, якщо його дії чи бездіяльність підпадають під норми кримінального права відповідної країни щодо відповідальності співучасників правопорушення. Крім того, якщо співробітники правоохоронних органів несуть обов'язок захищати осіб, які перебувають під їх вартою чи піклуванням, вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності як суб'єкти правопорушення за відсутність будь-яких дій – якщо така бездіяльність призвела до скоєння злочину. Наприклад, капрала поліції Канади, який відповідав за місце тимчасового тримання під вартою поліції Ванкувера, і був присутній, коли невідомий співробітник поліції топтав коліно затриманого,

Кримінальна відповідальність може поширюватися на осіб, які намагаються приховати докази або іншим чином перешкодити розслідуванню НСУ, навіть якщо вони безпосередньо не пов'язані з випадком, який розслідується.

визнали винним як співучасника нападу при обтяжуючих обставинах – хоча його вина у скоєнні безпосереднього нападу не була встановлена – через те, що він мав обов'язок захищати осіб, які перебували під вартою, і не запобіг правопорушенню. Суди у Південно-Африканській Республіці також винесли ряд подібних рішень¹¹⁵.

Крім того, кримінальна відповідальність може поширюватися на осіб, які намагаються приховати докази або іншим чином перешкодити розслідуванню НСУ, навіть якщо вони безпосередньо не пов'язані з випадком, який розслідується. Такі правопорушення, як правило, називаються «злочини проти правосуддя» і не є злочинами проти особи. Однак НСУ повинна мати повноваження розслідувати повідомлення стосовно таких дій.

Правопорушення, вчинені співробітниками правоохоронних органів, коли вони перебували поза виконанням службових обов'язків, не підпадають під звичайне визначення зловживання державною владою. Однак можуть траплятися випадки, коли співробітник правоохоронних органів використовує свої службові повноваження при скоєнні злочину, і такі випадки повинні підпадати під юрисдикцію НСУ. Влада Південно-Африканської Республіки вирішує питання щодо того, чи має місце використання службових повноважень під час здійснення правопорушення наступним чином: юрисдикція Незалежного слідчого управління поліції виникає після «встановлення достатнього зв'язку між роботою осіб в якості співробітників поліції та їх незаконними діями»¹¹⁶.

Таким чином визначення «співробітники правоохоронних органів» має охоплювати ситуації, коли такі особи зловживають владою, навіть перебуваючи поза виконанням службових обов'язків.

Відповідальність керівництва/командування

Уряди та правоохоронні органи повинні забезпечити встановлення відповідальності керівників за випадки, коли вони знали або мали юридичний обов'язок знати про те, що співробітники правоохоронних органів під їх командуванням вдаються або вдавалися до незаконного застосування вогнепальної зброї, і вони не вжили усіх можливих заходів для запобігання таким діям, їх припинення, або належного повідомлення про таке застосування зброї¹¹⁷.

Концепція співучасті у злочині може використовуватися для притягнення до відповідальності осіб, які перебувають на вищих/командних посадах, навіть якщо вони безпосередньо не несуть відповідальності за скоєння відповідного правопорушення. Хоча можуть виникати труднощі доказування при визначенні ролі керівництва при заподіянні шкоди співробітниками, які знаходилися під їх командуванням, є всі підстави включати його до розслідування, якщо докази вказують у цьому напрямку. Закони, які регулюють діяльність НСУ, в жодному випадку не повинні виключати можливої відповідальності посадових осіб будь-якого рівня. Ніхто не повинен виключатися з розслідування НСУ, якщо існують обґрунтовані

підозри щодо зв'язку таких осіб із заподіянням тяжкої шкоди або смерті, як це було визначено раніше (на жаль, нещодавній Закон про створення Служби державного інспектора в Грузії не відповідає цьому стандарту¹¹⁸. Комітет з питань запобігання катуванням розкритикував «занадто вузький» обсяг повноважень цієї установи, оскільки він не охоплює вищого політичного керівництва¹¹⁹).

Широкі повноваження щодо розслідування перешкоджанню розслідувань НСУ також можуть допомогти притягнути старших керівників до відповідальності. У цьому плані повчальною є справа Діа, яка розглядалася на Ямайці. У серпні 2013 року INDECOM отримала повідомлення про випадок вбивства з вогнепальної зброї молодій жінки в окрузі Сент-Кетрін і розпочала розслідування. Під час розслідування тодішній молодший суперінтендант поліції Альберт Діа відмовився задовольнити запити слідчих INDECOM і перешкодив певних слідчим діям, а саме проведення експертизи вогнепальної зброї. Він був обвинувачений у перешкоджанні діяльності INDECOM та невиконанні законних вимог. Після майже семи років розгляду справи Судовий комітет Таємної ради визнав його винним¹²⁰.

У березні 2019 року Федеральний кримінальний суд у місті Неукен, Аргентина, засудив 14 працівників в'язниці до довічного позбавлення волі за катування та спричинення смерті Аргентино Пелозо Ітуррі, а також за дії з метою приховання їх злочину¹²¹. Суд також визнав винним керівника в'язниці і засудив його до шести років і шести місяців ув'язнення за злочин, який полягав у тому, що він не запобіг застосуванню катувань. За ті самі злочини заступника керівника та начальника внутрішньої безпеки відділу засудили до шести та семи років позбавлення волі відповідно. Крім того, регіональний інспектор пенітенціарної служби був також визнаний винним і засуджений до шести років позбавлення волі за те, що не повідомив про скоєння злочину катування¹²².

У липні 2017 року прокурори GAESP, який тоді був спеціалізованим відділом прокуратури Ріо-де-Жанейро, пред'явили обвинувачення майору Леонардо Гомесу Зума, командирі одного з поліцейських підрозділів, у вторгненні у помешкання та обмеженні прав власності громадян. Кілька разів із січня до квітня 2017 року військова поліція під командуванням майора Зуми вторгалась у будинки жителів громади Нова Бразилія та, проти волі мешканців, займали їх нерухомість. Мешканців змушували прийняти присутність поліцейських, що в одному випадку тривало два місяці¹²³. Майор Зума був засуджений за зловживання, скоєні під час його командування підрозділом.

Військові

Цивільний нагляд за діяльністю військових породжує фундаментальні питання щодо того, хто несе головну відповідальність за збройні сили країни. Хоча більшість країн займають позицію, що прийняття стратегічних військових рішень має прийматися цивільним політичним керівництвом, а не професійними військовими, збройні сили

Діяльність військових також має підпадати під юрисдикцію НСУ, коли вони самотійно або разом з поліцією виконують поліцейські функції.

часто мають повноваження розслідувати, проводити кримінальне переслідування та судовий розгляд ймовірних злочинів через власні системи розслідування та військових судів. Втім міжнародні стандарти захисту прав людини чітко визначають, що система військової юстиції, якщо така існує, не повинна поширюватися на випадки порушення прав людини¹²⁴. Наприклад, стаття 9 Міжамериканської конвенції про насильницькі зникнення осіб встановлює, що «справи осіб, відповідальних за дії, які становлять злочин насильницького зникнення осіб, можуть розглядатися тільки компетентними судами загальної юрисдикції відповідних країн, на відміну від судів інших спеціальних юрисдикцій, особливо військових. Дії, що становлять злочин насильницького зникнення, не можуть вважатися вчиненими в рамках виконання військових обов'язків»¹²⁵. Крім того, Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності суддів та адвокатів наголосив, що: «юрисдикція звичайних судів повинна переважати юрисдикцію військових судів при проведенні розслідувань щодо ймовірних злочинів, які стосуються грубих порушень прав людини, а також кримінального переслідування та судового розгляду справ осіб, обвинувачених у таких злочинах, за будь-яких обставин, у тому числі, коли ймовірні правопорушення були скоєні військовими»¹²⁶.

Уряди інколи використовують збройні сили проти власних громадян. Це явище посилилося у 2020 році під час впровадження локдаунів, пов'язаних з пандемією COVID-19, але його можна було помітити і раніше при проведенні державних операцій проти злочинів, пов'язаних з обігом наркотиків (які ще часто називають «війни проти наркотиків»). Використання у багатьох країнах військових для впровадження обмежень, пов'язаних з COVID-19, підкреслює необхідність цивільного нагляду за ефективних розслідувань. На Ямайці у 2020 році військовими було вбито 12 цивільних¹²⁷, тоді як статистика таких вбивств за звичайних умов – одна особа на рік¹²⁸. Справа Колінза Хоси, який загинув після ймовірного нападу членів Національних сил оборони Південно-Африканської Республіки, які забезпечували впровадження локдауну, є хорошим прикладом для розуміння проблеми: у той час, як збройні сили звільнило своїх членів від будь-якої відповідальності, Незалежне слідче управління поліції провело власне розслідування і надало рекомендації щодо накладання адміністративних санкцій на п'ятьох співробітників поліції метро, які були присутні під час нападу на Хосу¹²⁹.

НСУ необхідні для укріплення впевненості громадськості у тому, що співробітники державних органів будуть нести відповідальність за спричинення смерті або серйозної шкоди громадянам. З цієї ж причини діяльність військових також має підпадати під юрисдикцію НСУ, коли вони самостійно або разом з поліцією виконують поліцейські функції.

INDECOM на Ямайці в межах своїх повноважень має право розслідувати правопорушення, вчинені членами Ямайських сил

оборони, коли вони проводять операції спільно з поліцією. Ямайські сили оборони подали позов, оскаржуючи діяльність INDECOM після того, як намагалася розслідувати мінометний обстріл військовими під час спільної з поліцією операції у 2010 році в районі Кінгстону Тіволі Гарденс. У липні 2018 року суд виніс рішення на користь INDECOM, за тип невеликим випадком, що підтвердив право збройних сил не надавати свої оперативні накази¹³⁰.

Очевидно, що уряди не повинні використовувати збройні сили проти власних громадян. Але у випадках, коли військовослужбовці залучаються до здійснення поліцейських функцій, їх дії повинні підпадати під юрисдикцію НСУ.

D. ЧАСОВІ ОБМЕЖЕННЯ

Більшість розслідувань НСУ стосуються випадків, які трапилися після утворення установи. Однак певну увагу варто звернути на питання поширення юрисдикції НСУ на ймовірні правопорушення, які були скоєні до її утворення. Особливо це стосується випадків ймовірного зникнення осіб під час перебування під вартою, летального застосування зброї поліцією у минулому, а також сексуального насильства, які могли трапитися багато років тому.

Деякі НСУ мають відділи, спеціально призначені для розслідування подій, які трапилися у минулому. Наприклад, в Офісі Омбудсмана Північної Ірландії у справах поліції до сих пір працює Управління історичних розслідувань, яке досліджує ймовірні правопорушення, скоєні під час Конфлікту у Північній Ірландії, починаючи з 1968 року¹³¹. Але більшості НСУ бракує мандату та повноважень для проведення такої роботи. Наприклад, Служба державного інспектора в Грузії не має повноважень розслідувати злочини, скоєні після її утворення¹³², і, за словами її працівників, служба не змогла б взяти на себе таке значне навантаження без залучення додаткових ресурсів¹³³.

Оскільки новостворена НСУ може бути перенавантажена розслідуванням випадків, які трапилися у минулому, вона повинна мати можливість проводити їх попередній відбір та аналіз. Нерозкриті історичні справи можуть ускладнити поточні стосунки зі співробітниками правоохоронних органів, і тому потребують розслідування для повернення довіри громадськості. Відповідно, ця робота рекомендує включення у повноваження НСУ можливості розслідувати випадки, які трапилися у минулому, а також відмовитися від такого розслідування.

Е. НЕОБХІДНІСТЬ ВІДСУТНОСТІ НАДМІРНОГО ІМУНІТЕТУ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА СТРОКІВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ВИПАДКАХ СЕРЙОЗНИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Співробітники правоохоронних органів користуються монополією на законне застосування сили. Більшість держав мають законодавчі положення, які забезпечують співробітникам правоохоронних органів імунітет від кримінальної відповідальності за застосування сили, включаючи летальне, якщо вони діяли у межах своїх повноважень, і таке застосування сили було пропорційне загрози та необхідним у даних обставинах. Багато розслідувань діяльності співробітників правоохоронних органів на визначенні межі між застосуванням обґрунтованої та надмірної сили: у першому випадку такі дії виправдовуються законом, у другому – ні.

Однак у деяких країнах співробітникам правоохоронних органів надається занадто широкий законний захист, який може застосовуватися для виправдання практично будь-якого застосування сили. Наприклад, у 1978 році у Колумбії були внесені зміни до Кримінального кодексу, які дали можливість співробітникам поліції посилатися на те, що якщо була вірогідність вчинення карного діяння «в ході операцій, запланованих з метою запобігання та припинення злочинів вимагання, викрадення, виробництва, зберігання та розповсюдження наркотичних речовин», використання летальної сили було виправданим. Наявність такого спеціального імунітету призвела до виправдання поліцейських, звинувачених у вбивстві з вогнепальної зброї семи осіб, які згідно криміналістичної експертизи були беззбройні і вбиті пострілами у спину або голову¹³⁴. Рішення Комітету ООН з прав людини у відповідь на заяву сім'ї жінки, яка була серед цих сімох загиблих, визнав її смерть порушенням пункту 1 статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права – захисту проти свавільного позбавлення життя, оскільки застосування сили було «в обставинах цієї справи непропорційним загрози порушення правопорядку»¹³⁵.

Катування, позасудові страти і насильницькі зникнення є злочинами, визначеними міжнародним правом, і на них не повинна поширюватися строки позовної давності. Міжамериканський суд з прав людини постановив, що «неприпустимо використовувати положення про амністію, строки позовної давності або заходи, спрямовані на звільнення від кримінальної відповідальності, як засіб запобігання розслідуванню та покарання винних у грубих порушеннях прав людини, таких як катування, позазаконні, свавільні та сумарні страти, а також насильницькі зникнення, які заборонені як порушення невід'ємних прав, визнаних міжнародним правом захисту прав людини»¹³⁶. Європейський суд з прав людини виніс подібне рішення:

«У випадку висунення проти співробітника правоохоронних органів обвинувачення у скоєнні злочину, який передбачав катування або жорстоке поводження, для забезпечення «ефективного засобу правового захисту» надзвичайно важливо, щоб кримінальне провадження та винесення вироку не були обмежені в часі, і не могли застосовуватися положення про амністію або помилування»¹³⁷. Ці судові рішення повинні бути чітко відображені у національному законодавстві.

Ці законні форми захисту від кримінальної відповідальності протирічать принципу верховенства права. Немає сенсу проводити незалежні розслідування, якщо діють такі імунітети. Законні форми захисту співробітників правоохоронних органів мають розповсюджуватися тільки на випадки пропорційного та необхідного застосування сили. Комітет ООН проти катувань визначив, що «...надання всупереч нормам міжнародного права імунітету від кримінальної відповідальності будь-якій державі, співробітникам її державних органів або недержавним суб'єктам за злочини катування або жорстокого поводження, прямо суперечить зобов'язанню забезпечити відшкодування жертвам. Ситуація, коли безкарність дозволяється законом або існує фактично, перешкоджає вимагати повного відшкодування, оскільки дозволяє правопорушникам залишатися безкарними і унеможливує повне забезпечення прав жертв»¹³⁹.

Будь-яке застосування сили співробітниками правоохоронних органів повинно відповідати принципам законності, обережності, необхідності, пропорційності, недискримінації та підзвітності.

Для оцінки того, чи було використання вогнепальної зброї неминучим для захисту життя, або чи було воно необхідним і пропорційним, держави можуть спиратися на авторитетні керівництва, які містяться у кодексах та принципах, таких як Кодекс поведінки працівників правоохоронних органів¹⁴⁰, Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї співробітниками правоохоронних органів¹⁴¹, та Керівництво УВКПЛ щодо використання менш летальних видів зброї¹⁴².

Занадто широкий законний імунітет від кримінальної відповідальності покликаний захистити співробітників поліції від покарання за вчинення тяжких злочинів; він робить роботу слідчих НСУ майже неможливою. У наступному розділі більш детально розглядаються ці слідчі, їх кваліфікація та підготовка.

Будь-яке застосування сили співробітниками правоохоронних органів повинно відповідати принципам законності, обережності, необхідності, пропорційності, недискримінації та підзвітності.

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ПІДГОТОВКА СЛІДЧИХ НСУ

Кримінальні розслідування діяльності співробітників

правоохоронних органів часто бувають складними. На них може чинитися офіційний та неформальний вплив з боку поліцейських профспілок та інших установ, що представляють поліцію, з одного боку, та громадських протестів проти дій поліції з іншого. Розслідування таких злочинів як вбивство та напад, потребує специфічних технічних навичок, але не тільки їх. Сторінка «Кар'єра» на веб-сайті Незалежного управління з питань діяльності поліції Англії та Уельсу дає короткий огляд вимог до слідчих: «Наша потреба бути незалежними означає, що нам потрібні люди з усіх соціальних груп, які володіють широким спектром навичок. Аналітичну здатність опрацьовувати докази та знаходити найважливішу інформацію. Чуйність для делікатного поводження з абсолютно різними людьми, які переживають горе або є найбільш вразливими. А також стійкість продовжувати розслідування, навіть якщо воно матиме незручні або навіть скандальні наслідки»¹⁴³.

Цей розділ присвячений питанням стосовно того, хто може працювати слідчими НСУ, і які навички та ресурси необхідні для їх ефективної роботи.

А. ВІДРЯДЖЕНІ ТА КОЛИШНІ СПІВРОБІТНИКИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ АБО СЛІДЧІ БЕЗ ДОСВІДУ РОБОТИ В ПОЛІЦІЇ

В ідеальному світі незалежні слідчі мали б бути людьми з різним професійним досвідом та сильними навичками у розслідуванні кримінальних справ, які до цього не працювали в правоохоронних органах. Вони б володіли необхідною кваліфікацією для розслідування серйозних справ, включаючи, складні вбивства, але не мали б конфлікту інтересів або можливої упередженості щодо співробітників правоохоронних органів. Однак дуже важко розвинути навички, необхідні для проведення кримінальних розслідувань, без досвіду роботи у правоохоронних органах. Якщо розглянути процес набору працівників на роботу в установу, яка має повноваження проводити серйозні кримінальні розслідування, з практичної точки зору, то стає зрозумілим, що єдиними доступними кандидатами, які вже мають необхідну підготовку, є колишні співробітники правоохоронних органів, таких як поліція.

Як правило, НСУ доводиться брати на роботу кандидатів з числа колишніх співробітників правоохоронних органів, і така необхідність є ще більш нагальною на початкових етапах діяльності НСУ. Колишній керівник Незалежного слідчого відділу в Британській Колумбії Річард Розенталь зазначив у своїй статті, присвяченій огляду канадських незалежних установ з особливо важливих розслідувань, що «практичні проблеми укомплектування [такої установи] виключно цивільними слідчими, які не мали попереднього досвіду роботи в поліції, виявились надто складними, в результаті чого на даний час не існує установ, які б повністю відмовилися від використання в якості слідчих колишніх поліцейських, і тільки одна установа поставила для себе таке завдання в якості довгострокової, але поки що недосягнутої цілі»¹⁴⁴.

Подібним чином керівник Установи з розгляду скарг на поліцію в Тринідад і Тобаго висловлював бажання наймати на роботу більшу кількість слідчих, які б не мали попереднього досвіду роботи у поліції, але відзначав складність такого завдання і необхідність часу для їх навчання. Ця установа проводить внутрішню підготовку, а також відправляє слідчих на курси в США¹⁴⁵. Але, не зважаючи на всі зусилля, проблема залишається тою самою: в ідеальному світі слідчі НСУ не мали б попередніх зв'язків з правоохоронними органами, але на практиці таких зв'язків важко уникнути при наборі працівників з необхідним набором навичок.

Таким чином, розглядаючи питання балансу між кваліфікацією і можливою упередженістю, ми дотримуємося думки, що НСУ повинні мати можливість наймати колишніх співробітників правоохоронних органів в якості слідчих. Але НСУ не мають повністю покладатися тільки на них, і, за можливості, колишні співробітники правоохоронних органів не повинні складати більшість серед слідчих.

Крім того, необхідно вжити заходів для забезпечення відсутності упередженості з боку колишніх правоохоронців, які працюють слідчими НСУ. Правдоподібні припущення про ймовірну упередженість спричинить недовіру громадськості, а докази фактичної упередженості зруйнують цілісність розслідувань установи.

Питання щодо можливої упередженості слід вирішувати під час процесу найму, а потім шляхом постійної підготовки з питань запобігання упередженості. Крім того, жоден колишній правоохоронець не повинен брати участь у розслідуваннях, які стосуються державного органу, в якому він працював у минулому.

Служба державного інспектора в Грузії використовує відкритий конкурс заявок для пошуку кандидатів на посаду слідчих, а у процесі відбору беруть участь представники наукових кіл та громадянського суспільства. Кваліфікаційні вимоги для слідчих Служби державного інспектора визначені законом¹⁴⁶. Нещодавно на посади слідчих Служби державного інспектора подали заявку близько 200 осіб. Конкурсна комісія відібрала 16 кандидатів на посади слідчих з особливо важливих справ¹⁴⁷. Ці 16 прийняті на роботу слідчі мають різний попередній досвід: двоє з них колишні адвокати захисту, семеро працювали в

Дуже важко розвинути навички, необхідні для проведення кримінальних розслідувань, без досвіду роботи у правоохоронних органах.

прокуратурі, п'ятеро були співробітниками Міністерства внутрішніх справ, а ще двоє працювали у Службі розслідувань Міністерства фінансів¹⁴⁸.

Існує важлива різниця між наймом колишніх співробітників правоохоронних органів і використанням послуг чинних співробітників, які були тимчасово відряджені до НСУ. На відміну від колишніх правоохоронців, НСУ слід уникати послуг відряджених працівників. Використання їх послуг обов'язково створить видимість упередженості. Також доведено, що робота таких осіб підриває ефективність роботи установ, які здійснюють нагляд за діяльністю поліції¹⁴⁹. Наприклад, Генеральний прокурор Ізраїлю визнав, що використання Мачашем слідчих, які були відряджені поліцією, компрометує незалежність НСУ, і оголосив, що вона більше не користуватиметься їх послугами¹⁵⁰.

Деякі установи уникають проблеми необхідності у відрядженні співробітників правоохоронних органів шляхом найму колишніх правоохоронців з інших країн. Один зі слідчих Бюро розслідувань справ поліції у Норвегії до цього працював у шведській поліції¹⁵¹. На початку своєї діяльності Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції наймав досвідчених слідчих з різних країн світу, включаючи США, Канаду, Австралію та Гонконг¹⁵². Такий підхід дозволяє новоствореній НСУ наймати досвідчених слідчих, уникаючи при цьому можливого конфлікту інтересів або звинувачень в упередженості.

Рекомендацію дозволити наймати колишніх співробітників правоохоронних органів в якості слідчих не потрібно тлумачити так, ніби вони є єдиними кваліфікованими кандидатами. Слід також розглядати перспективних кандидатів, які не мають попереднього досвіду роботи у поліції. Вони можуть пройти відповідні курси з питань розслідування, які проводяться поліцейськими академіями, а НСУ може надати їм внутрішню підготовку, наставництво, а також постійне проведення оцінки ефективності для забезпечення того, що вони стануть кваліфікованими слідчими. Мета має полягати в комплектації штату висококваліфікованими слідчими, які представлятимуть як колишніх правоохоронців, так і цивільних осіб, і чиї розслідування зможуть успішно витримати гучний судовий розгляд.

Незалежне управління з питань діяльності поліції Англії та Уельсу наймає слідчих інтернів, які протягом 12-18 місяців розвивають навички, знання та досвід в межах формальної підготовки, так і на практиці. Цей процес передбачає допомогу у проведенні якісних розслідувань, які включають роботу над випадками ймовірних кримінальних та менш тяжких правопорушень. Інтерни спостерігають за проведенням інтерв'ю та беруть участь у них, відвідують місця подій, проводять збір, зберігання та аналіз доказів. Після закінчення стажування вони стають акредитованими слідчими і призначаються на постійні посади¹⁵³.

Складнощі виникають при необхідності найму експертів-криміналістів, яких в поліції часто називають «працівниками місць скоєння злочину». Практично неможливо знайти відповідних кандидатів на цю посаду, які б не отримали необхідних навичок під час попередньої роботи в поліції. Вирішення цієї проблеми може полягати у роботі у НСУ колишнього експерта-криміналіста з поліції поки не будуть належним чином підготовлені для цієї посади слідчі, які не мали попереднього досвіду роботи у поліції.

В. ОПЛАТА ПРАЦІ, ЗНАКИ РОЗРІЗНЕННЯ ТА ФОРМА ОДЯГУ СЛІДЧИХ

Слідчі НСУ мають аналогічні повноваження з поліцейськими і проводять серйозні розслідування, які вимагають високого рівня кваліфікації. Таким чином, вони заслуговують на такий же або вищий рівень оплати, який мають особи, діяльність яких вони уповноважені розслідувати. Крім того, до слідчих ставитимуться з більшою повагою, якщо вони будуть того самого або вищого рангу у порівнянні з особами, які підпадають під їх юрисдикцію. У Грузії зарплати слідчих Служби державного інспектора відповідають зарплатам прокурорів¹⁵⁴. На Ямайці формування рівня оплати виходить з критерію, що усі слідчі INCECOM мають академічний ступінь і отримують вищу оплату праці, ніж ті, хто його не мають¹⁵⁵.

Слідчі НСУ повинні мати службовий значок та інші знаки розрізнення їх посади. Рекомендується, щоб вони мали спеціальні куртки, які відрізняли б їх від співробітників правоохоронних органів на місцях подій. В ідеалі, вони також повинні мати маркований автотранспорт.

Окрім значка і маркованого автотранспорту слідчим не має сенсу мати інші атрибути, які асоціюються з поліцією, такі як вогнепальна зброя і наручники. Ймовірність того, що слідчим НСУ доведеться застосувати силу, є дуже незначною – вони не беруть участі у діяльності з підтримання правопорядку. Наостанок, колишнім співробітникам правоохоронних органів не можна дозволяти носити або демонструвати будь-яку символіку, яка пов'язує їх з попереднім місцем роботи¹⁵⁶.

С. РІЗНОМАНІТНІСТЬ ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СЛІДЧИХ

Незалежно від того, чи є слідчими колишніми співробітниками правоохоронних органів чи ні, НСУ повинна бути обізнана про ґендерну, етнічну та культурну різноманітність працівників установи і прагнути його зміцнити. Така різноманітність зміцнює установу та сприяє її роботі, оскільки слідчі, ймовірно, будуть взаємодіяти з різноманітним населенням, яке представляє різні культури та мови і має різні історичні стосунки із співробітниками правоохоронних органів.

НСУ повинна намагатися наймати слідчих, які відобразатимуть особливості суспільства, якій вона служить.

НСУ повинна намагатися наймати слідчих, які відображатимуть особливості суспільства, якій вона служить. Наприклад, нещодавно Генеральний прокурор Ізраїлю заявив, що з метою підвищення довіри громадськості у Мачаш будуть набиратися представники ефіопської, арабської та ультраортодоксальної спільноти. Окрім врахування фактору різноманітності при відборі працівників, НСУ також може здійснювати конкретну роботу з громадами меншин та іншими групами, які найбільше постраждали від зловживань з боку поліції, з метою формування їх розуміння, довіри та доступу до установи.

Не менш важливо, щоб відбіркові комісії звертали увагу на можливі упередження кандидатів щодо питань раси, етнічної приналежності, статі чи релігійної приналежності. Також важливо, щоб після прийому на роботу слідчі отримували постійну підготовку з питань протидії расизму, різноманітності, інклюзії, ґендерного насильства та психічного здоров'я. Підготовка має включати чутливу поведінку при роботі з сім'ями, які втратили близьку людину, а також потерпілими, особливо від ймовірного сексуального насильства.

Слідчі НСУ представляють її публічно і потребують співпраці усіх залучених громадян для проведення ефективних розслідувань – і їх слід відбирати та навчати з урахуванням цих вимог. Роль слідчого НСУ є складною і передбачає багато обов'язків. У наступному розділі ці обов'язки розглядаються більш докладно.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ НСУ

Незалежна слідча установа є ефективною настільки, наскільки є ефективними її повноваження. Хоча загальна природа цих повноважень – особливо, що стосується важливості незалежності – обговорювалася раніше, важливо зосередити особливу увагу на тому, як повноваження НСУ регулюють взаємодію між слідчими установи та співробітниками правоохоронних органів, яких вони повинні примушувати нести відповідальність. У цьому розділі розглядаються питання повноважень слідчих НСУ, коли і як вони виникають, а також обов'язок співробітників правоохоронних органів співпрацювати. .

A. ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧИХ НСУ

Слідчі повинні мати такі ж повноваження, як і співробітники поліції, діяльність яких підпадає під їх юрисдикцію. Зазвичай до них входять повноваження проводити арешт осіб, подавати клопотання на отримання наказів про пред'явлення документів, ордерів на арешт, а також права на отримання записів розмов. Особливо важливо, щоб слідчі НСУ мали право на доступ до будь-якої правоохоронної установи та вилучення документів, які стосуються розслідування, без попереднього дозволу.

B. ОBOB'ЯЗОК НЕГАЙНО ПОВІДОМЛЯТИ ПРО ВИПАДКИ ТА СПІВПРАЦЮВАТИ

НСУ часто стикаються з серйозною протидією та спробами підірвати їх ефективність та репутацію з боку потужних поліцейських організацій та деяких політичних сил. На додаток до чітко визначених повноважень, НСУ потребує чітких зобов'язань співробітників правоохоронних органів повідомляти про випадки, які підпадають під її юрисдикцію, а також можливість домагатися виконання обов'язку співпрацювати.

Для НСУ важливо мати можливість реагувати на скарги, які вона отримує, але не обмежуватися тільки реагуючою роллю. Правоохоронні органи повинні мати обов'язок негайно повідомляти НСУ про відповідні випадки. Наприклад, правоохоронні органи зобов'язані повідомляти Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо та INDECOM на Ямайці про випадки смерті або отримання тяжких ушкоджень, які відбуваються за участю поліцейських або у місцях тримання під вартою. Подібним чином Незалежне управління з питань діяльності поліції Англії та Уельсу вимагає від поліції повідомляти

про усі випадки смерті або отримання тяжких ушкоджень за участі співробітника поліції або під час тримання під вартою¹⁵⁷. Як правило, НСУ залежить від повідомлень відповідних правоохоронних органів про випадки, які підпадають під її юрисдикцію, оскільки вони у будь-якому випадку будуть першими на місці подій. Відповідно, будь-які співробітники правоохоронних органів які дізналися про випадок, який підпадає під юрисдикцію НСУ, повинні негайно її повідомити про нього – напряму або через своє керівництво. Неповідомлення про випадок повинно каратися дисциплінарними санкціями.

Водночас, малоімовірно, що НСУ буде отримувати повідомлення про дії, які одразу ж можна характеризувати як злочинні, наприклад, катування. Катування відбуваються подалі від зору інших людей, і часто не залишає видимих слідів. Психологічні катування можуть завдавати не меншої шкоди, ніж фізичні, але однак їх наслідки можуть бути виявлені лише пізніше в ході інтерв'ю та медико-правових експертиз відповідно до Стамбульського протоколу¹⁵⁸. Деякі тяжкі ушкодження можуть проявлятися вже після того, як заявник вийшов на свободу: струси мозку або незміщені переломи ребер можуть бути діагностовані через кілька днів або тижнів після відповідного випадку. А повідомлення про сексуальне насильство може бути надано потерпілим після значного проміжку часу після його скоєння. Важливо мати надійну систему прийому скарг – як перенаправлених правоохоронними органами, так і безпосередньо отриманих НСУ – і які можуть допомогти у розкритті таких ймовірних злочинів.

Незалежне управління з питань діяльності поліції Англії та Уельсу має дуже детальне керівництво щодо того, як правоохоронні органи мають розглядати скарги, і коли та як їх перенаправляти¹⁵⁹. INDECOM на Ямайці та Служба державного інспектора в Грузії для отримання скарг, включаючи анонімні, запровадили гарячі телефонні лінії. Скарги, передані анонімно або від третіх сторін, мають так само давати підстави для розслідування, як і прямі скарги від означеного потерпілого.

Міністерство юстиції США також відзначило важливість отримання та розгляду анонімних скарг. У своєму розслідуванні 2017 року діяльності Департаменту поліції Чикаго Міністерство розкритикувало «Бездіяльність Департаменту поліції Чикаго та Незалежного органу з нагляду за діяльністю поліції щодо розслідування анонімних скарг відповідно до колективного договору міста з поліцією, яка ускладнює можливість проводити подальші розслідування та виявляти випадки неправомірної поведінки ... Враховуючи кодекс мовчання співробітників Департаменту поліції Чикаго і можливий страх помсти, існують вагомні причини, чому заявник може прагнути анонімно повідомляти про неправомірні дії поліції, особливо, якщо він є її співробітником»¹⁶⁰.

За деяких обставин, НСУ може прийняти рішення самостійно розпочати розслідування. Це може бути у випадку, коли установа дізнається про випадок із засобів масової інформації, але не отримує офіційної скарги. НСУ не повинні залежати від відсіювання повідомлень

Скарги, передані анонімно або від третіх сторін, мають так само давати підстави для розслідування, як і прямі скарги від означеного потерпілого.

іншими державними органами, таких як поліція.

Коли новий спеціалізований департамент Генеральної прокуратури України розпочав свою діяльність у 2019 році, він виявив близько 200 скарг катування, які поліція розслідувала сама, замість того, щоб повідомити про них незалежну від неї установу – Державне бюро розслідувань – як це було передбачено законом¹⁶¹. У Кенії недотримання поліцією положень щодо повідомлень залишається серйозною проблемою для розслідувань Незалежної установи нагляду за діяльністю поліції. Кількість повідомлень від поліції з кожним роком тільки зменшувалася. Втім, установа продовжує працювати над справами, які вона ініціює самостійно, або на підставі скарг, направлених від імені потерпілих¹⁶².

Для будь-якого кримінального розслідування важливий час. Але через характер повноважень НСУ саме правоохоронні органи першими дізнаються про більшість випадків. Як зазначив Європейський суд з прав людини у справі «Келлі проти Сполученого Королівства», «... швидка реакція органів влади щодо розслідувань випадків застосування летальної сили загалом може розглядатися як надзвичайно важлива для підтримання віри громадськості у дотримання принципу верховенства права та запобігання будь-якої видимості змови або терпимості до незаконних дій»¹⁶³. Якщо правоохоронний орган не повідомляє НСУ про випадок негайно, подальше розслідування може бути поставлене під загрозу через відсутність свідків або втрачені докази; приклади останнього включають втрату фотографій місця подій після правопорушення, а у випадку ймовірного сексуального насильства – втрату доказових зразків ДНК.

Відповідно, повинен існувати обов'язок негайного повідомлення НСУ, коли випадок обґрунтовано підпадає під її юрисдикцію. Якщо є сумніви щодо цього, відповідний правоохоронний орган повинен зв'язатися з НСУ, і вже вона має приймати рішення щодо проведення розслідування. Для якнайшвидшого отримання повідомлень Омбудсман Північної Ірландії у справах поліції запровадив систему реагування на надзвичайні ситуації, яка працює цілодобово та сім днів на тиждень, а також надав поліції керівництво щодо повідомлень¹⁶⁴. Служба державного інспектора в Грузії запустила цілодобову гарячу лінію та систему керування сповіщеннями через СМС, які сприяють отриманню повідомлень без затримок з будь-якої частини країни¹⁶⁵.

Можливо найголовніше те, що після вступу в силу повноважень НСУ, усі залучені у справу правоохоронці та працівники відповідного правоохоронного органу мають обов'язок співпрацювати зі слідчими НСУ, і цей обов'язок передбачає виконання їх вказівок. Обов'язок повідомляти про відповідні випадки не мав би великого значення, якби не був підкріплений вимогою до залучених правоохоронців та їх відповідних органів співпрацювати з розслідуваннями НСУ.

С. САНКЦІІ ЗА ПОРУШЕННЯ ОBOB'ЯЗКУ СПІВПРАЦЮВАТИ

Порушення обов'язку співпрацювати з НСУ не мають допускатися. Вони породжують атмосферу безкарності, ставлять під загрозу успішність розслідування та підривають довіру громадськості до цивільного нагляду. Трактуючи порушення цього обов'язку повинно включати не тільки очевидні порушення (наприклад, неповідомлення про випадок чи фальсифікація доказів), а включати доказові випадку обману співробітників правоохоронних органів при веденні записів та складанні заяв. Спотворена лояльність до інших співробітників, що призводить до створення неправдивих записів чи заяв, суттєво підриває здатність слідчих НСУ встановлювати істину.

Не можна очікувати, що відповідний правоохоронний орган сам зможе вирішити це питання, оскільки таке порушення субординації безпосередньо на нього не впливає, і при певних обставинах орган може навіть виграти від порушення обов'язку співпрацювати з боку одного з його співробітників. Безпосередньо НСУ повинна мати можливість пред'явити обвинувачення у порушенні дисциплінарних норм проти співробітників правоохоронних органів, які відмовляються співпрацювати. Дисциплінарне слухання щодо порушення обов'язку співпрацювати повинно розглядатися в рамках процесу, не пов'язаного з установами поліції.

Якщо є підозри у причетності співробітників правоохоронних органів до більш серйозних спроб перешкодити розслідуванню, керівник також повинен мати повноваження пред'явити їм обвинувачення у кримінальному правопорушенні перешкоджання здійсненню правосуддя. Згадане вище рішення Судового комітету Таємної ради від 2020 року, відповідно до якого INDECM має повноваження пред'являти обвинувачення у правопорушеннях, пов'язаних з перешкоджанням його здатності проводити розслідування, встановлює важливий стандарт, який слід розглянути іншим країнам .

Якщо співробітники правоохоронних органів нібито причетні до більш серйозних спроб перешкодити розслідуванню, директор також повинен мати повноваження звинуватити їх у кримінальному правопорушенні проти здійснення правосуддя. Згадане вище рішення судового комітету Тайної ради від 2020 року, яке підтверджує, що INDECOM має повноваження пред'являти звинувачення за злочини, пов'язані з його здатністю вести розслідування, встановлює важливий стандарт, який слід враховувати в інших юрисдикціях¹⁶⁶.

У Кенії Акт про національну поліцію чітко вказує на те, що неповідомлення поліцейським Незалежної установи нагляду за діяльністю поліції про випадки, коли застосування сили призвело до смерті, тяжких ушкоджень або інших серйозних наслідків, є дисциплінарним правопорушенням. Акт також передбачає спеціальні зобов'язання вищого керівництва щодо повідомлення про потенційно незаконне застосування сили. Окрім забезпечення охорони місця

події, вони повинні негайно повідомити про випадок Незалежну установу нагляду за діяльністю поліції, «використовуючи засоби зв'язку, які гарантують найменше затримок, і підтвердити повідомлення у письмовому вигляді не пізніше ніж за 24 години після випадку. Вони повинні надати Незалежній установі нагляду за діяльністю поліції всі докази та іншу інформацію, що стосується цього питання, а невиконання будь-якого з цих положень вважається правопорушенням з боку старшого співробітника поліції»¹⁶⁷.

Подібним чином Незалежне слідче управління поліції (IPID) у Південно-Африканській Республіці рекомендує накладати адміністративні санкції на співробітників правоохоронних органів за невиконання положень Акту про IPID. За 2019-2020 фінансовий рік в країні було винесено 15 таких обвинувальних вироків¹⁶⁸.

D. ОХОРОНА МІСЦЯ ПОДІЇ

Неминуче існуватиме розрив у часі між часом настання випадку та відповідними діями слідчих НСУ (у деяких випадках, наприклад якщо мова йде про історичні справи, такий розрив може вимірюватися роками). Однак якщо на місці події все ще можуть бути знайдені докази, воно має охоронятися до моменту, коли там зможуть почнуть працювати слідчі НСУ. Міжамериканська комісія з прав людини відзначає, що «належна охорона і збереження місця події є однією з передумов ефективного розслідування»¹⁶⁹. На місці події можуть бути виявлені цінні докази, такі як зразки крові, волосся, волокна, гільзи або бризки крові. Відповідно, рекомендується встановити обов'язок залученого правоохоронного органу здійснювати охорону місця подій до прибуття НСУ за тими ж стандартами, які очікуються при охороні місця подій поліцією. Також надзвичайно важливо, щоб НСУ розвивала власні ресурси криміналістичної експертизи та фахівців, які можуть виконувати такі завдання. INDECOM на Ямаїці сертифікує своїх фахівців з огляду місця подій в якості аналітиків у Міжнародній асоціації з ідентифікації¹⁷⁰.

Працівники INDECOM відвідують усі місця подій пов'язані з правопорушеннями, у яких підозрюються співробітники правоохоронних органів, включаючи поліцейських, військових (якщо діяли спільно з поліцією) та працівників виправних установ. Акт про INDECOM вповноважує її брати під свій контроль та охорону будь-яке місце подій¹⁷¹.

Незалежне слідче управління поліції у Південно-Африканській Республіці несе відповідальність за відвідування місць скоєння злочинів, пов'язаних з діяльністю поліції (коли це можливо і має практичний сенс) протягом 24 годин після того, як трапився такий випадок, а також проводити посмертне обстеження. Згідно щорічного звіту комісії, за 2019-2020 роки її працівники відвідали 69% місць подій та провело 70% посмертних обстежень¹⁷².

Служба державного інспектора в Грузії має власних фахівців з

Надзвичайно важливо, щоб НСУ розвивала власні ресурси криміналістичної експертизи та фахівців, які можуть виконувати такі завдання.

проведення огляду місця подій¹⁷³, але відзначає складнощі в охопленні території всієї країни з двох представництв (в Тбілісі та Кутаїсі) та неможливість негайного прибуття на місце скоєння злочинів, пов'язаних з діяльністю поліції¹⁷⁴.

НСУ, які створюються при Міністерстві юстиції або спеціалізованих підрозділах прокуратури, повинні розвивати власні ресурси для проведення огляду місця подій. Мачаш в Ізраїлі має повноваження проводити розслідування, але скаржиться на нестачу спеціалістів з огляду місця подій. За даними провідної НУО з протидії катуванням, Мачаш не проявляє ініціативу при роботі зі збору доказів, такої як огляд місця події, пошук очевидців (якщо на них не вказує потерпілий) або збір записів вуличних камер спостереження¹⁷⁵.

Е. ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЗАЛУЧЕНИХ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Усі залучені співробітники правоохоронних органів повинні бути ізольовані від своїх колег, юристів та представників поліцейських асоціацій до написання письмових свідчень відповідно до стандарту, який застосовує поліція щодо серйозних випадків, і проведення інтерв'ю зі слідчим НСУ або отримання рішення слідчого його не проводити. Під час ізоляції вони не повинні мати можливість контактувати будь з ким до написання своїх звітів для запобігання ймовірної змови¹⁷⁶. Крім того, слідчі НСУ повинні мати повноваження вилучати зброю, одяг та мобільний телефон такого співробітника правоохоронних органів.

Свідчення залучених співробітників правоохоронних органів часто є першою згадкою про випадок. Як такі, вони мають складатися одночасно, незалежно і без будь-якого контакту з іншими учасникам, щоб найбільш точно відображати спогади автора. Таким чином, рекомендується, щоб усі залучені співробітники правоохоронних органів були зобов'язані дотримуватися ізоляції та надавати свої письмові свідчення незалежно один від одного. Свідчення мають надаватися якомога швидше після події і без використання допоміжних засобів, таких як відеозаписи подій¹⁷⁷.

Ф. СВИДЧЕННЯ ТА ЗАЯВИ ЩОДО ВИПАДКУ

У багатьох ситуаціях після випадку правопорушення співробітники правоохоронних органів намагаються захистити себе та своїх колег від кримінальної відповідальності. Це може мати форму перебільшення загрози, яку представляв заявник/померлий, применшення сили, яка була застосована ними або їх колегами, прийняття рішення не документувати випадок або неправильно його кваліфікувати¹⁷⁸.

Таке почуття лояльності багатьох співробітників правоохоронних органів зрозуміле – вони покладаються один на одного у повсякденних робочих відносинах. Деякі співробітники обирають лояльність до своєї групи, а не пригадування непривабливі факти. У Кенії суд визнав, що «блакитний кодекс мовчання» є поширеним явищем у всьому світі, яке існує в культурі поліцейських органів Америки, Європи, Азії та Африки. Згідно цього неписаного правила, поліцейські ніколи не надають викривальної інформації щодо своїх колег, а також часто приховують відомості про неправомірні дії інших співробітників в рамках колективної системи замовчування з метою самозбереження¹⁷⁹.

Така спотворена лояльність, яка зазвичай суперечить присязі правоохоронців дотримуватися законів своєї країни, призводить до надання помилкових, неточних свідчень та заяв, в яких присутні великі пробіли, і які значним чином перешкоджають слідчим НСУ встановлювати істину. Співробітники також можуть турбуватися про власну відповідальність і намагатися надавати якомога менше інформації. Викладені нижче обов'язки є спробою протидіяти схильності деяких співробітників правоохоронних органів віддавати перевагу лояльності до своїх колег перед своїм обов'язком говорити правду.

G. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Щоб зрозуміти права та обов'язки співробітників правоохоронних органів після початку дії повноважень НСУ, спочатку необхідно розглянути різні категорії співробітників, діяльність яких підпадає під її юрисдикцію, і те, як така класифікація впливає на їх обов'язки. Після того як трапився випадок, співробітники правоохоронних органів можна поділити на дві категорії: свідки та підозрювані. На відміну від підозрюваних, свідки не перебувають під загрозою можливого кримінального обвинувачення за результатами розслідування випадку. Права та обов'язки співробітників правоохоронних органів повинні бути викладені в їх трудових договорах, щоб під час розслідування не виникали непорозуміння щодо них. Слід ретельно подбати про складання цих положень трудового договору, щоб вони жодним чином не обмежували конституційні та інші законні права.

Свідки з числа співробітників правоохоронних органів

Співробітники правоохоронних органів, які виступають як свідки, не перебувають під загрозою кримінальної відповідальності за скоєне правопорушення. Як наслідок, їх обов'язок співпрацювати включає надання слідчим НСУ свідчень та переконливої заяви стосовно випадку, а також обов'язок відповідати на всі відповідні запитання. Такі зобов'язання мають вкрай важливе значення для ефективного

результату розслідування. За відсутності інших переконливих доказів, таких як відеозаписи, результат розслідування може спиратися на свідчення та заяви свідків з числа співробітників правоохоронних органів.

Оскільки співробітники правоохоронних органів, які виступають у якості свідка, не знаходяться під загрозою кримінального переслідування, ми вважаємо, що їм не потрібен доступ до адвоката або представника профспілки перед інтерв'ю з працівниками НСУ. Існують приклади, коли адвокати поліцейських профспілок перешкождали виявленню фактів, втручаючись в інтерв'ю НСУ з співробітниками правоохоронних органів. У звіті Міністерства юстиції США стосовно діяльності Департаменту поліції Чикаго робиться наступний висновок: «... ми виявили, що нерідкими були випадки, коли офіцери змінювали хід розповіді або відзивали свої заяви, після того як їх законні представники шепотіли їм кілька слів» піл час інтерв'ю зі слідчими НСУ¹⁸⁰. Відповідно, правоохоронці-свідки мають брати участь інтерв'ю без присутності законного чи іншого представника щоб сприяти відсутності будь-якого впливу на їх виклад подій з точку зору свідка.

INDECOM на Ямайці підкреслює, що «не існує вимоги щодо присутності законного представника під час інтерв'ю свідка під присягою. Тим не менш, бажання присутності законного представника не є підставою для затримки або перенесення інтерв'ю з свідком»¹⁸¹.

У країнах, де законодавство передбачає добровільний характер будь-якого інтерв'ю зі слідчим, змусити правоохоронця-свідка надати показання є непростим завданням. У Грузії особа, яка бере участь в інтерв'ю, не може бути змушена надавати свідчення або розкривати інформацію. Закон передбачає, що у разі відмови уповноважена сторона (наприклад, Служба державного інспектора) може повідомити допитуваного, що його можуть викликати до суду для надання свідчень, їх надання для нього є обов'язковим, і за невиконання цього обов'язку передбачена кримінальна відповідальність¹⁸². В Онтаріо обов'язок надавати свідчення прописаний в трудових договорах співробітників правоохоронних органів, і його невиконання передбачає дисциплінарні санкції¹⁸⁴.

Визначення часу та місця проведення такого інтерв'ю є прерогативою слідчого НСУ. Якщо співробітник правоохоронних органів перебуває у тяжкому стані, інтерв'ю може бути відкладено. Інтерв'ю повинно бути записаним, щоб надалі не виникали сумніви щодо його точності.

Співробітники правоохоронних органів, щодо яких проводяться розслідування (підозрювані)

Підозрювані співробітники правоохоронних органів перебувають під загрозою кримінального переслідування. У країнах загального права

За відсутності інших переконливих доказів, таких як відеозаписи, результат розслідування може спиратися на свідчення та заяви свідків з числа співробітників правоохоронних органів.

будь-яка особа, яка є підозрюваною у кримінальному розслідуванні, не зобов'язана надавати будь-які свідчення органам влади для цілей такого розслідування.

Європейський суд з прав людини у своєму Посібнику з права на справедливий суд зазначає, що «Кожен, хто звинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, має зберігати мовчання і не сприяти самовикриттю»¹⁸⁵. Хоча і не зазначені у статті 6, право на мовчання та свободу від самовикриття є загальновизнаними міжнародними стандартами. Але це право не є абсолютним. Серед інших критеріїв «вага суспільної зацікавленості у розслідуванні та покаранні за конкретне правопорушення може бути взята до уваги та зважена проти інтересу особи щодо законного збору доказів проти нього. Однак занепокоєння, що стосується суспільних інтересів, не може виправдати заходи, які порушують саму суть прав заявника на захист, включаючи свободу від самовикриття»¹⁸⁶.

Поняття захисту від самовикриття у розслідуванні діяльності співробітників поліції утвердилося у США у формі застереження Гарріті¹⁸⁷. По суті, співробітники, яких підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення, повинні відповідати на запитання з ризиком втратити роботу, але ці відповіді отримують імунітет в контексті будь-якого наступного кримінального процесу. Як зазначалось у цьому судовому рішенні, ризик втратити роботу може задовольнити критерії примусу, що призводить до неприйнятності свідчень.

INDECOM на Ямайці та Установа з розгляду скарг на поліцію в Тринідаді і Тобаго дотримуються підходу, який вимагає від співробітника взяти участь в інтерв'ю, але поважає його право зберігати мовчання, якщо він відмовляється відповідати на конкретні запитання або надавати свідчення.

Існує ще одна причина, чому право зберігати мовчання повинно поширюватися на підозрюваних співробітників правоохоронних органів. Якщо такий співробітник вирішить добровільно надати свідчення чи заяву, не може бути перешкод для їх прийняття судом в якості доказів, якщо йому будуть пред'явлено обвинувачення.

Н. ЗБІР МАТЕРІАЛЬНИХ ДОКАЗІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПІДОЗРЮВАНИМ СПІВРОБІТНИКОМ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ПІСЛЯ ЙМОВІРНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Випадки, що стосуються взаємодії зі співробітником правоохоронних органів, передбачають збір доказової бази. До деяких доказів, таких як результати розтину загиблого або фотографій ушкоджень, нанесених потерпілому, у підозрюваного співробітника доступу не буде. Однак

деякі предмети, що мають доказове значення, можуть перебувати під його безпосереднім контролем. До них можуть входити одяг співробітника, який був на ньому, коли трапився випадок, фотографії ушкоджень або сліди пороху.

У той час як можуть існувати певні застереження, пов'язані зі свободою від самовикриття, щодо свідчень та заяв, наданих підозрюваним правоохоронцем після того, як трапився випадок, вони не мають поширюватися на матеріальні докази, зібрані після нього, оскільки на момент їх появи ще не існувало загрози кримінального переслідування – НСУ ще не було повідомлено про випадок. Слідчі НСУ повинні мати можливість отримувати доступ до таких доказів, вилучати і зберігати їх без оскарження їх права на це аргументами щодо добровільності, власності або концепції свободи від самовикриття. У всіх цих випадках докази існують окремо від підозрюваного співробітника правоохоронних органів і тому повинні бути доступними для роботи слідчих. Простими словами це означає, що слідчі повинні мати змогу вилучати одяг співробітника правоохоронних органів, робити його фотографії та брати зразки слідів пороху без необхідності попереднього отримання судового дозволу.

Цей обов'язок надавати усі відповідні докази повинен поширюватися і на взяття на аналіз речовин тіла. Наприклад, що у слідчого виникає обґрунтоване припущення, що підозрюваний правоохоронець вживав алкоголь або непрописані ліки під час випадку, він повинен мати повноваження вимагати проби крові або дихання без необхідності отримання попереднього судового дозволу. Подібним чином, якщо слідчий має обґрунтовану підозру причетності відповідного правоохоронця до сексуального насильства, він повинен мати право вимагати пробу слини, придатну для проведення тесту ДНК.

Слідчі НСУ також повинні мати повноваження вимагати надання подібним матеріальних доказів від співробітників правоохоронних органів, які виступають у якості свідків. Такі повноваження можуть бути необхідними для того, щоб розвіяти можливі підозри щодо них, і, в процесі цього побудувати справу проти ймовірного злочинця.

I. ЗБЕРІГАННЯ ДАНИХ І ЗАПИСІВ

Правоохоронні органи генерують великий обсяг даних, пов'язаних з їх діяльністю, включаючи записи екстрених дзвінків і переговорів між машинами, відеозаписи та медичні записи з місць тримання під вартою. Обов'язок правоохоронних органів співпрацювати повинен передбачати обов'язок зберігати та надавати такі записи НСУ. Служба державного інспектора в Грузії зазначає, що несвоєчасне надання правоохоронним органом відповідних записів службі підриває її здатність ефективно розслідувати справи¹⁸⁸. Законодавство Грузії надає слідчим повноваження виконувати судовий дозвіл на проведення обшуків або вилучень, але не встановлює часові обмеження щодо зобов'язання правоохоронного органу надати

Слідчі повинні мати змогу вилучати одяг співробітника правоохоронних органів, робити його фотографії та брати зразки слідів пороху без необхідності попереднього отримання судового дозволу.

такий вид доказу як відеозаписи, і в минулому було кілька випадків відмови надавати або ймовірного знищення доказів¹⁸⁹.

Цей обов'язок повинен поширюватися на будь-які записи, зроблені співробітником правоохоронних органів до вступу в дію повноважень НСУ. Такі записи, на відміну від тих, що були зроблені після початку роботи НСУ, повинні братися до уваги через те, що на їх створення не впливала ймовірна загроза кримінальної відповідальності. Таким чином, до них не застосовуються звичайні норми стосовно свободи від самовикриття.

Записи про підготовку та особиста справа підозрюваного правоохоронця повинні надаватися за запитом слідчих. Ці записи можуть мати важливе значення для розуміння рівня знань та підготовки правоохоронця на момент, коли трапився випадок, що розслідується.

Розслідування тяжких злочинів, скоєних співробітниками державних органів, є складним завданням, успішність якого залежить від негайного сповіщення, обов'язку співпрацювати, охорони місця події, відокремлення залучених осіб та багатьох інших кроків. Як було зазначено, справедливе розслідування також вимагає поваги до прав підозрюваного співробітника правоохоронних органів. Права інших учасників розслідування – включаючи потерпілих та їх представників – будуть розглянуті у наступному розділі.

Nongovernmental organizations can and should play an important role in supporting the work of IIAs.

ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ, ЇХ ПРЕДСТАВНИКІВ ТА НУО ТА ЇХ УЧАСТЬ У РОЗСЛІДУВАННЯХ НСУ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Обов'язок розслідувати випадки катувань та інших порушень прав людини є не тільки зобов'язанням держави, пов'язаним із підтримкою громадської безпеки – це також частина права потерпілих на повне та ефективне відшкодування¹⁹⁰. Ефективні розслідування кримінальних справ є одним із засобів відшкодувати завдану шкоду жертвам порушень прав людини та забезпечити право на встановлення справедливості. Нездатність держави своєчасно проводити розслідування та кримінальні переслідування або забезпечити цивільні позови, які стосуються випадків катувань, може фактично розглядатися як відмова у відшкодуванні¹⁹¹.

Особа повинна отримувати статус потерпілого незалежно від того, чи була виявлена особа, винна у правопорушенні¹⁹². Жертви злочинів повинні отримувати відповідне визнання та поважне, чуйне і професійне поводження без будь-якої дискримінації¹⁹³.

Особи, які повідомляють про катування або сексуальне насильство, а також сім'ї зниклих безвісти та вбитих осіб часто змушені відчувати руйнівні наслідки події протягом усього життя. Відсутність інформації про місце перебування та долю зниклого безвісти члена сім'ї саме по собі може становити катування або жорстоке поводження¹⁹⁴. Потерпілим потрібно надавати постійну підтримку, яка, як мінімум, повинна включати направлення до медичних центрів, установ соціальних служб та програм підтримки. Тим, хто став свідком нанесення заподіяння співробітниками правоохоронних органів ушкоджень або смерті, може також знадобитися така підтримка.

Складним завданням в контексті підтримки є повідомлення сім'ї про те, що один з її членів загинув внаслідок випадку за участю правоохоронців. Слідчі, яким доручається таке завдання, повинні пройти підготовку і їм може знадобитися допомога працівника служби

підтримки і перекладача. У випадках сімей зниклих безвісти осіб, щоб уникнути повторної травматизації, важливо належним чином підготувати сім'ю до інформації, з якою вони можуть зіткнутися, проводити інформаційні зустрічі в умовах та способами, які сприяють зменшенню стресу, а також надавати психологічну підтримку¹⁹⁵.

Потерпілі часто володіють відповідною інформацією, яка може допомогти в розслідуванні. Крім того, наполегливість при перевірці офіційних свідчень співробітників правоохоронних органів може мати вирішальне значення для встановлення істини щодо злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів¹⁹⁶. Важливо провести інтерв'ю з жертвами та членами їх сімей і серйозно сприймати їхні твердження щодо інших свідків чи свідчень. Інтерв'ю завжди повинні проводитись за поінформованої згоди, з необхідним перекладом та відповідно підготовленим персоналом. Слід встановити конкретні механізми, які дозволять людям, що ймовірно перебувають у більш вразливому стані (таким як діти, які пережили сексуальне насильство та, у багатьох ситуаціях, жінки) повідомляти про цей випадок в умовах поваги та конфіденційності. У подальшому, за потреби, НСУ повинна забезпечити їм доступ до психосоціальної підтримки. Служба державного інспектора в Грузії зазначила у своєму щорічному звіті за 2019 рік, що важко знайти та залучити дитячих психологів до слідчих дій, і Служба не мала спеціальних приміщень для опитування дітей через бюджетні обмеження¹⁹⁷.

Незважаючи на всі зусилля, цілком ймовірно, що потерпілі не отримають результатів, які, на їх думку, є справедливими. Навіть якщо НСУ проводить ретельне та незалежне розслідування, лише частина його справ призведе до засудження винних. Важко зібрати переконливі докази неналежного застосування сили, і навіть при ретельному розслідуванні часто робиться висновок, що застосування сили слід вважати виправданим, оскільки воно відбувалося з метою захисту правопорядку або при самозахисті. Індивідуальна відповідальність повинна відповідати найвищому тягарю доказування під час кримінального переслідування.

Повага до прав потерпілих та їх участь у провадженнях є важливим фактором для ефективності розслідувань НСУ. У цьому розділі розглядаються права потерпілих, включаючи їх право брати участь у кримінальних провадженнях та право на інформацію, а також роль неурядових організацій у розслідуванні та кримінальному провадженні.

A. ПРАВО ПОТЕРПІЛИХ НА УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Роль потерпілих у системі кримінального судочинства та ступінь їх активної участі у кримінальних провадженнях різняться залежно від юрисдикції. Роль потерпілих залежить від національної системи та визначається одним або декількома з наступних критеріїв: чи передбачає національна система юридичний статус сторони у

кримінальному провадженні; чи потерпілий підпадає під законні вимоги або запрошується взяти активну участь у кримінальному провадженні, наприклад, як свідок; та/або чи має потерпілий законне право згідно з національним законодавством брати активну участь у кримінальному провадженні і прагне це зробити, коли національна система не передбачає, щоб потерпілі мали правовий статус сторони у кримінальному провадженні¹⁹⁸.

Права, які передбачають певну форму участі та впливу на кримінальне провадження потерпілих, суттєво відрізняються у різних юрисдикціях, що пояснюється, серед інших факторів, приналежністю до системи загального чи континентального права. У багатьох юрисдикціях загального права переважає розуміння того, що участь потерпілого вносить випадковий елемент у провадження, коли рівномірність та рівність у розгляді та призначенні покарань становлять фундаментальний принцип: якщо потерпілі отримують право пред'являти позови або звертатися до суду, стверджуються, що лише деякі з них будуть це робити, і що підсудні у цих справах можуть бути піддані суворішим покаранням¹⁹⁹.

У більшості випадків, які розслідує НСУ, питання рівності вже є порушеним, оскільки особа, щодо якої проводиться розслідування, є співробітником правоохоронних органів, який зазвичай підтримується потужними профспілками, асоціаціями, адвокатами, а в багатьох юрисдикціях також існує презумпція правдивості його/її свідчень. У справі, пов'язаній із вбивствами та сексуальним насильством з боку поліції, Міжамериканський суд зобов'язав Бразилію «прийняти законодавчі та інші заходи, необхідні для надання можливості жертвам злочинів або членам їх сімей брати офіційну та ефективну участь у розслідуванні злочинів поліцією або Генеральною прокуратурою»²⁰⁰.

В Аргентині на федеральному рівні Кримінально-процесуальний кодекс надає потерпілим право стати приватним заявником (*querellante*) та брати участь у провадженні разом із державними прокурорами²⁰¹. Закон Аргентини про права жертв (Закон 27.372) встановлює численні права потерпілого, навіть якщо він/вона не стає приватним заявником, включаючи безкоштовне представництво державним захисником та право бути заслуханим, при прийнятті важливих рішень стосовно підозрюваного/обвинуваченого, наприклад, щодо досудового або умовно-дострокового звільнення²⁰².

В. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ НА ІНФОРМАЦІЮ

Надання потерпілим регулярного доступу до інформації (яка повинна бути якомога детальнішою) про хід розслідування є частиною обов'язку ефективно розслідувати порушення прав людини та права доступу до правосуддя та істини. Наприклад, Незалежне управління з питань діяльності поліції у Сполученому Королівстві надає скаржникам новини про стан розслідування кожні 28 днів²⁰³.

Особа, щодо якої проводиться розслідування, є співробітником правоохоронних органів, який зазвичай підтримується потужними профспілками, асоціаціями, адвокатами, а в багатьох юрисдикціях також існує презумпція правдивості його/її свідчень.

У Грузії, згідно з Кримінально-процесуальним кодексом, потерпілий має право на отримання копій судового рішення та/або рішення про припинення розслідування та/або кримінального переслідування. Хоча потенційний потерпілий (не визнаний як такий рішенням прокурора) не має цього права, слідчі Служби державного інспектора інформують усіх ймовірних потерпілих про припинення розслідування²⁰⁴.

У Тринідаді і Тобаго після закриття розслідування потерпілі можуть подати запит щодо права на доступ до інформації до керівника Установи з розгляду скарг на поліцію та отримати доступ до матеріалів справи (після того, як співробітники установи розглянуть питання, чи не порушить такий доступ положення щодо конфіденційності). Відмова керівника надати доступ підлягає судовому перегляду. Керівник установи зазначив, що суди у більшості випадків задовольняють такі запити, тому установа прагне надавати доступ до інформації самостійно²⁰⁵.

У Норвегії керівник НСУ приймає рішення у всіх справах у межах юрисдикції установи²⁰⁶. У всіх справах, включаючи ті, що припиняються без подальшого розслідування, готується письмове пояснення, що обґрунтовує ухвалене рішення. Рішення включає деталі отриманого повідомлення про випадок, які слідчі дії та/або розслідування проводила НСУ, факти справи та судову оцінку випадку. Воно надсилається всім сторонам, які беруть участь у справі²⁰⁷.

С. ПЕРЕГЛЯД РІШЕНЬ НСУ

Згідно рекомендацій експертів Ради Європи, будь-яке розслідування випадків катування або жорстокого поводження повинно підлягати перевіркам з метою рішучого припинення випадків жорстокого поводження. У випадках припинення або закриття провадження у справі або відмови в притягненні до кримінальної відповідальності цей обов'язок поширюється на розгляд можливості судового перегляду законності рішення або можливості порушення судового провадження шляхом подання кримінальної скарги, якщо це передбачено національним законодавством²⁰⁸.

У різних країнах відрізняються підходи щодо того, чи повинен потерпілий мати можливість звернутися з апеляцією про перегляд рішення про відмову у провадженні. В Ізраїлі потерпілий може надіслати клопотання про перегляд справи в Міністерство юстиції. Якщо Апеляційний відділ Міністерства юстиції відхилить апеляцію, він може подати клопотання про перегляд справи до Верховного суду. Процес оскарження складний, і, як правило, потерпілий потребує допомоги адвоката, щоб пройти через нього. Тривалий процес перегляду справи також викликає питання щодо його ефективності²⁰⁹.

У Грузії потерпілий (визнана як такий за рішенням прокурора) може подати апеляцію на початкове рішення прокурора про припинення розслідування та/або кримінального переслідування до вищого за рівнем прокурора. Рішення вищого за рівнем прокурора є остаточним,

за винятком випадків, коли було вчинено особливо тяжкий злочин або злочин, що підпадає під юрисдикцію Служби державного інспектора. У такому випадку потерпілий може оскаржити рішення вищого за рівнем прокурора у суді²¹⁰.

У Великобританії закон, прийнятий 1 лютого 2020 року, змінив колишнє право на апеляцію новим правом на перегляд. Орган, що здійснює перевірку, лише оцінює, чи було обґрунтування та кінцеве рішення за скаргою обґрунтованими та пропорційними²¹¹.

D. РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ОФІСІВ ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСНИКА

Декілька осіб, з якими проводилися інтерв'ю для написання цієї роботи²¹², наголосили на необхідності для НСУ налагоджувати кращі зв'язки з організаціями громадянського суспільства для отримання повідомлень про ймовірні злочини, що підпадають під юрисдикцію НСУ, встановлення ефективного зв'язку з потерпілими, збирання доказів та інформування потерпілих про хід розслідування та його результати.

В Аргентині на федеральному рівні Кримінально-процесуальний кодекс визнає право організацій громадянського суспільства ставати позивачами у справах, що стосуються злочинів проти людства або серйозних порушень прав²¹³. Приватні заявники представляються власними адвокатами і можуть брати участь у провадженнях для «представлення власних свідків, подання клопотань та проведення перехресних опитувань будь-яких свідків, представлених стороною захисту»²¹⁴.

В Аргентині, а також у деяких штатах Бразилії офіси державних захисників надають правові консультації та супровід жертвам насильства з боку співробітників правоохоронних органів під час розслідувань та судових процесів. Їхні послуги є частиною правової допомоги, що надається державою. Офіс державного захисника в Ріо-де-Жанейро має відділ з питань захисту прав людини, який займається такими справами, включаючи представництво потерпілих у кримінальних справах та подання цивільних та колективних позовів від їх імені. На відміну від надання безоплатної правової допомоги обвинуваченим у злочинах, цей відділ може відбирати справи, які є більш серйозними, мають стратегічне значення або є прикладами систематичних правопорушень²¹⁵. В Аргентині закон, прийнятий у 2017 році, запровадив інноваційний тип Офісу державного захисника для жертв правопорушень, який входить до складу Федерального офісу державного захисника. Станом на лютий 2021 року працюють три із 24 запланованих представництв цієї установи²¹⁶.

У Кенії деякі аналітики відзначали, що групи громадянського суспільства є першими, хто надає повідомлення про більшість випадків правопорушень за участю співробітників правоохоронних органів²¹⁷.

Неурядова організація «Незалежний медико-правовий відділ» (IMLU) не тільки направляє потерпілих до Незалежної установи нагляду за діяльністю поліції, але також надає звіти про результати розтинів, проведених відповідно до Міннесотського протоколу, і психологічно-соціальну підтримку потерпілим. Хоча докази, підготовлені IMLU, використовуються Незалежною установою нагляду за діяльністю поліції, він рідко отримує інформацію або коментарі у справах²¹⁸. Після того, як у серпні 2014 року двоє поліцейських застрелили 14-річну дівчинку, перший патологоанатомічний розтин був проведений непрофесійно. IMLU звернувся до Верховного суду країни з проханням прийняти рішення про ексгумацію тіла для проведення незалежного розтину. Суд задовольнив клопотання, і огляд проводив державний патологоанатом за допомогою патологоанатомів, залучених до лікарської мережі лікарів IMLU. Крім того, IMLU забезпечив включення у судові рішення, яке набуло статус прецедента, постанову, яка дала можливість членам сім'ї брати активну участь у кримінальному провадженні, як це передбачено Законом про захист жертв 2014 року. Це дозволило одному з юристів мережі IMLU повною мірою представляти сім'ю у кримінальному провадженні, включаючи підготовку до винесення рішення у справі звіту про оцінку впливу злочину на потерпілу. Обидва офіцери були визнані винними та засуджені до семи років ув'язнення²¹⁹.

Неурядові організації можуть і повинні відігравати важливу роль у підтримці роботи НСУ, включаючи потенційну допомогу у процесі збору доказів, якому присвячений наступний розділ.

Неурядові організації можуть і повинні відігравати важливу роль у підтримці роботи НСУ.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

А. СУДОВІ ДОКАЗИ

Як правило, слідчі органи залучають державні криміналістичні підрозділи до проведення криміналістичної у таких областях, як токсикологія, балістична експертиза, збір та аналіз слідів крові, розшифровка комп'ютерів та ДНК. НСУ також потребує доступу до «національної, незалежної криміналістичної служби з відповідною інфраструктурою, достатніми фінансовими та людськими ресурсами та стандартизованими протоколами»²²⁰. Проблематично, коли криміналістична експертна служба перебуває в структурі поліції, наприклад, у Ріо-де-Жанейро, де криміналісти є поліцейськими.

Криміналісти у цих установах, як правило, є добре підготовленими вченими. Однак вони тісно співпрацюють з державними органами, і коли їх попросять проаналізувати докази в ході розслідувань НСУ, ця ситуація може сприйматися як конфлікт інтересів. Хоча окремих криміналістичний підрозділ для справ, що розглядаються НСУ, з фінансових причин створити неможливо, існують способи вирішення такого потенційного конфлікту. Одним із підходів є анонімізація усіх матеріалів, які слідчі органи подають до криміналістичної служби, щоб забезпечити, що криміналіст не має несвідомих упереджень під час розгляду таких матеріалів. Але такий підхід важко узгодити з необхідністю встановлювати пріоритети у таких випадках, і його неможливо застосовувати для випадків, коли аналіз фізичних ушкоджень здійснюється із заслуховуванням свідчень потерпілого, як це передбачено Стамбульським протоколом. Інший підхід полягає у розробці протоколу про співпрацю із криміналістичною службою, яка не входить до структури правоохоронних органів і до якої НСУ може подавати матеріали. І третій спосіб - дозволити НСУ подавати матеріали на розгляд експертам за власним вибором.

У минулому INDECOR на Ямаїці найняла консультанта (балістичного експерта з іншої країни) який розглядав звіти поліцейських експертів з балістики. Цей консультант перевіряв якість звітів і міг вказати на прогалини та невідповідності²²¹. Зараз агентство має балістичного експерта для проведення такого аналізу в своєму штаті.

В. ПАТОЛОГОАНАТОМІЧНІ РОЗТИНИ

У випадку смерті звіт за результатами патологоанатомічного розтину, як правило, є найбільш важливим джерелом інформації для визначення обставин, пов'язаних зі смертю. Висновки звіту часто визначають,

Проблематично, коли судово-медична експертна служба перебуває в структурі поліції, наприклад, у Ріо-де-Жанейро, де судово-медичні експерти є поліцейськими.

чи вважається така смерть нещасним випадком, вбивством або самогубством, а також визначають, як саме настала смерть.

Розтини повинні відповідати мінімальним стандартам, встановленим у Керівництві ООН з ефективного попередження та розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт (Міннесотський протокол) та стандартам Міжамериканської комісії з прав людини²²². Ці стандарти включають підтримку ланцюга зберігання тіла, проведення розтину, проведеного кваліфікованим судово-медичним патологоанатомом, а також наявність належних фотографій тіла, рентгенівських знімків тіла, ретельного документування всіх поранень та складання повного звіту. Звіти, що складені лише на основі документів (тобто, без обстеження тіла) за жодних умов не будуть відповідати цим мінімальним стандартам.

Додаткові кроки для зменшення упередженості (реальної або такої, яка сприймається як упередженість) навколо підозрілої смерті можуть включати:

- (a) про випадки смерті під вартою або після взаємодії із співробітником правоохоронних органів необхідно негайного повідомляти НСУ;
- (b) у випадку будь-якої смерті такого характеру необхідно передати тіло до НСУ, яка потім у невідкладному порядку доставить його до судово-медичної установи;
- (c) єдиними присутніми під час розтину слідчими повинні бути слідчі НСУ;
- (d) необхідно здійснювати відеозапис процесу розтину;
- (e) усі звіти про результати розтину у випадку підозрілих смертей повинні бути переглянуті зовнішнім рецензентом, який є експертом у галузі судово-медичної патології;
- (f) члени сім'ї загиблого повинні отримати можливість повторного розтину, проведеного патологоанатомом на її вибір.

Визнаючи, що звіти про результати розтину, проведеного державними установами, можуть характеризуватися браком неупередженості чи ретельності, деякі НСУ або органи прокуратури намагаються розвивати власну криміналістичну експертизу. Наприклад, INDECOM на Ямайці має власну криміналістичну установу.

С. ПІДОЗРИ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ КАТУВАНЬ

У ситуаціях, коли потерпілий заявляє про катування, медико-правові докази мають вирішальне значення. Незважаючи на те, що потерпілий може бути свідком у подальшому судовому процесі, підтвердження його/її свідчень висновками експертів може бути ключем до ефективного розслідування. За цих обставин дотримання протоколів, викладених у Керівництві ООН з ефективного розслідування та

документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів покарання (Стамбульський протокол) може надати ці суттєві докази²²³. Стамбульський протокол при поясненні фізичного аспекту катувань також звертає увагу на їх психологічний аспект. Обидва аспекти можуть запропонувати доказову основу для висновків експертів щодо того, чи відповідають тілесні ушкодження та психологічний стан потерпілих повідомленню про застосування проти них катувань. Для НСУ важливо дотримуватися Стамбульського протоколу якомога повніше, включаючи приватне обстеження без присутності співробітників правоохоронних органів²²⁴.

У Грузії криміналісти є незалежними та пройшли належну підготовку з проведення криміналістичної експертизи на основі Стамбульського протоколу. Слідчі Служби державного інспектора також пройшли відповідну підготовку щодо протоколу. Однак Служба державного інспектора досі стикається з проблемами при призначенні та проведенні судово-медичної експертизи, оскільки деякі потерпілі від ймовірних катувань відмовляються проходити судово-медичну експертизу, експерти часто відсутні у вихідні та поза робочим часом, а звіти судової експертизи часто затримуються. Стамбульський протокол вимагає згоди потерпілого на проходження огляду, а деякі потерпілі, особливо ті, хто тримається під вартою, бояться виступати проти органів влади.

D. РОЗШУК ПОТЕРПІЛИХ І КРИМІНАЛЬНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ВИПАДКІВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗНИКНЕНЬ

Коли особа зникає безвісти після контакту із співробітником правоохоронних органів або з-під варти, слідство передбачає дві різні завдання: пошук зниклих безвісти (живих або померлих) та кримінальне розслідування, спрямоване на встановлення та притягнення до відповідальності винних у зникненні. У країнах, де насильницькі зникнення широко розповсюджені, для проведення розшуку можуть бути створені спеціальні комісії з пошуку або спеціалізовані установи²²⁵. Розшук повинен бути проводитися відповідно до Керівних принципів розшуку зниклих осіб²²⁶ та Доповіді робочої групи з насильницьких або недобровільні зникнення про стандарти та державну політику з ефективного розслідування насильницьких зникнень²²⁷. Розшук особи, зниклої безвісти, має проводитися на основі презумпції, що ця особа досі є живою²²⁸. Під час розшуку необхідно поважати гідність потерпілого, а також право на участь у розшуку з боку сім'ї та представників потерпілого²²⁹. За жодних обставин припинення розшуку зниклої особи не повинно означати завершення розшуку або кримінального розслідування²³⁰.

НСУ повинна мати завдання встановити причину зникнення особи безвісти та можливу причетність до цього зникнення співробітників правоохоронних органів. Сам розшук може проводити інший орган, крім НСУ, але НСУ має нести відповідальність за будь-яке пов'язане

НСУ повинна мати завдання встановити причину зникнення особи безвісти та можливу причетність до цього зникнення співробітників правоохоронних органів.

з цим кримінальне розслідування. У таких випадках слід встановити механізми та процедури, що забезпечують співпрацю, координацію та обмін інформацією між органами, відповідальними за розшук та розслідування злочинів, щоб гарантувати своєчасність та ефективність обох розслідувань²³¹.

Держави повинні створити бази даних про осіб, зниклих безвісти, включаючи інформацію, що стосується розшуку, таку як генетичні дані²³². НСУ повинні мати безперешкодний доступ до цієї бази даних, а також можливість перевіряти базу даних для забезпечення її цілісності.

Тіла можуть бути виявлені через місяці або роки після зникнення. Коли виявляють останки, НСУ мають виконувати моніторингову роль, щоб забезпечити їх ретельний збір таким чином, щоб була можливість проведення судово-медичної експертизи, а також, коли це можливо, у присутності найближчого члена сім'ї²³³. Необхідно зробити спроби встановити особу потерпілого та повідомити членів його/її сім'ї. На той момент може бути проведено патологоанатомічний розтин з метою встановлення причини смерті. У звіті за результатами розтину мають бути описані «усі травми померлого, включаючи докази катувань»²³⁴. Як і при будь-якому розтині, проведеному в ході розслідування НСУ, члени сім'я повинні бути повідомлена про можливість повторного розтину, проведеного патологоанатомом за їх вибором.

НСУ повинна проаналізувати закономірності, які вони виявляють у таких випадках, оскільки аналіз контексту важливий для виявлення можливих підрозділів/правоохоронних органів, які використовують практику насильницьких зникнень.

Відповідно до міжнародних стандартів щодо насильницьких зникнень, деякі НСУ, такі як в Україні, розслідують та висувають обвинувачення поліцейським у насильницьких зникненнях за утриманні людей під вартою без належної реєстрації затримання. У 2020 році Державне бюро розслідувань та Департамент Генеральної прокуратури провели розслідування та висунули обвинувачення двом співробітникам поліції у насильницькому зникненні за те, що вони не зареєстрували затримання двох осіб, яких вони ймовірно побили і, в одному випадку, здійснили сексуальне насильство. Крім того, колишньому керівнику Кагарлицького відділу поліції в Україні було висунуто обвинувачення у злочинній халатності, оскільки йому було повідомлено, але він не вжив заходів для припинення ймовірних злочинів та не повідомив компетентні органи про злочини²³⁵.

Очевидно, що ретельний та належний збір доказів є ключовою складовою роботи НСУ. Наступний ключовий компонент – ретельне та своєчасне розслідування – проаналізовано нижче.

РЕТЕЛЬНО ТА СВОЄЧАСНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Держава зобов'язана оперативно проводити розслідування ймовірних злочинних дій співробітників своїх правоохоронних органів²³⁶. Неправомірні затримки призводять до відмови в ефективному засобі правового захисту згідно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Конвенцією ООН проти катувань та іншими міжнародними нормами прав людини²³⁷. Неприпустимі затримки під час будь-якого розслідування НСУ говорять про те, що агентство або не має достатніх ресурсів, не здійснює ефективного відбору справ, або його повноваження занадто широкі.

Однак в контексті необхідності ретельного розслідування не можна жертвувати необхідністю оперативного розслідування. Насправді, поспіх із закриттям справи може свідчити про більші проблеми. У доповіді Африканського форуму цивільного контролю за правоохоронними органами у лютому 2020 року було зроблено висновок, що швидке закриття справ Незалежним слідчим управлінням поліції Південної Африки (IPID) з метою досягнення цільових показників означає перешкоджання правосуддю щодо потерпілих від ймовірних злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів²³⁸.

Деяких затримок не уникнути. Для окремих розслідувань потрібні звіти за результатами експертиз, підготовка яких не залежить від НСУ, а розслідування у справах зникнення осіб безвісти може тривати роками.

У балансі між ретельністю та своєчасністю ми вважаємо, що пріоритетом має бути ретельність. Щоб досягти балансу між цими конкуруючими принципами, ми рекомендуємо своєчасно завершувати розслідування та повідомляти громадськість про цей факт та надавати причини будь-яких затримок. INDECOM на Ямайці має внутрішні завдання щодо завершення розслідування за 30 та 60 днів²³⁹. Мачаш в Ізраїлі використовує вказівки Генерального прокурора, які застосовуються до всіх справ - шість місяців для незначних правопорушень і до 18 місяців для більш серйозних²⁴⁰. Служба державного інспектора у Грузії не визначає цільової тривалості розслідувань, але прагне відповідати критеріям Ради Європи про «розумний строк» і прагне забезпечити, що тривалість розслідування не повинна перевищувати строк давності, передбачений Кримінальним кодексом Грузії²⁴¹. Відділ спеціальних розслідувань в Онтаріо нещодавно застосував перспективну практику оприлюднювати інформацію про розслідування, якщо вони тривають більше 120 днів²⁴². Ця рекомендація буде нагадувати керівнику про моніторинг цих довгих розслідувань, а також дозволить інформувати громадськість про прогрес.

9

Неприпустимі затримки під час будь-якого розслідування НСУ говорять про те, що агентство або не має достатніх ресурсів, не здійснює ефективного відбору справ, або його повноваження занадто широкі.

ЗАХИСТ СВІДКІВ ТА ВИКРИВАЧІВ

Свідки та викривачі відіграють важливу роль у розслідуванні ймовірних злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів. Водночас, ця роль несе у собі значні ризики, включаючи загрозу репресій з боку представників відповідного правоохоронного органу. НСУ потребує чіткого і ретельного плану забезпечення захисту свідків та викривачів, включаючи доступ до програми захисту свідків та можливість запропонувати імунітет від потенційного кримінального переслідування.

А. ЗАХИСТ ВІД РЕПРЕСІЙ

Загроза розправи із тими, хто заявляє про злочини, та свідками може підірвати ефективне розслідування. Ця проблема є особливо гострою, коли свідками є затримані, які залишаються під вартою співробітників правоохоронних органів, дії яких зараз розслідуються. Захист свідків згідно з Конвенцією ООН проти катувань²⁴³ та іншими міжнародними нормами та більшістю національних законів є державним обов'язком. У Стамбульському протоколі також наголошується на необхідності захисту потерпілих і свідків від репресій, а також зазначено, що тих, хто може бути причетний до катувань або жорстокого поводження, слід усунути з будь-якої позиції контролю чи влади (прямої чи опосередкованої) стосовно заявників, свідків, членів їх сімей, та тих, хто проводить розслідування²⁴⁴. Однак ризики помсти, включаючи можливе нанесення фізичної шкоди потерпілим, свідкам, членам їхнім сімей або адвокатам, що працюють з ними, залишаються великими. Для запобігання цим ризикам ми рекомендуємо, щоб керівник НСУ мав повноваження відсторонити співробітника правоохоронних органів від виконання службових обов'язків до результатів розслідування або до результатів кримінального переслідування, якщо буде висунуто кримінальне обвинувачення.

Будь-яка спроба співробітника правоохоронних органів вплинути на свідчення свідка повинна бути предметом суворих санкцій, а НСУ повинна повноваження розслідувати повідомлення про подібні випадки.

В Аргентині в 2011 році Федеральна прокуратура розробила Протокол дій щодо розслідування випадків жорстокого поводження та катувань та зазначила, що норми Стамбульського протоколу є невід'ємною частиною таких розслідувань. Протокол дій вимагає, щоб прокурори у таких справах забезпечували низку засобів захисту потерпілим та свідкам. Ці засоби включають можливість давати свідчення без присутності співробітників органів будь-яких сил безпеки, роз'яснення всіх прав, включаючи право на захист особистої

10

Будь-яка спроба співробітника правоохоронних органів вплинути на свідчення свідка повинна бути предметом суворих санкцій, а НСУ повинна повноваження розслідувати повідомлення про подібні випадки.

недоторканності, організація термінової передачі затриманої особи до прокуратури з гарантіями безпеки, відеозапис свідчень із належним сповіщенням сторін, переведення затриманої особи в інший ізолятор, а також оперативне розслідування повідомлень щодо правопорушень у випадках, коли потерпілий не перебуває під вартою²⁴⁵. У 2012 році Федеральна прокуратура також прийняла резолюцію PGN 4-12, в якій було встановлено, що у справах про розслідування вбивств та тілесних ушкоджень, заподіяних черговими співробітниками сил безпеки, співробітники, які підозрюються в цьому, повинні бути усунені від розслідування, а розслідування слід доручити іншому правоохоронному органу²⁴⁶.

Незважаючи на ці норми та зобов'язання, дослідження PROCUVIN та інших спеціалізованих відділів прокуратури показують, наскільки важко захистити свідків та потерпілих, позбавлених волі. На практиці єдиним доступним заходом захисту є переведення потерпілого до так званої «системи захисту фізичної недоторканності» – форми ізоляції, подібної до тієї, яку використовує кримінально-виконавча служба для покарання ув'язнених осіб, якщо вони порушують режим. Ці камери для ізоляції осіб настільки малі, що їх називають «поштовими скриньками». Інший варіант – перевести потерпілого до іншого підрозділу пенітенціарної системи, але це створює ризик, що потерпілий буде сприйматися як особа, яка заявила про злочини проти неї. Це також не усуває ризик репресій, оскільки, як правило, існує ротація співробітників місць тримання під вартою. Можливість розгляду умовного звільнення або інших менш обмежувальних заходів для затриманих, які є заявниками, чи свідками, вивчена недостатньо²⁴⁷.

У деяких випадках важливо запропонувати свідкам, включаючи заявників, притулок у межах програми захисту свідків, щоб запобігти залякуванню або переслідуванню. НСУ повинна мати можливість використовувати програми захисту свідків, і щоб такі програми були незалежними від поліції.

У Ріо-де-Жанейро, Бразилія, програмою захисту свідків керує колегія, в якій беруть участь представники громадянського суспільства, Управління державного захисника штату, Федеральне управління державного захисника, представники судів штатів та федеральних судів та інші²⁴⁸. За словами Державного захисника, що входить до колегії, за винятком одного трагічного вбивства свідка, який перебував під захистом у штаті Сеара, у Бразилії не було випадків нанесення фізичної шкоди комусь, хто знаходився у програмі захисту свідків²⁴⁹. У той же час прокурор зазначив, що більшість свідків, які потребують захисту, не мають можливості залишити своє поточне місце перебування²⁵⁰.

В. СПІВРОБІТНИКИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ВИКРИВАЧІ

Значним джерелом доказів у справах можуть бути співробітники правоохоронних органів, які готові надати свідчення про протиправні

дії, скоєні іншими співробітниками правоохоронних органів – їх називають викривачами. Джерела подібного характеру є безцінними, оскільки вони можуть надати внутрішню інформацію, яка часто є закритою. Але якщо вони збираються надати таку інформацію публічно, їм слід гарантувати захист. Хоча їх правовий захист від будь-яких процедур, пов'язаних із продовженням несення служби або звинувачення у клепті, може залежати від того, чи правдивою є інформація, яку вони надають, вони завжди повинні бути захищені від можливих репресій, включаючи потенційні загрози заподіяння шкоди їм або членам їхнім сімей або висунення ним невинуватим обвинувачень.

Залучення співробітників правоохоронних органів до надання свідчень може бути складним, оскільки їх власні органи можуть не мати мотивації забезпечувати їхній захист. Таким чином, будь-яка спроба перешкодити роботі співробітника правоохоронних органів, який співпрацює з НСУ, повинна бути предметом жорстких санкцій. Захист, доступний викривачам, повинен включати гарантію того, що співробітник, який співпрацює з НСУ, не буде підданий залякуванню, звільненню зі служби чи іншим негативним наслідкам. За обставин, коли співробітник правоохоронних органів готовий розкрити інформацію, що стосується інших співробітників, в обмін або на імунітет від обвинувачення, про який йдеться нижче, або на зменшення покарання, керівник НСУ та прокуратура мають провести консультації, подібні до тих, що мають місце у розслідуваннях щодо осіб, які не є співробітниками правоохоронних органів. У рідкісних випадках може існувати потреба в поміщенні співробітника правоохоронних органів у програму захисту свідків або, якщо він/вона перебуває у в'язниці, у поміщенні його/її під варту для забезпечення безпеки.

В Ірландії Акт про захист при розголошенні інформації 2014 року забезпечує захист співробітників поліції та тих, хто надає інформацію, яка може поставити під загрозу державну безпеку²⁵¹. Це був один з перших актів в Європі, які поширили гарантії захисту викривачів на співробітників сектору безпеки²⁵². Актом передбачено умови для забезпечення захисту викривачам, які надають інформацію, пов'язану з державною безпекою, обороною, зовнішньою розвідкою. За отримання інформації в таких справах відповідає орган з отримання розголошеної інформації, призначений державою²⁵³. Transparency International (TI) в Ірландії надає викривачам, в тому числі викривачам з-поміж поліцейських, доступ до практичних та правових порад через свою лінію довіри Speak Up, а також надає настанови та проводить навчання для керівництва поліції через програму «Доброчесність на службі»²⁵⁴.

Нещодавня справа за участю викривача в Ірландії породила значні суперечки, але також суттєві реформи. Системні неправомірні дії у поліцейській службі Ірландії (A Garda Síochána) викрили сержант Моріс Маккейб і Гарда Джон Вілсон. Обидва поліцейські зверталися за порадами до лінії довіри Speak Up, яку підтримує TI в Ірландії. Проти Маккейба розгорнулася кампанія, включаючи неправдиві звинувачення

У рідкісних випадках може існувати потреба в поміщенні співробітника правоохоронних органів у програму захисту свідків.

у жорстокому поводженні з дітьми. Громадський резонанс, що виник у результаті цього, змусив державу прийняти нормативний акт про створення Слідчого трибуналу для розгляду повідомлень, наданих Маккейбом та іншими. Керівником Трибуналу було призначено суддю Верховного суду, який дійшов висновку, що Маккейб був чесною особою, для якої інтереси народу Ірландії були на першому місці²⁵⁵. Ці події призвели до реформування способу притягнення до відповідальності поліцейських, зокрема, до посилення повноважень Служби омбудсмана поліції, а також призвели до відставки низки високопосадовців та Омбудсмана поліції²⁵⁶.

С. ІМУНІТЕТ ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Деякі цивільні свідки, які є потерпілими або свідками правопорушень, скоєних співробітниками правоохоронних органів, не будуть свідчити, не маючи імунітету від кримінального переслідування за власну участь у ймовірних кримінальних правопорушень. Наприклад, їм може бути пред'явлено звинувачення у нападі на поліцейського внаслідок того самого інциденту, за який поліцейський нині перебуває під слідством за надмірне застосування сили. А деякі співробітники правоохоронних органів не стануть викривачами без отримання імунітету в зв'язку із своєю причетністю до справи, яка розглядається НСУ.

У багатьох юрисдикціях прокурори мають право на власний розсуд надавати свідкам імунітет від обвинувачення в обмін на їхні свідчення проти інших. Цей доказовий інструмент може бути корисним, коли свідок має відповідні та вагомні свідчення проти інших, які, за оцінкою прокурора, переважають необхідність притягнення цього свідка до відповідальності за ймовірні злочини, скоєні ним/нею.

Цей імунітет потребує схвалення прокуратури і, як правило, має форму письмової угоди, що стосується дуже конкретних подій. Така процедура називається наданням трансакційного імунітету. Хоча такі практики є суперечливі, оскільки деякі вважають, що свідка досі слід притягнути до відповідальності, іноді вони можуть бути єдиним доступним методом притягнення винної особи до відповідальності. Наприклад, одному з поліцейських, причетних до смерті Фредді Грея в Балтіморі (штат Меріленд) у 2015 році, був наданий імунітет від переслідування в обмін на його свідчення, що призвело частково до висунення обвинувачення шести офіцерам Балтімора у скоєнні злочинів, включаючи вбивство²⁵⁷.

Важливо, щоб НСУ забезпечували захист свідків та викривачів, які надають свідчення під час їхніх розслідувань. Однак, незважаючи на те, що вони забезпечують такий захист, НСУ також повинні забезпечувати прозорість таких своїх дій. Про це йдеться в наступному розділі.

ПРОЗОРІСТЬ

Хоча основою успішних розслідувань завжди буде їх ретельність та ефективність, цей розділ враховує важливість підзвітності громадськості. Ефективне розслідування, про яке громадськість ніколи не дізнається, не відповідає меті сприяння довірі громадськості до цивільного контролю за цими державними установами.

А. ПУБЛІЧНІ ЗАЯВИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Відразу після інциденту, зокрема такого, коли інформація про дії співробітника правоохоронних органів була розміщена в соціальних мережах, громадськість активно вимагатиме докладної інформації. За цих обставин орган влади, якого це стосується, буде прагнути опублікувати прес релізи або інші публічні заяви, намагаючись подолати громадське занепокоєння з приводу інциденту, і часто ці заяви виявляються неточними²⁵⁸. Неточна інформація може мати згубні наслідки – зокрема, цивільні свідки можуть після них неточно згадувати обставини справи. Таким чином, ми рекомендуємо заборонити державним органам робити будь-які публічні заяви під час розслідувань, що проводяться НСУ, окрім зазначення, що зараз за розслідування відповідає НСУ.

Однак НСУ може захотіти видавати прес-релізи під час розслідування, щоб, наприклад, переконати громадськість, що розслідування триває, або запросити свідків з-поміж громадськості до співпраці.

Приклад законодавчих формулювань, що надають керівнику НСУ повноваження оприлюднювати заяви, можна знайти в Законі про спеціальні розслідування в Онтаріо. Керівник НСУ може оприлюднювати заяви щодо поточного розслідування або попередніх слідчих дій, якщо:

- (a) заява спрямована на збереження довіри громадськості;
- (b) користь від збереження довіри громадськості явно переважає будь-яку шкоду цілісності розслідування.

В. ПУБЛІЧНІ ЗАЯВИ ПРИ ЗАВЕРШЕННІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Якщо законодавство наділяє керівника НСУ повноваженнями висувати обвинувачення, як це рекомендовано в цьому документі, при завершенні розслідування він/вона приймає рішення з критичного питання про те, чи є для цього обґрунтовані підстави. Рішення є вибором

11

Відразу після інциденту, зокрема такого, коли інформація про дії співробітника правоохоронних органів була розміщена в соціальних мережах, громадськість активно вимагатиме докладної інформації.

з двох варіантів: або обвинувачення висувається, або ні. У будь-якому випадку НСУ повинна повідомити членів сім'ї про прийняте рішення.

Якщо обвинувачення висувається, питання прозорості розслідування, безсумнівно, вирішується в судовому процесі: або через судовий розгляд, що призводить до винесення обвинувального вироку чи невинуватості, або шляхом зняття обвинувачення прокурором.

З точки зору керівника, який намагається забезпечити підзвітність перед сім'єю потерпілого та громадськістю, більш складним завданням є пояснити, чому обвинувачення не висувається. Зацікавлені сторони прагнуть знати, які кроки були вжиті в ході розслідування, та як керівник НСУ обґрунтовує те, що співробітнику правоохоронних органів, причетного до заподіяння серйозних ушкоджень шкоди чи смерті потерпілого, не висунуто обвинувачення. У справі Келлі ненадання державним обвинувачем причин невисування обвинувачень жодному із солдатів, причетних до загибелі дев'яти осіб, призвело до того, що Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 2 (1) про право на життя²⁵⁹.

Рішення у справі Келлі підтримує позицію, згідно з якою щодо будь-якого розслідування, яке не завершується притягненням до кримінальної відповідальності, керівник НСУ повинен надати публічне резюме розслідування та аргументи про те, чому не було висунуто обвинувачення. Це дає змогу зацікавленим сторонам зрозуміти масштаби розслідування та правові причини, за якими керівник вважає, що обґрунтовані підстави для висновку про вчинення кримінального правопорушення відсутні. Громадськість може принципово не погодитися з висновком керівника у спірних справах, але оприлюднення рішення, що містить результати повного розслідування з супровідними причинами, щонайменше дозволить громадськості зрозуміти процес встановлення фактів НСУ та аргументацію її керівника.

INDECОM на Ямайці надає короткі резюме кожного випадку, коли у своїх звітах пропонує не висувати обвинувачення²⁶⁰.

У Норвегії рішення Норвезького бюро розслідування справ поліції, включаючи рішення про відмову у висуненні обвинувачень, можуть бути оскаржені до керівника прокуратури²⁶¹.

У тих юрисдикціях, де рішення про висунення обвинувачення приймається прокуратурою на основі матеріалів НСУ, у випадках, коли прокурор вирішує не висувати обвинувачення, прокуратура повинна звітувати керівнику НСУ з письмовим обґрунтуванням цього рішення. Після цього керівник НСУ повинен мати повноваження прийняти рішення про оприлюднення цих обґрунтувань з метою підвищення довіри громадськості до ретельності розслідувань, які проводяться НСУ.

Бувають випадки, коли керівник НСУ та прокуратура не досягають згоди. Зазвичай це відбувається тоді, коли керівник НСУ вважає, що обвинувачення слід висувати, а прокуратура має інший погляд

Щодо будь-якого розслідування, яке не завершується притягненням до кримінальної відповідальності, керівник НСУ повинен надати публічне резюме розслідування та аргументи про те, чому не було висунуто обвинувачення.

і не готова притягати особу до відповідальності. За таких обставин керівник НСУ повинен мати повноваження прийняти рішення про те, щоб оприлюднити причини, через які, на думку НСУ, слід висувати обвинувачення, щоб сприяти більшій поінформованості громадськості та громадському обговоренню відповідних питань.

C. ПОВІДОМЛЕННЯ У ВИПАДКУ ЗНЯТТЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Керівник НСУ та прокуратура можуть не дійти згоди щодо висунення обвинувачення та передачі справи до суду. У тих юрисдикціях, де керівник НСУ приймає рішення про висунення обвинувачення незалежно від прокуратури, це може призвести до висунення обвинувачення, а потім його зняття. Можуть існувати прийнятні причини розбіжностей у думках. Стандарти висунення обвинувачення можуть бути нижчими, ніж перевірка обвинувачення в прокуратурі для передачі справи до суду. Або ж обставини можуть змінюватися між часом висунення обвинувачення та часом судового розгляду. Наприклад, свідок може відмовитись від попередніх свідчень, або нова судово-медична експертиза може дати новий висновок щодо винуватості обвинуваченого. Існує багато законних причин, за якими обвинувачення може бути знято після його висунення. За таких обставин громадськість повинна зрозуміти, чому докази, що підтверджують потенційно серйозне кримінальне обвинувачення проти співробітника правоохоронних органів, не були представлені на відкритому засіданні суду та на їх основі не було винесено вироку.

Однією з проблем, з якою стикається IPID в Південній Африці, є те, що Національна прокуратура не має зобов'язання інформувати IPID про свої рішення та результати справ, а інформація, яку отримує IPID, є спорадичною²⁶². Це ризикує знизити довіру громадськості, і для розв'язання цієї проблеми ми рекомендуємо, щоб на прокуратуру було покладено обов'язок інформувати керівника НСУ про свої рішення. Крім того, після зняття будь-якого обвинувачення, висунутого НСУ, її керівник повинен мати право на власний розсуд повідомляти громадськість про те, чому НСУ вважало, що існували підстави висувати кримінальне обвинувачення.

D. ЩОРІЧНІ ЗВІТИ

Регулярне звітування перед громадськістю є важливим способом забезпечення прозорості та подолання занепокоєння громадськості щодо питань незалежності слідчої установи²⁶³. Більшість НСУ оприлюднюють щорічний звіт, який підсумовує діяльність за рік та включає бюджетні дані, статистичні дані про кількість справ та їх результати, а також інформацію про оновлення нормативно-правової бази. Така звітність пояснює, як функціонує НСУ, та є механізмом підзвітності перед громадськістю та перед тими, хто контролює роботу НСУ.

Відсутність даних про застосування сили державою може стати причиною підозр. Наприклад, Відділ внутрішніх розслідувань поліції Ізраїлю протягом багатьох років відмовлявся оприлюднювати дані, що стосуються скарг на насильство поліції, на тій підставі, що його комп'ютеризована система недостатньо досконала. Після звернення Асоціації громадянських прав в Ізраїлі до Високого суду в 2019 році Відділ оголосив, що модернізує свою комп'ютерну систему і почне оприлюднювати дані з січня 2020 року²⁶⁴.

Щорічні звіти дозволяють зацікавленим сторонам відстежувати тенденції у застосуванні сили співробітниками правоохоронних органів та реагування НСУ на таке застосування сили. Для того, щоб зберегти незалежність НСУ, її щорічний звіт слід готувати та поширювати власноруч без залучення сторонніх працівників – тобто, звіт має бути продуктом виключно цього відомства.

IPID в Південній Африці публікує щорічні звіти з детальною статистикою, показниками ефективності, адміністративними та бюджетними даними. ЮРС в Англії та Уельсі також публікує регулярні звіти про вплив від його діяльності (impact report). Хоча за законодавством INDECOS на Ямайці зобов'язаний готувати лише щорічні звіти, вона подає щоквартальні звіти для забезпечення регулярного діалогу з парламентом та громадськістю. Служба державного інспектора Грузії у своєму першому щорічному звіті (з моменту, коли вона почала діяти як НСУ), має розділ про співпрацю з Офісом омбудсмана (який називається Офіс державного захисника Грузії), а також статистичні дані про розслідування, проведені Службою.

Е. АНАЛІЗ СИСТЕМАТИЧНИХ ПОРУШЕНЬ

Деякі НСУ також готують тематичні доповіді про зловживання, які вони спостерігають під час своєї роботи. Наприклад, INDECOS у 2014 році видала доповідь про випадки смертей під час запланованих поліцейських операцій²⁶⁵. Це призвело до запровадження анкети (форми оцінки) після операцій, яку мали використовувати керівники поліцейських підрозділів для вивчення та оцінки рівня планування таких операцій. Оцінка, проведена протягом 2014-2019 років, свідчить про постійне зменшення кількості випадків смерті внаслідок використання вогнепальної зброї під час запланованих поліцейських операцій. До 2015 року частка таких випадків серед усіх летальних випадків становила від 33 до 37%, але в 2016 році було зафіксовано перше помітне скорочення до 25%. У 2019 році кількість смертей, що трапилися під час запланованих поліцейських операцій, зменшилася до менше 12% від загальної кількості летальних випадків. В абсолютних цифрах кількість смертей від використання поліцією вогнепальної зброї знизилася з 258 у 2013 році (найвищий рівень) до 86 у 2019 році²⁶⁶.

Ф. ЗБІР ДЕМОГРАФІЧНИХ ДАНИХ

НСУ мають збирати демографічні дані, оскільки це підтримує державну політику, що базується на фактичних даних. Лише за допомогою збору демографічних даних можна визначити масштаби проблем державного насильства та переслідувань за ознакою раси. Американська соціологічна асоціація стабільно підтримує збір цих даних, оскільки «це надає наукові докази в поточній науковій та громадських дискусіях щодо соціальних наслідків існуючих категорій та уявлень про расу; дозволяє науковцям визначити, як приналежність до певної раси впливає на місце в суспільній ієрархії, доступ до ресурсів та життєвий досвід; а також сприяє кращому розумінню цього важливого виміру соціального життя, що, у свою чергу, сприяє соціальній справедливості»²⁶⁷. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) постійно закликає збирати дані про етнічне походження для моніторингу діяльності правоохоронних органів, а також наголошує на важливості забезпечення анонімності всіх статистичних даних та загальному дотриманні стандартів захисту персональних даних²⁶⁸.

Сучасні дослідження випадків смерті, пов'язаних із расовими факторами та діяльністю поліцейських, підтверджують позитивну кореляцію між цими двома факторами. У звіті Комісії з прав людини Онтаріо в серпні 2020 року робиться висновок, що чорний в Торонто (Канада) має майже в 20 разів вищий ризик отримати смертельне поранення від поліцейських, ніж білий²⁶⁹. Згідно із доповіддю Національної кампанії проти катувань (Індійської правозахисної групи, що працює в Делі), у 2019 році в Індії було вбито не менше 1 731 особи під час перебування під вартою, причому у більшості випадків потерпілими були ті, хто «зазвичай зазнає жорстокого поводження: мусульмани та індійці нижчої касты»²⁷⁰. У 2018 році Washington Post, яка збирає дані про застосування поліцією вогнепальної зброї в США, зафіксувала 982 випадки смертей через дії поліції. У 23% випадках потерпілими були афроамериканці, хоча вони становлять лише 13% населення США²⁷¹.

Збір таких даних є корисним для формування соціальної політики у важливій сфері расових відносин та застосування сили з боку держави. З цієї причини ми рекомендуємо НСУ збирати дані про расову та етнічну приналежність, анонімізувати ці дані та використовувати їх, а також включати статистичні дані до кожного звіту. Крім того, анонімні необроблені дані повинні бути доступними для дослідників для аналізу та екстраполяції висновків з цих даних.

Лише за допомогою збору демографічних даних можна визначити масштаби проблем державного насильства та переслідувань за ознакою раси

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Головною темою в усіх інтерв'ю, проведених для підготовки цієї роботи, була необхідність узгодженої системи розслідування та притягнення до відповідальності за скоєння ймовірних тяжких злочинів співробітниками правоохоронних органів. Як проаналізовано в цій роботі, такі розслідування за своєю суттю є складними, оскільки вони вимагають від державних службовців (в особі співробітників НСУ) притягати до відповідальності інших державних службовців (в особі працівників поліції та інших представників безпекових установ). Слідство у справах співробітників правоохоронних органів також є складним і має додатковий фактор, що сильніше ускладнює його: за винятком Бюро розслідувань справ поліції (Норвегія) та Відділу внутрішніх розслідувань (Мачаш, Ізраїль), НСУ, що розглядаються тут, не мають повноважень притягати до відповідальності співробітників правоохоронних органів за скоєні ними злочини.

А. ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Як правило, прокуратура тісно співпрацює з поліцією та іншими співробітниками правоохоронних органів на місцях, і отже, коли мова йде про слідство та притягнення до відповідальності співробітниками правоохоронних органів, можуть виникати конфлікти інтересів. Основне завдання НСУ – забезпечення незалежного розслідування ймовірних серйозних злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів, але, як зазначалося вище, більшість НСУ, що розглядаються у цій роботі, не мають повноважень здійснювати притягнення до відповідальності. Дуже важливо мати систему, при якій не просто розслідування, а й притягнення до відповідальності будуть якомога незалежнішими.

Способи організації такої системи різняться, залежно від правової системи та політичного контексту та контексту безпеки, а також інших факторів. Але незалежно від конкретної системи очевидно, що для притягнення до відповідальності за тяжкі злочини, скоєні співробітниками правоохоронних органів, необхідні як спеціалізовані слідчі, так і прокурори.

Кримінальне переслідування за звинуваченнями, ініційованими НСУ, повинно проводитися спеціалізованим відділом прокуратури, що

12

Як правило, прокуратура тісно співпрацює з поліцією та іншими співробітниками правоохоронних органів на місцях, і отже, коли мова йде про слідство та притягнення до відповідальності за злочини, скоєні співробітниками правоохоронних органів, можуть виникати конфлікти інтересів.

тісно співпрацює з НСУ. (Як варіант, в системах загального права керівник НСУ повинен мати повноваження зберігати статус адвоката в приватній адвокатурі.) Наявність спеціального прокурора для обвинувачень, пов'язаних з НСУ (який є відокремленим від звичайної прокуратури) сприятиме підвищенню довіри громадськості, оскільки спеціалізовані прокурори не будуть тісно пов'язані з поліцією. Спеціалізовані відділи прокуратури також можуть мати більш широкий огляд проблеми тяжких злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів. Крім того, наявність такого відділу дозволило б прокурорам пройти додаткову підготовку з питань Стамбульського та Міннесотського протоколів та інших стандартів розслідувань, що стосуються справ, які належать до повноважень НСУ.

У деяких прокуратурах існує декілька спеціалізованих підрозділів, які або виконують певні слідчі функції, за які, як правило, відповідає НСУ, та/або відповідають за розслідування злочинів, скоєних співробітниками правоохоронних органів. Хоча вони зазвичай створюються внутрішніми наказами прокурорів²⁷² і можуть бути легко розформовані (як це сталося з GAESP у Ріо-де-Жанейро в березні 2021 року), вони, як правило, мають певну практичну незалежність або, принаймні, сприймаються як незалежні. PROCUVIN в Аргентині спочатку був створений відповідно до наказу Федеральної прокуратури, але в 2018 році був включений до нового Органічного закону про державну прокуратуру²⁷³. У США створення Кримінальної секції Відділу громадянських прав передбачено законом²⁷⁴.

PROCUVIN діє в складній правовій системі: Аргентина – федеральна держава, і всі злочини регулюються федеральним кримінальним кодексом. Однак кожна провінція має свій провінційний кримінально-процесуальний кодекс²⁷⁵. Федеральна прокуратура розслідує лише «федеральні» злочини, визначені в конкретних законах (наприклад, торгівля наркотиками або злочини, вчинені федеральною поліцією). Справи, пов'язані із заявами про злочини, скоєні співробітниками правоохоронних органів провінцій, передаються федеральним прокуратурам (*fiscal natural*), які потім повинні передавати справи до PROCUVIN. Загалом, PROCUVIN не бере на себе розгляд справ, а замість цього працює з прокуратурами або пропонує порушувати деякі справи *ex officio* на основі повідомлень у медіа або від громадських організацій. PROCUVIN не розслідує злочини, скоєні військовими, хоча такі випадки будуть розслідуватися та переслідуватися в системі регулярного судочинства, якщо вони пов'язані з взаємодією з цивільним населенням або порушенням прав людини²⁷⁶. За словами однієї з ключових правозахисних громадських організацій в Аргентині Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS), яка виступала в ролі позивача в деяких справах, розслідування в яких здійснював PROCUVIN, створення цієї установи означало, що протидія інституційному насильству є пріоритетом для Федеральної прокуратури. Але правдою є також те, що PROCUVIN міг би отримати сильнішу функціональну незалежність, а не залежати від політики Федерального прокурора²⁷⁷. Він також міг би розвинути більш потужний слідчий потенціал і забезпечити підготовки власних слідчих з питань відвідування місць скоєння злочинів²⁷⁸.

В Україні у 2019 році було створено спеціалізований Департамент Генеральної прокуратури, який може надавати процесуальні вказівки Державному бюро розслідувань (ДБР) у справах за заявами про катування та інші порушення прав людини, ймовірно скоєні співробітниками правоохоронних органів²⁷⁹. Цей Департамент Офісу Генерального прокурора має керівника відділу, 19 прокурорів та ще п'ять співробітників. Прокурори Департаменту надають керівництво ДБР під час розслідування, а також можуть самостійно проводити певні слідчі дії. Департамент прагне взяти під свій безпосередній контроль найскладніші та найбільш резонансні справи. Крім того, група прокурорів Департаменту зосереджується на налагодженні тісної взаємодії з регіональними прокуратурами, зборі інформації про всі скарги, розслідування та переслідування для проведення аналізу систематичних порушень, пов'язаних з катуваннями та незаконним затриманням і триманням під вартою. Вони можуть вимагати від прокуратур з регіонів надіслати відповідні матеріали справ, і Департамент може або залишити справу собі, або повернути її з докладними інструкціями. Нині Департамент не надає процесуального керівництва та не здійснює розслідування злочинів, скоєних військовослужбовцями, але його повноваження можуть бути розширені за допомогою наказу Офісу Генерального прокурора за наявності достатніх ресурсів і волі для цього²⁸⁰.

До того, як GAESP у Ріо-де-Жанейро був розформований, він мав групу прокурорів, які розслідували справи про ймовірні злочини, скоєні співробітниками цивільної поліції, військової поліції та пенітенціарних установ, пов'язані з правом на життя або особисту недоторканність. Вони також розробили «угоди про правозастосування» з поліцією з метою вдосконалення системних питань та подавали цивільні колективні позови. Однак коли прокурори GAESP висували кримінальне обвинувачення, справи у судах представлялися штатними прокурорами, які набагато тісніше співпрацюють з поліцією і не спеціалізуються на справах, пов'язаних з притягненням до відповідальності співробітників правоохоронних органів²⁸¹.

У США Кримінальна секція Відділу громадянських прав Міністерства юстиції може розпочати кримінальне переслідування за правопорушення, скоєні співробітниками правоохоронних органів²⁸². Спеціальна секція Міністерства з представництва держави в судах відповідає за аналіз систематичних порушень (регулярної практики правопорушень) та конкретних випадків, а також працює над розглядом цивільних справ та рішеннями суду про мирові угоди з підрозділами поліції²⁸³. У ситуаціях, коли і ймовірно кримінальне правопорушення передбачає залучення Кримінальної секції Міністерства юстиції, і злочин може бути елементом регулярної практики правопорушень, пріоритетним є кримінальне переслідування. Збір фактів та доказів у цих справах для Кримінальної секції здійснюється Федеральним бюро розслідувань, яке офіційно входить до структури Міністерства юстиції, але працює самостійно. Юристи Кримінальної секції можуть отримувати скарги (або клопотання про розслідування кримінальних справ) напряму або через

Держава також не повинна перешкоджати іншим процедурам, які можуть ініціювати потерпілі та їхні сім'ї, наприклад, цивільним позовам та приватному переслідуванню.

інший орган, розпочинати розслідування *ex officio* та отримувати запити від прокурорів штатів. Прокурори штатів зобов'язані повідомляти, серед іншого, про летальні випадки за участі співробітників правоохоронних органів. У США також діє Акт про повідомлення про смерть під вартою (що передбачає надання даних про випадки смерті під вартою, які можуть бути використані визначення того, чи є розслідування виправданим), але його застосування є непослідовним²⁸⁴.

В. ДЕЛЕГОВАНЕ АБО ПРИВАТНЕ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ

У Зведенні принципів щодо боротьби з безкарністю (доповіді незалежних експертів Комісії ООН з прав людини 2005 року) визнається, що хоча рішення про притягнення до кримінальної відповідальності зазвичай приймається державою, держава також не повинна перешкоджати іншим процедурам, які можуть ініціювати потерпілі та їхні сім'ї, наприклад, цивільним позовам та приватному переслідуванню. Більше того, держава повинна надавати «широку процесуальну правоздатність» будь-якій особі, колективу чи неурядовій організації, яка має законний інтерес у таких питаннях²⁸⁵.

На потребі знайти інші способи підтримки кримінальних переслідувань наголошувалося в Південній Африці, де у Національній прокуратурі протягом тривалих років не було налагоджене ефективне управління та, незважаючи на зусилля нинішнього керівника з реформування установи, досі не надається пріоритет розслідуванням правопорушень, скоєних поліцейськими та іншими співробітниками правоохоронних органів²⁸⁶. Національна прокуратура має політичну директиву, відповідно до якою для притягнення до відповідальності державного службовця прокурор потребує дозволу вищого прокурора²⁸⁷. Національна прокуратура не має чітких зобов'язань або строків для того, щоб повідомляти IPID про своє рішення щодо початку кримінального переслідування. У своєму щорічному звіті за 2019-2020 рр. Незалежне слідче управління поліції (IPID) зазначило, що воно досі чекає відповіді від Національної прокуратури щодо 1 594 справ, переданих їй. У 785 справах обвинувачення було відхилено. Національна прокуратура вирішила розпочати кримінальне переслідування у 55 справах, а дев'ять справ було відкликано²⁸⁸. В останні роки Національна прокуратура розпочала регулярні зустрічі з IPID для уточнення статистичних даних та узгодження електронних систем документообігу.

Національна прокуратура може делегувати свої повноваження щодо притягнення до кримінальної відповідальності іншому відомству, як це робилося стосовно порушень ПДР. Не існує жодних правових перешкод, що заважають Національній прокуратурі делегувати переслідування певних справ IPID, якщо дві установи домовляться про це. У разі делегованого кримінального переслідування держава може заплатити приватному адвокату, який здійснюватиме таке переслідування від її імені. Крім того, в Південній Африці можливе

приватне переслідування, якщо Національна прокуратура повністю або частково відмовиться від позову в конкретній справі та у відповідному рішенні буде зазначено, що вона відмовляється від своїх повноважень вести кримінальну справу²⁸⁹.

На Ямайці та у Тринідаді і Тобаго департаменти державного обвинувачення можуть видати наказ, який дозволяє приватній особі активно долучитися до кримінального переслідування. Правозахисні організації, такі як Jamaicans for Justice, використовували таку можливість для притягнення до відповідальності поліцейських²⁹⁰.

С. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

У тому, що стосується розслідувань, у результаті яких отримуються очевидні докази (*prima facie*), що стосуються співробітника правоохоронних органів, яке призводить до кримінального переслідування у порядку, відповідному переслідуванню інших осіб, обвинувачених у тяжких злочинах, постає питання про те, хто буде виносити клопотання про визнання або невинуватості обвинуваченого. Ця дискусія нагадує про визначення верховенства права ООН, яке включає вимогу про те, щоб сама держава несла відповідальність перед законами, які, серед іншого, «однаково виконуються та щодо яких виносяться незалежні судові рішення»²⁹¹.

Незалежне винесення рішення є надзвичайно важливою складовою підзвітності. Його критерії включають проведення слухань у залі суду, доступ до якої мають засоби масової інформації та громадськість, наявність судді, який є незалежним від держави та не має конфліктів, та який виносить обґрунтовані рішення, або суду присяжних, учасники якого мають бути неупередженими та захищеними від репресій. Також повинен існувати доступ до механізму апеляції для виправлення будь-яких правових помилок, допущених під час слухання справи. Таке рішення повинно включати судовий розгляд справ про порушення прав людини, скоєні військовослужбовцями, яких слід судити в звичайних судах²⁹².

Лише незначна частка справ проти співробітників правоохоронних органів досягає стадії судового розгляду, і ще менша доходить до винесення обвинувального вироку. IPID у Південно-Африканській Республіці у 2019-2020 роках працював із 5 640 справ²⁹³. Але протягом цього періоду лише 136 справ, розслідуваних IPID, були передані на судовий розгляд, приблизно половина з них закінчилася винесенням обвинувального вироку співробітнику правоохоронних органів²⁹⁴. Загалом до суду було передано 701 справу, в яких Національна прокуратура прийняла рекомендації IPID щодо кримінального переслідування²⁹⁵.

В Україні новостворений Департамент Генеральної прокуратури прагне перенести справи за межі юрисдикції, де був скоєний ймовірний злочин. У нещодавній справі про ймовірне сексуальне насильство, катування та утримання осіб під вартою у невідомому місці, що становить насильницьке зникнення, де керівника місцевого відділку поліції

чекає судовий розгляд, судді місцевого суду взяли самовідвід через реальний і уявний конфлікт, який би мав місце, якщо б один із суддів виніс обвинувальний вирок. Апеляційний суд розглянув відвід і передав справу до суду в сусідньому місті²⁹⁶. Хоча такі кроки не є ідеальними, вони можуть бути необхідними для забезпечення незалежності суддів та захисту суддів та інших працівників суду від можливих репресій.

Існує необхідність забезпечити захист осіб, які беруть участь у судових процесах проти співробітників правоохоронних органів, у тому числі до і після судового розгляду. Для свідків та потерпілих це має вирішальне значення, особливо у випадках, коли співробітники правоохоронних органів отримують обвинувальний вирок або якщо потерпілий перебуває під вартою. Слід звернути увагу на важливу справу з Аргентини, яка була розслідувана і кримінальне переслідування в якій здійснювалося органами федеральної юстиції, включаючи PROCUVIN²⁹⁷. Після засудження чотирьох охоронців, які катували 20-річного Брайана Нуньеса, потерпілого повернули до в'язниці. У 2015 році (чотири роки потому) Нуньес під час інтерв'ю сказав, що порушення його прав тривають, але в мовчазний спосіб – тюремники не дають йому ліків, не випускають на двір і дають холодну їжу. Суд наказав здійснювати цілодобовий нагляд за становищем Наньесом, а тюремне керівництво зробило дірку в стінці його камери та встановило камеру. Цей захід, що мав захистити його, мав і позитивну, і негативну сторони: так, він постійно перебуває в об'єктиві камери²⁹⁸.

Судді та адвокати також можуть зазнавати нападів. У 2011 році суддю Патрісію Ачіолі було вбито в її машині, поруч з її будинком у штаті Ріо-де-Жанейро. Ачіолі була відома як безкомпромісна суддя, яка винесла обвинувальний вирок близько 60 поліцейських, задіяних у «ескадронах смерті» та озброєних групах²⁹⁹. Асоціація суддів Бразилії повідомила, що кількість судових працівників, які просять державного захисту, після вбивства Ачіолі зросла на 400 відсотків³⁰⁰. Сім правоохоронців були заарештовані та звинувачені у вбивстві Ачіолі³⁰¹. Під час судового розгляду в 2013 році один правоохоронець засвідчив, що вбивство Ачіолі було здійснено як помста після того, як вона наказала заарештувати трьох правоохоронців, звинувачених у позасудовому вбивстві³⁰².

Слід зазначити, що справедливий вирок – це більше, ніж пошук істини. Це пошук справедливості, і справедливість у кримінальному контексті включає поняття, які іноді суперечать пошуку істини. Наприклад, справедливий судовий розгляд, як правило, включає належне представництво обвинуваченого, дотримання виняткових правил доказування та доведення поза розумним сумнівом. Ці запобіжні заходи проти незаконних засуджень іноді призводять до виправдувальних вироків, які громадськість буде важко прийняти. Однак, якщо громадяни будуть задоволені там, що в таких судових процесах буде забезпечено суворе кримінальне переслідування та справедливий розгляд, вони будуть більше готові сприймати результат, з яким вони не згодні. Незалежно від того, чи розгляд справи призведе до засудження чи виправдувального вироку, наріжним каменем підзвітності є незалежне розслідування, що забезпечує достовірні докази кримінальних правопорушень.

ВИСНОВКИ

Питання про те, хто контролює роботу співробітників правоохоронних органів, залишається актуальним вже тривалий час. Останнім часом було знайдено важливі рішення цього питання, оскільки суспільство зосереджується на належному виконанні співробітниками правоохоронних органів, зокрема, поліцейськими, своїх функцій, та на тому, як реагувати на повідомлення про їх неправомірні дії. Залучення співробітників правоохоронних органів до забезпечення локдауну та інших обмежень, обумовлених COVID-19, дає свіже і важливе нагадування про необхідність контролю за використанням сили співробітниками правоохоронних органів та притягнення їх до відповідальності за зловживання. У той же час, в останнє десятиліття також відбувся прогрес у забезпеченні відповідальності за зловживання, скоєні співробітниками правоохоронних органів, включаючи створення нових НСУ та відповідних підрозділів прокуратури та посилення окремих наявних органів у цій сфері.

Метою незалежних слідчих органів є притягнення до відповідальності тих співробітників правоохоронних органів, які, ймовірно, вчинили серйозні правопорушення проти представників громадськості, що може бути досягнуто лише шляхом незалежних, ефективних, ретельних та прозорих розслідувань. Дотримуючись рекомендацій, викладених у цьому документі, громадяни, уряди та правоохоронні органи можуть реформувати неналежні практики, розвивати належні практики та брати в них участь і, як наслідок, поліпшувати роботу поліції. Якщо ця мета буде досягнута, громадськість матиме впевненість у тому, що співробітники правоохоронних органів, уповноважені застосовувати силу, будуть нести відповідальність в контексті верховенства права і, зрештою, довіру до державного апарату – зокрема, до правоохоронних органів та їх діяльності – буде відновлено. Цей документ має на меті зробити невеликий внесок у ці зусилля.

Незважаючи на те, що в цьому документі розглядаються важливі уроки щодо діяльності НСУ та пропонуються ключові рекомендації на основі досвіду їх роботи, перераховані у наступному розділі, документ не є остаточним словом з цієї теми. Ми сподіваємось, що ця робота сприятиме підвищенню інтересу до досліджень з питань діяльності НСУ, тому в додатку пропонуємо перелік ресурсів для сприяння додатковим дослідженням з цієї теми.

13

ПОВНИЙ ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДАЦІЙ

1 Незалежність Незалежної слідчої установи

- **Законодавство.** Існує необхідність у спеціальному законі, окремого від іншого законодавства про поліцію, який буде визначати статус та повноваження незалежної слідчої установи, щоб забезпечити її фактичну незалежність та те, щоб НСУ сприймалася як незалежна.
- **Звітність.** Якщо правова система дозволяє, НСУ має звітувати перед законодавчим органом. Агентство повинно бути якомога віддаленішим від впливу виконавчої влади.
- **Бюджет.** Державний бюджет повинен мати спеціальну статтю для забезпечення адекватного фінансування НСУ для виконання всіх заходів, передбачених її повноваженнями.
- **Місце розташування.** НСУ слід розміщувати в приміщенні, окремому від будівель інших державних установ, і доступ до неї повинен мати лише уповноважений персонал.

2 Незалежність та відповідальність керівництва

- **Призначення на посади.** Законодавство повинно забезпечувати керівника НСУ найвищими гарантіями незалежності, бажано подібними до омбудсмана. Ідеальним є процес відбору, який передбачає створення відбіркової комісії, до якої мають входити представники різних гілок влади, політичних партій та громадянського суспільства і рішення якої має затверджувати законодавчий орган.
- **Тривалість перебування на посаді.** Керівник НСУ повинен бути призначений на визначений термін.
- **Звільнення.** Звільнення керівника до спливу його/її терміну перебування на посаді повинно бути дозволено лише з поважної причини у порядку, який забезпечує достатній захист (наприклад, кваліфікованою більшість членів законодавчого органу).
- **Відповідальність.** В ідеалі керівник має нести остаточну відповідальність за прийняття рішень щодо висунення обвинувачень. У юрисдикціях, де рішення про висунення обвинувачень приймає виключно прокуратура, прокуратура повинна надавати керівнику НСУ письмове обґрунтування причин у випадках, коли ухвалено рішення не притягати до кримінальної відповідальності. Керівник НСУ повинен мати можливість оприлюднювати ці причини на власний розсуд.

3 Слідчі повноваження та юрисдикція

- **Провідна слідча установа.** НСУ повинна мати повноваження щодо розслідування, і розслідування, які проводить НСУ, повинні мати пріоритет над усіма іншими.
- **Виключна юрисдикція.** Законодавство повинно чітко визначати виключну юрисдикцію НСУ щодо будь-яких випадків смерті, серйозних травм, повідомлень про сексуальне насильство, катування чи насильницькі зникнення, до яких ймовірно причетні співробітники правоохоронних органів. Будь-які інші сфери виключної юрисдикції повинні бути чітко визначені у законодавстві.
- **Юрисдикція у часі.** Юрисдикція повинна поширюватися на випадки, що передували заснуванню НСУ.
- **Суспільний інтерес.** НСУ слід наділити повноваженнями контролювати інші розслідування, якщо це буде в інтересах суспільства.
- **Перевірка та встановлення пріоритетів.** НСУ повинна мати можливість перевіряти справи для визначення пріоритетів на основі серйозності повідомлення про ймовірний злочин.
- **Відповідальність.** НСУ повинна мати можливість розслідувати правопорушення, скоєні всіма співробітниками правоохоронних органів, у т.ч. їх керівництвом, включаючи поліцію, охоронців, співробітників пенітенціарних установ, військових (якщо вони діють як поліція) та інших осіб, які мають повноваження щодо затримання. НСУ повинна мати можливість розслідувати діяння безпосередніх винних, а також тих, хто намагався надати їм допомогу, сприяти або вчинити змову, включаючи тих, хто ймовірно зловживає своїми повноваженнями, не виконуючи службових обов'язків. Жодні окремі посади не повинні бути виключені з потенційного розслідування. Слід включати до юрисдикції НСУ діяння військових, якщо вони беруть участь у поліцейських операціях або застосовують силу проти цивільного населення.
- **Імунітет.** Імунітет співробітників правоохоронних органів, встановлений у законодавстві, має бути пропорційним загрози та необхідним з огляду на обставини. Відповідно до міжнародного законодавства про права людини, не можна застосовувати імунітети чи обмежені в часі терміни давності у випадках повідомлень про катування, насильницьке зникнення або інші грубі порушення прав людини.

4 Слідчі та розслідування

- **Слідчі та колишні співробітники правоохоронних органів.** Більшість слідчих НСУ не повинні мати досвід служби в поліції чи в інших органах безпеки. Хоча можна наймати окремих співробітників правоохоронних органів, НСУ має прагнути обмежити їх кількість. Не слід покладатися на відряджених офіцерів. Потрібно розробити якісну програму підготовки для всього слідчого персоналу.
- **Різноманітність, культурна компетентність та доступність.** Склад слідчих повинен прагнути відображати склад громади, якій служить НСУ. Слідчі НСУ повинні пройти підготовку з питань боротьби з расизмом, різноманітності та інклюзії, гендерного насильства, прав людини, психічного здоров'я та історії взаємодії громади зі співробітниками правоохоронних органів, зокрема, поліцією, а також вжити заходів для

забезпечення доступності НСУ та її представників для всіх осіб та груп, особливо тих, які найбільше постраждали від зловживань поліції.

- **Заробітна плата.** Заробітна плата слідчих НСУ не повинна бути нижчою за оплату праці тих, кого вони контролюють.
- **Тривалість розслідувань.** Розслідування НСУ повинні бути ретельними та проводитись своєчасно. Якщо розслідування триває довше, ніж це передбачено законодавством або внутрішніми правилами (наприклад, 120 днів), НСУ має оприлюднювати повідомлення із зазначенням причин затримки.

5

Обов'язки щодо співпраці та повідомлень

- **Повноваження.** Слідчі НСУ повинні мати ті самі статутні та загальні повноваження, що й поліцейські, що знаходяться в юрисдикції НСУ (включаючи повноваження затримувати осіб). Слідчі НСУ повинні мати повноваження доступу до будь-яких правоохоронних органів та вилучення потенційно відповідних доказів без попереднього дозволу.
- **Обов'язкове негайне повідомлення.** Будь-який співробітник правоохоронних органів, якому відомо про випадок, що обґрунтовано підпадає під юрисдикцію НСУ, повинен негайно повідомити про це установу. НСУ може також приймати скарги та повідомлення від третіх сторін, а також може самостійно ініціювати розслідування, що підпадає під його повноваження. НСУ має виключне право вирішувати, чи проводити розслідування, та має право відмовитись від розслідуванні випадків.
- **Охорона місця події.** Задіяний правоохоронний орган повинен забезпечити охорону місця події за тими ж стандартами, що висуваються до захисту місця злочину до прибуття НСУ.
- **Розподіл співробітників правоохоронних органів.** Якщо правоохоронні органи беруть участь у інциденті, їх слід негайно відокремити, поки слідчі НСУ не дадуть дозвіл на припинення такого відокремлення. Співробітники правоохоронних органів мають надавати свої письмові пояснення про інцидент самостійно, без зовнішнього впливу. Свідки з-поміж співробітників правоохоронних органів повинні мати обов'язок за посадою брати участь в інтерв'ю з представниками НСУ під запис (бажано без допомоги правового або профспілкового представництва) та відповідати на всі запитання. Співробітники правоохоронних органів, щодо яких ведуться слідчі дії (тобто, які можуть стати підозрюваними) не мають такого обов'язку, але можуть добровільно надати письмові пояснення або взяти участь в інтерв'ю.
- **Збереження доказів.** Будь-які відповідні речові докази після інциденту, що стосуються співробітника правоохоронних органів, щодо якого ведуться слідчі дії, повинні бути надані слідчим НСУ. Усі відповідні дані та записи повинні зберігатися правоохоронним органом та надаватись НСУ за запитом. Цей обов'язок поширюється на письмові записи про інцидент, підготовлені співробітником правоохоронних органів, щодо якого ведуться слідчі дії.
- **Обов'язок щодо співпраці.** Правоохоронні органи та їх співробітники зобов'язані співпрацювати з НСУ; ці обов'язки повинні бути включені до трудового договору співробітників правоохоронних органів. За порушення цього обов'язку застосовуються дисциплінарні та потенційно кримінальні санкції.

6 Права потерпілих, співпраця з громадськими організаціями та службами державних захисників

- **Підтримка.** Персонал НСУ повинен пройти підготовку з питань роботи з потерпілими від насильства. НСУ також має направляти потерпілих та постраждалих осіб до установ та інших провайдерів соціальних служб або програм підтримки на рівні громади.
- **Участь.** НСУ має інформувати потерпілих про їх право брати участь у судових провадженнях у максимально дозволеному законодавством обсязі. НСУ завжди має опитувати ймовірних потерпілих та застосовувати їхні пропозиції щодо потенційних доказів або залучати інших осіб для опитування.
- **Інформація.** Імовірним потерпілим та/або членам їх сімей має надаватися інформація про хід розслідування, при цьому не мають розголошуватися конфіденційні дані. Наприкінці розслідування співробітники НСУ повинні спочатку повідомити потерпілого, а також співробітника(ів) правоохоронного органу, щодо якого (яких) проводилися слідчі дії, про те, чи буде висунуто обвинувачення, та вказати причини рішення.
- **Участь ГО та офісів державних захисників.** НСУ має налагодити ефективну співпрацю з неурядовими організаціями, організаціями громад та офісами державних захисників, які часто служать першим пунктом контакту та підтримки потерпілих.

7 Криміналістична експертиза

- **Пріоритетність у судових експертизах.** НСУ повинна мати пріоритет у проведенні судових експертиз у державних криміналістичних установах. НСУ слід дозволити наймати власних судових експертів або укласти контракти з незалежними експертами.
- **Патологоанатомічні розтини.** Розтини мають відповідати міжнародним стандартам, викладеним у Міннесотському протоколі, включаючи можливі повторні розтини, які проводить судово-медичний експерт на вибір сім'ї потерпілого.
- **Заяви про катування чи напади.** У випадку серйозних травм або заяв про катування або сексуальне насильство, повну медико-правову експертизу, що відповідає Стамбульському протоколу, повинні проводити кваліфіковані медичні працівники, незалежні від правоохоронних органів.
- **Підозри про насильницьке зникнення.** НСУ та органи, відповідальні за розшук зниклих безвісти, повинні розробити чіткі процедури для координації та обміну інформацією, щоб забезпечити спільний доступ до доказів та проведення аналізу тенденцій щодо насильницьких зникнень (систематичних порушень).

8 Захист свідків та викривачів

- **Намагання вплинути на свідків.** Співробітник правоохоронних органів, який намагається вплинути на свідчення свідка, має нести відповідальність за це, а НСУ повинна мати повноваження розслідувати повідомлення про такі спроби.
- **Захист свідків.** НСУ повинна мати ресурси для використання безпечних програм захисту свідків.

- **Викривачі.** Співробітники правоохоронних органів мають нести відповідальність за будь-які спроби втрутитися в роботу іншого співробітника, що співпрацює з НСУ. У крайніх випадках може знадобитися включення співробітника правоохоронних органів, який співпрацює з НСУ, у програму захисту свідків.
- **Імунітет від переслідування.** Прокуратура спільно з НСУ повинна мати повноваження надати свідкам імунітет від переслідування з метою збору доказів правопорушень з боку співробітників правоохоронних органів.

9

Прозорість

- **Прес-релізи.** НСУ повинна мати повноваження видавати прес-релізи під час розслідування.
- **Інформування громадськості.** Якщо обвинувачення не висувається, керівник НСУ повинен повідомити громадськість шляхом оприлюднення короткого резюме розслідування та вказати причини такого рішення. Якщо обвинувачення знято, керівник повинен мати право на власний розсуд повідомити, чому НСУ вважає, що є підстави для висування кримінального обвинувачення.
- **Щорічні звіти.** НСУ має публікувати щорічні звіти, що містять інформацію про бюджет, статистичні дані про кількість та результати розслідування справ, оновлення законодавства та іншу інформацію, у т.ч. аналіз систематичних порушень та відповідних системних питань. Звіт повинен бути підготовлений та поширений НСУ.
- **Демографічні дані.** НСУ має збирати демографічні дані (расова, етнічна приналежність, каста та інші ознаки, дискримінація за якими заборонена) тих, хто причетний до інцидентів, що підпадають під її юрисдикцію.

10

Притягнення до відповідальності та судовий розгляд

- **Спеціалізовані підрозділи прокурори.** НСУ слід наділити повноваженнями підтримувати обвинувачення, надавати професійні послуги представництва, або необхідно забезпечити наявність спеціалізованих прокурорів або підрозділів прокуратури, що розслідуватимуть правопорушення, скоєні співробітниками правоохоронних органів.
- **Справедливий судовий розгляд.** Судові провадження за участю співробітників правоохоронних органів як обвинувачених повинні розглядатися незалежно у кримінальних судах із забезпечення доступу громадськості. Судові розгляди, що стосуються порушення прав цивільних осіб військовими, повинні проводитися звичайними судами.

ДОДАТОК: ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

А. ОКРЕМІ МОНОГРАФІЇ, СТАТТІ, ДОПОВІДІ

- Africa Criminal Justice Reform, Fact Sheet 15: Democratic Policing: A Conceptual Framework [Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, Інформаційна довідка 15: Демократична поліція: концептуальні основи], March 2019. Доступно за посиланням: <https://acjr.org.za/acjr-publications/acjr-factsheet-15-democratic-policing.pdf/view>
- African Policing Civilian Oversight Forum (APCOF) Policy Paper, Strengthening the Independence of the Independent Police Investigative Directorate [Африканський поліцейський форум цивільного нагляду (APCOF). Політичний документ, що зміцнює незалежність Незалежного слідчого управління поліції] (February 2017). Доступно за посиланням: <http://apcof.org/wp-content/uploads/2017/03/016-strengthening-the-independence-of-the-independent-police-investigative-directorate.pdf>
- American Sociological Association, The Importance of Collecting Data and Doing Social Scientific Research on Race [Американська соціологічна асоціація. Важливість збору даних та проведення соціальних наукових досліджень щодо раси] (Washington, DC: American Sociological Association, 2003)
- Association for the Prevention of Torture and Convention against Torture Initiative, Guide on Anti-Torture Legislation [Асоціація з питань запобігання катуванням та Конвенція проти катувань, Керівництво з питань боротьби з катуваннями], 2016. Доступно за посиланням: <https://www.apr.ch/en/resources/publications/guide-anti-torture-legislation-2016>
- Bruce, David, How to reduce police brutality in South Africa, Institute for Security Studies, October 7, 2020. Доступно за посиланням: <https://issafrica.org/research/southern-africa-report/how-to-reduce-police-brutality-in-south-africa>
- Bruce, David, Are South Africa's Cops Accountable? Results of Independent Police Investigative Directorate Investigations, African Policing Civilian Oversight Forum (APCOF) Research Series 2020. Доступно за посиланням: <https://www.documentcloud.org/documents/6780260-APCOF-RESEARCH-25.html#document/p14/a551413>
- Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS), Asociación por los Derechos en Salud Mental (ADESAM), Asociación para la Promoción y Protección de los Derechos Humanos (Xumek), Centro de Participación Popular Mons. Enrique Angelelli, Colectivo de Investigación y Acción Jurídica (CIAJ), Universidad Nacional de Lanús (UNLa), Facultad de Derecho de la Universidad Nacional de Rosario (FDER-UNR), Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas, November 9, 2020. Available in Spanish at <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- Chapman, Brett, Body-Worn Cameras: What the Evidence Tells Us, National Institute of Justice, Issue No. 280, January 2019.
- Commissions of Inquiry CIPEV report (Waki Report), Truth, Justice, and Reconciliation Commission, Kenya [Доповідь Комісії CIPEV, Комісія з питань правди, справедливості та примирення, Кенія], 2008. Доступно за посиланням: <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=tjrc-gov>
- Council of Europe (2019), Report to the Georgian Government on the visit to Georgia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from

- 10 to 21 September 2018 [Рада Європи (2019), Звіт на ім'я Уряду Грузії про візит до Грузії, здійснений Європейським комітетом з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (КПП) з 10 до 21 вересня 2018 р.]
- European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to A Fair Trial (criminal limb), updated on 31 August 2020 [Європейський суд з прав людини, Керівництво із статті 6 Європейської конвенції з прав людини: право на справедливий суд (кримінальний аспект), оновлений 31 серпня 2020 р.]. Доступно за посиланням: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_ENG.pdf
- Експертний центр з прав людини, Україна, Роль прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовому етапі. Звіт про дослідження, 12 травня 2018 р. Доступно за посиланням: <https://ecpl.com.ua/en/publications/the-role-of-the-prosecutor-of-the-specialized-anti-corruption-prosecutor-s-office-at-the-pre-trial-stage-study-report/>
- Foley, Conor, Combating Torture. A Manual for Judges and Prosecutors, Human Rights Centre, University of Essex, 2003. Доступно за посиланням: <https://www.refworld.org/docid/4ec0e9062.html>
- Gould, Chandre and Newham, Gareth, Institute for Security Studies, The South African Constitutional Court Extends Police Accountability, ISS Today, 6 February 2012. Доступно за посиланням: <https://issafrica.org/amp/iss-today/the-south-african-constitutional-court-extends-police-accountability#:~:text=In%20an%20important%20unanimous%20judgement,officers%20who%20break%20the%20law>
- Gutiérrez, Juan Carlos and Cantú, Silvano, The restriction of military jurisdiction in international human rights protection systems, SUR Journal, Issue 13, December 2010. Доступно за посиланням: <https://sur.conectas.org/en/the-restriction-of-military-jurisdiction-in-international-human-rights-protection-systems/>
- Human Rights Watch, A Roadmap for Re-imagining Public Safety in the United States: 14 Recommendations on Policing, Community Investment, and Accountability [Дорожня карта переосмислення громадської безпеки в США: 14 рекомендацій щодо поліцейської діяльності, зусиль громади та підзвітності], August 12, 2020. Доступно за посиланням: <https://www.hrw.org/news/2020/08/12/roadmap-re-imagining-public-safety-united-states>
- Human Rights Watch, Rio de Janeiro: Act Against Police Abuse. Letter to the Rio de Janeiro Attorney General [Акт проти зловживань з боку поліції. Лист до Генерального прокурора Ріо-де-Жанейро], February 16, 2017. Доступно за посиланням: <https://www.hrw.org/news/2017/02/17/rio-de-janeiro-act-against-police-abuse#>
- Human Rights Watch, Letter to Rio de Janeiro's attorney general, Luciano Mattos [Лист до генерального прокурора Ріо-де-Жанейро Лучано Маттоса], April 16, 2021. Доступно за посиланням: <https://www.hrw.org/news/2021/04/16/letter-rio-de-janeiros-attorney-general-luciano-mattos>
- Inter-American Commission on Human Rights, Gross Human Rights Violations in the Context of Social Protests in Nicaragua [Міжамериканська комісія з прав людини. Грубі порушення прав людини в контексті соціальних протестів у Нікарагуа], OEA/Ser.L/VII (2018)
- Inter-American Commission on Human Rights, The Human Rights Situation in Mexico [Міжамериканська комісія з прав людини. Ситуація з правами людини в Мексиці], OEA/Ser.L/V/II (2018)
- Joseph, Sarah and Castan, Melissa, The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases Materials, and Commentary, (3ed) (Oxford: Oxford University Press, 2013)
- Keefe, Patrick Radden, Say Nothing – A True Story of Murder and Memory in Northern Ireland, Penguin Random House LLC, 2019.
- Mowbray, Alistair, Duties of Investigation under the European Convention on Human Rights, The International and Comparative Law Quarterly, Vol 51, No.2, (Apr. 2002.)
- Muntingh Lukas, Dullah Omar Institute for Constitutional Law, Governance and Human Rights, University of the Western Cape, Appointing Directors to the Boards of State-Owned Enterprises. A proposed framework to assess suitability, 2020. Доступно за посиланням: <https://dullahomarinstitute.org.za/women-and-democracy/board-members-of-state-owned-enterprises-towards-transparent-appointments/reports/appointment-of-soe-directors-assessment-pdf-version-12-feb-2020-final.pdf>

- Muntingh, L. and Dereymaeker, G., Understanding impunity in the South African law enforcement agencies, CSPRI Research Paper, Bellville: Community Law Centre, 2013. Доступно за посиланням: <https://acjr.org.za/resource-centre/understanding-impunity-in-the-south-african-law-enforcement-agencies>
- Murdoch, Jim and Jiříčka, Václav, Combatting Ill-Treatment in Prison, Council of Europe, 2016, Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/combating-ill-treatment-in-prison-2-web-en/16806ab9a7>
- Nderitu, David, IPOA, Kenya, The dichotomy and duplicity in the investigative jurisdiction and mandate of the national police service and the independent policing oversight authority – a legislative design or accident, August 2020 (неопубліковано, в архіві авторів)
- Nowak, Manfred and McArthur, Elizabeth, The United Nations Convention Against Torture. A Commentary, New York City : Oxford University Press, 2008
- Perez-Sales, Pau, Psychological Torture: Definition, Evaluation and Measurement, November 2016.
- Police Ombudsman for Northern Ireland, 20 years of dealing with complaints about the conduct of police officers in Northern Ireland, 2000-2020 [Поліцейський омбудсман у Північній Ірландії. 20 років розгляду скарг на поведінку поліцейських у Північній Ірландії, 2000-2020]. Доступно за посиланням: <https://www.policeombudsman.org/PONI/files/2a/2a731513-24da-42f5-a996-c475d28ba751.pdf>
- Prenzler, Tim, Civilian Oversight of the Police: A Test of Capture Theory, 40 Brit. J. Criminology 659
- Ontario Human Rights Commission, Final Report, Use of Force by the Toronto Police Service [Комісія з прав людини Онтаріо, Підсумковий звіт, Застосування сили поліцейською службою Торонто], released August 10, 2020
- Open Society Justice Initiative, Strategic Litigation Impacts: Torture in Custody [Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Вплив стратегічних судових справ: катування під вартою], November 2017. Доступно за посиланням: <https://www.justiceinitiative.org/publications/strategic-litigation-impacts-torture-custody>
- Open Society Justice Initiative, Options for Justice: A Handbook for Designing Accountability Mechanisms for Grave Crimes [Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. «Варіанти правосуддя» – довідник з розробки механізмів підзвітності за тяжкі злочини], 2018. Доступно за посиланням: <https://www.justiceinitiative.org/publications/options-justice-handbook-designing-accountability-mechanisms-grave-crimes>
- Open Society Justice Initiative, Strategic Litigation Toolkit: Drafting Torture Complaints to the United Nations Human Rights Committee or Committee against Torture [Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Набір інструментів стратегічного судочинства: Складання скарг на катування до Комітету ООН з прав людини або Комітету проти катувань], 2018. Доступно за посиланням: <https://www.justiceinitiative.org/uploads/507acc52-2c91-4d0f-8410-62c31cb2f391/litigation-toolkit-torture-20180427.pdf>
- Provert, Thomas, Kimari, Brian and Ruteere, Mutuma, Strengthening policing oversight and investigations in Kenya study of IPOA investigations into deaths resulting from police action, Centre for Human Rights and Policy Studies, October 2020. Доступно за посиланням: <https://apcof.org/wp-content/uploads/apcof-study-of-ipoa-deaths-from-police-action-kenya-eng-041-3.pdf>
- Rosenthal, Richard, Independent Critical Incident Investigation Agencies: A Unique Form of Police Oversight, (2020) 83 Alb. L. Rev. 855
- Savage, Stephen, Thinking Independence: Calling the Police to Account through the Independent Investigations of Police Complaints, 2013, 53 Brit. J. Criminology 94
- Scott, Ian (ed), Issues in Civilian Oversight in Canada, Canada Law Book, Toronto Ontario (2014)
- Scott, Ian, Taking Statements from Police Officers Suspected of Criminal Misconduct, (2004) 49 Crim. Law Quarterly 166
- Svanidze, Erik, Expert Opinion on Definition of torture and ill-treatment and Statute of Limitation, Council of Europe, December 2018. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/2019-comparative-analysis-on-macedonian-criminal-code-eng/168091f5ce>

- Svanidze, Erik, Effective Investigation of Ill-Treatment, Guidelines on European standards, Council of Europe, Second edition, June 2014. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/16806f11a3>
- Swisspeace, Coordinating the Search and Criminal Investigations concerning Disappeared Persons [Координація заходів з розшуку та розслідування кримінальних справ щодо зниклих осіб], June 2020. Доступно за посиланням: https://www.swisspeace.ch/assets/publications/downloads/Reports/b966e003cc/Report_ExpertWorkingMeeting_CoordinatingSearchCriminalInvestigationsConcerningDisappearedPersons.pdf
- Tian Shan Policy Center, American University of Central Asia, Program to Enhance the Capacity of NGO's and Institutions to Advocate for Implementation of Human Rights Decisions and Standards to Prevent Torture For the Kyrgyz Republic Final Report on Model Practices [Тянь-Шанський центр політики, Американський університет Центральної Азії, Програма посилення спроможності НУО та інституцій виступати за імплементацію рішень та стандартів з прав людини щодо запобігання катуванням в Киргизькій Республіці Підсумковий звіт про типові практики], 2014, Доступно за посиланням: <https://www.auca.kg/uploads/Tian%20Shan%20Policy%20Center/EU%20TSPC/FINAL%20REPORT%202014/Final%20report-TSPC.pdf>
- UN Office on Drugs and Crime (UNODC), Handbook on Justice for Victims [Управління ООН з наркотиків та злочинності. Керівництво з питань справедливості для потерпілих], 1999. Доступно за посиланням: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UNODC_Handbook_on_Justice_for_victims.pdf
- United States Department of Justice Civil Rights Division and United States Attorney's Office Northern District of Illinois, Investigation of the Chicago Police Department [Відділ цивільних прав Міністерства юстиції США та Прокуратура США у Північному окрузі штату Іллінойс, розслідування Департаменту поліції Чикаго], January 13, 2017.

В. ОКРЕМІ СУДОВІ СПРАВИ

- Abdülsamet Yaman v. Turkey*, European Court for Human Rights (ECtHR), Judgment of 2 November 2004, application no. 32446/96 [Абдулсамет Яман проти Туреччини, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), рішення від 2 листопада 2004 р., Заява № 32446/96].
- Bátaca-Velásquez v. Guatemala*, Inter-Am Ct.H.R., Judgment of February 22, 2002 (Reparations and Costs.) [Бамака-Веласкес проти Гватемали, Міжамериканський суд з прав людини, Рішення від 22 лютого 2002 р. (Репарації та витрати)]
- Barrios Altos (Chumbipuma Aguirre and others v Peru)*, Inter-Am Ct.H.R., Judgment 14 March 2001. [Справа Барріоса Альтоса (Чумбіпума Агірре та інші проти Перу), Міжамериканський суд з прав людини, Рішення від 14 березня 2001 р.]
- Bleier v. Uruguay*, UNHRC, Views of 29 March 1982 [Блеєр проти Уругваю, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 березня 1982 р.], UN Doc. A/37/40 (Sup. No. 40.)
- Commissioner of INDECOM v. Police Federation et al*, [2020] UKPC 11.
- Dave Lewin (Director of Complaints of the Independent Commission of Investigations) (Appellant) v Diah and others (Respondents) (Jamaica)*, Case ID: JCPC 2019/0099, 4 May 2020.
- Eshonov v. Uzbekistan*, UNHRC, Views of 22 July 2010 [Ешонов проти Узбекистану, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 22 липня 2010 р.], ССРР/С/9/Д/1225/2003Е
- Favela Nova Brasilia Vs. Brasil*, Inter-Am Ct.H.R, Judgement, February 16, 2017 [Барріос Альтос (Фавела Нова Бразилія проти Бразилії), Міжамериканський суд з прав людини, Рішення від 16 лютого 2017 р.] (Excepciones Preliminares, Fondo, Reparaciones Y Costas). In Spanish.
- Gardiner v. Broderick*, 392 U.S. 273 (1968.)
- Garrity v. United States*, 385 U.S. 492 (1967)

- Kelly et al v. United Kingdom*, European Court of Human Rights (ECtHR), Application no. 30054/96, Judgement of August 4, 2001 [Келлі та інші проти Сполученого Королівства, Європейський суд з прав людини, заява № 30054/96, Рішення від 4 серпня 2001 р.]
- Krasnova v. Kyrgyzstan*, UN Human Rights Committee, Views of 29 March 2011 [Краснова проти Киргизстану, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 березня 2011 р.], CCPR/C/101/D/1402/2005
- Michael Gayle v. Jamaica*, IACHR Report 92/95, Case 12.418, 2005
- McBride v Minister of Police and Another* (CCT255/15) [2016] SACC 30; 2016 (2) SACR 585 (CC); 2016 (11) BCLR 1398 (CC) (6 September 2016)
- McCann v. United Kingdom and Others*, 21 ECHR 97 GC [Макканн проти Сполученого Королівства та інших, 21 ЄСПЛ 97, Велика палата]
- Mkhize v S* (390/18) [2019] ZASCA 56, Judgement, The Supreme Court of Appeal of South Africa, April 1, 2019.
- R. v. Nixon* (1990), 57 C.C.C. (3d) 97, leave to appeal to the Supreme Court of Canada refused [1991] 1 S.C.R. xii
- R. v. Waterfield*, [1963] 2 All E. R. 659 (C.C.A.).
- Titus Ngamau Musila Katitu v Republic* - In the Court of Appeal at Nairobi - Criminal appeal No. 124 of 2018
- Sassene v. Algeria*, UN Human Rights Committee, Views of 29 October 2014 [Сассен проти Алжиру, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 жовтня 2014 р.], CCPR/C/112/D/2026/2011
- Sunil Ranjan Singh et al v the Office of the Council of Minister et al*, 067-WO-1043, January 6, 2020
- Suarez de Guerrero v. Columbia*, UN Human Rights Committee, Views of March 31, 1982 [Суарес де Герреро проти Колумбії, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 31 березня 1982 р.], HRC 45/1979
- Wood v. Schaeffer*, 2013 Supreme Court of Canada 71

С. ОКРЕМІ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

Африканська хартія прав людини і народів. Доступно за посиланням: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49>

Американська конвенція з прав людини. Доступно за посиланням: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

Основні принципи та вказівки щодо права на засоби правового захисту та відшкодування шкоди жертвам грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, прийняті та проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї 60/147 від 16 грудня 2005 р. Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/remedyandrepairation.aspx>

Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів, прийняті Восьмим Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 р. Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/useofforceandfirearms.aspx>

Кодекс поведінки посадових осіб правоохоронних органів, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 від 17 грудня 1979 р. Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/lawenforcementofficials.aspx>

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження або покарання (КПК). Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx>

Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї 40/34 від 29 листопада 1985 р. Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/victimsofcrimeandabuseofpower.aspx>

- Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р., що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JH. Доступно за посиланням: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>
- Проект принципів управління здійсненням правосуддя через військові трибунали, U.N. Doc. E/CN.4/2006/58, 13 січня 2006 р. Доступно за посиланням: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/DecauxPrinciples.html>
- Європейська конвенція з прав людини. Доступно за посиланням: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
- Загальна політична рекомендація ЄКПН № 11 щодо боротьби з расизмом та расовою дискримінацією в поліцейській діяльності, прийнята 29 червня 2007 р. Доступно за посиланням: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racism-and-racia/16808b5adf>
- Проміжна доповідь Спеціального доповідача з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання, Хуан Е. Мендес, 23 вересня 2014 р., A/69/387, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15195&LangID=E>
- Керівництво із застосування менш летальної зброї у діяльності правоохоронних органів, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2020 р. Доступно за посиланням: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/LLW_Guidance.pdf
- Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р.
- Міжамериканська конвенція про запобігання катуванням та покарання за них. Доступно за посиланням: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-51.html>
- Міжамериканська конвенція про насильницькі зникнення. Доступно за посиланням: <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>
- Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/ced/pages/conventionced.aspx>
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>
- Стамбульський протокол. Керівництво з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведінки або покарання. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Женева, 2004). Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/documents/publications/training8rev1en.pdf>
- Міннесотський протокол про розслідування потенційно незаконних смертей. Керівництво ООН з ефективного попередження та розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Женева, 2016). Доступно за посиланням: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf>
- Принципи захисту та сприяння діяльності інституту омбудсмена (Венеціанські принципи), прийняті Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія) на 118-му пленарному засіданні, березень 2019 р. Доступно за посиланням: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e)
- Доповідь Робочої групи з насильницьких або недобровільних зникнень щодо стандартів та державної політики з ефективного розслідування насильницьких зникнень, 7 серпня 2020 р., A/HRC/45/13/Add.3. Доступно за посиланням: <https://undocs.org/A/HRC/45/13/Add.3>

ПРИКІНЦЕВІ ПОСИЛАННЯ

- 1 Тянь-Шанський центр політики, Американський університет Центральної Азії, Програма посилення спроможності НУО та інституцій виступати за імплементацію рішень та стандартів з прав людини щодо запобігання катуванням в Киргизькій Республіці. Підсумкова доповідь про типові практики, 2014, <https://www.auca.kg/uploads/Tian%20Shan%20Policy%20Center/EU%20TSPC/FINAL%20REPORT%202014/Final%20report-TSPC.pdf>
- 2 Див. Тянь-Шанський центр політики, Американський університет Центральної Азії, Фінальний звіт за результатами дослідження, Програма посилення спроможності НУО та інституцій виступати за імплементацію рішень та стандартів з прав людини щодо запобігання катуванням в Киргизькій Республіці. Підсумкова доповідь про типові практики, 2014, <https://www.auca.kg/uploads/Tian%20Shan%20Policy%20Center/EU%20TSPC/FINAL%20REPORT%202014/Final%20report-TSPC.pdf>
- 3 Список інтерв'юєрів та рецензентів включений до розділу «Подяки».
- 4 Див. <https://www.siu.on.ca/en/index.php>
- 5 Див. <https://stateinspector.ge/uk/>
- 6 Див. <https://www.gardaombudsman.ie/>
- 7 Див. <https://www.justice.gov.il/En/Units/PoliceInternalInvestigationsDepartment/Pages/default.aspx>
- 8 Див. <https://www.indecom.gov.jm/>
- 9 Див. <https://www.ipoa.go.ke/>
- 10 Див. <https://www.spesialenheten.no/>
- 11 Див. <http://www.ipid.gov.za/>
- 12 Див. <https://www.pca.org.tt/>
- 13 Див. <https://www.policeconduct.gov.uk/>
- 14 Див. <https://www.policeombudsman.org/>
- 15 Див. <https://www.mpf.gob.ar/procuvin/>
- 16 Створено в жовтні 2019 року рішенням Генерального прокурора. Див. https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&t=rec&id=259760&fp=310. Положення про повноваження та правила, що регулюють діяльність Департаменту, підписані Генеральним прокурором 27 лютого 2020 р., знаходиться в архіві Ініціативи з правосуддя.
- 17 Див. <https://www.justice.gov/crt/criminal-section>
- 18 Інтерв'ю з Наташею Нері, дослідницею, яка працює з сім'ями жертв вбивств у поліції в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 19 квітня 2021 р. Див. також Human Rights Watch, Лист до генерального прокурора Ріо-де-Жанейро Лучано Маттоса, 16 квітня 2021 р., <https://www.hrw.org/news/2021/04/16/letter-rio-de-janeiros-attorney-general-luciano-mattos>
- 19 Керівництво стосується «Будь-якої посадової особи, незалежно від того, призначена вона чи обрана, яка здійснює поліцейські повноваження, особливо повноваження з арешту чи затримання. Якщо правоохоронні повноваження здійснюються військові (у військовій формі чи ні) або співробітники органів державної безпеки, визначення співробітника правоохоронних органів включає будь-яких співробітників таких служб. Серед представників правоохоронних органів є представники міграційної служби. Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Керівництво із застосування менш летальної зброї у діяльності правоохоронних органів, с. 44, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/LLW_Guidance.pdf
- 20 Наприклад, Бюро розслідування справ поліції в Норвегії може проводити розслідування діяльності співробітників прокуратури.
- 21 Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, пункт 1.
- 22 Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, пункт 2.
- 23 Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, пункт 2.
- 24 Див. <https://civilrights.org/resource/civil-rights-groups-request-doj-investigation-into-death-of-george-floyd>
- 25 Див. <https://www.hrw.org/news/2020/09/15/belarus-systematic-beatings-torture-protesters#>
- 26 Див. https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/lockdown-deaths-in-india-ignite-debate-on-police-brutality/2020/08/16/d70f12fa-e03a-11ea-82d8-5e55d47e90ca_story.html

- 27 Див. <https://www.hrw.org/news/2020/04/22/kenya-police-brutality-during-curfew#>
- 28 Див. <https://www.un.org/ruleoflaw/un-and-the-rule-of-law/>
- 29 Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Набір інструментів стратегічного судочинства: Складання скарг на катування до Комітету ООН з прав людини та Комітету проти катувань, 2018, с. 34. <https://www.justiceinitiative.org/uploads/507acc52-2c91-4d0f-8410-62c31cb2f391/litigation-toolkit-torture-20180427.pdf>. Див. також Краснова проти Киргизстану, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 березня 2011 р., CPR/C/101/D/1402/2005, пункт 8.3.; Сассен проти Алжиру, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 жовтня 2014 р., ССРР/С/112/D/2026/2011, пункт 7.3.
- 30 Блеєр проти Уругваю, Комітет ООН з прав людини, Погляди від 29 березня 1982 р], UN Doc. A/37/40 (Sup. No. 40, пункт 13.3.
- 31 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Керівництво з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, 2004 р.
- 32 Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Керівництво з ефективного попередження та розслідування позазаконних, свавільних і сумарних страт, UN Doc. E/ST/CSDHA/12, 1991 (оновлено в червні 2016 р.).
- 33 Більше інформації про вимоги до ефективних розслідувань див. *Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Набір інструментів стратегічного судочинства: Складання скарг на катування до Комітету ООН з прав людини та Комітету проти катувань*, 2018, сс. 55-63.
- 34 Див. <https://www.siu.on.ca/en/index.php>
- 35 Див. <https://www.indecom.gov.jm/>
- 36 Див. <https://stateinspector.ge/en/>
- 37 Див. <http://www.ipid.gov.za/>
- 38 Генеральна прокуратура України, Департамент процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про катування та інші серйозні порушення прав громадян з боку правоохоронних органів.
- 39 Аргентина, Procuraduría de Violencia Institucional (PROCUVIN). Див. <https://www.mpf.gob.ar/procuvin/>
- 40 США, Відділ цивільних прав Міністерства юстиції, Кримінальна секція. Див. <https://www.justice.gov/crt/criminal-section>
- 41 Бразилія, Ріо-де-Жанейро, Grupo de Atuação Especializada em Segurança Pública (GAESP)
- 42 Human Rights Watch, Дорожня карта переосмислення громадської безпеки в США: 14 рекомендацій щодо поліцейської діяльності, зусиль громади та підзвітності, 12 серпня 2020 року. <https://www.hrw.org/news/2020/08/12/roadmap-re-imagining-public-safety-united-states>
- 43 Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, Інформаційна довідка 15: Демократична поліція: концептуальні основи, березень 2019. <https://acjr.org.za/acjr-publications/acjr-factsheet-15-democratic-policing.pdf/view>
- 44 Nowak, Manfred and McArthur, Elizabeth, *The United Nations Convention Against Torture. A Commentary*, New York City : Oxford University Press, 2008, at 414.
- 45 Доповідь Робочої групи з питань насильницьких або недобровільних зникнень щодо стандартів та державної політики з ефективного розслідування насильницьких зникнень, 7 серпня 2020 р., A/HRC/45/13/Add.3, пункт 71, <https://undocs.org/A/HRC/45/13/Add.3>
- 46 Доповідь Клер Льюїс: Робоча група з питань расових відносин та поліції, квітень 1989 р., http://www.siu.on.ca/pdfs/clare_lewis_report_1989.pdf
- 47 Листування електронною поштою із Софіо Асантаї, Фонд «Відкрите суспільство», Грузія, 15 січня 2021 р.
- 48 Див. <https://www.indecom.gov.jm/why-was-indecom-established/870>.
- 49 Доповідь Комісії CIPEV, Комісія з питань правди, справедливості та примирення, Кенія], 2008. <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=tjrc-ov>
- 50 Ст. 222 Проміжної Конституції та С 206(6) Конституції.
- 51 *Sunil Ranjan Singh et al v the Office of the Council of Minster et al*, 067-WO-1043 (6 January 2020).
- 52 Наприклад, як повідомляється, керівництво поліції в Південній Африці використовує існування незалежних слідчих органів як виправдання нехтування своєю відповідальністю контролювати застосування сили своїми співробітниками. David Bruce, "How to reduce police brutality in South Africa," Institute for Security Studies, at p. 2 <https://issafrica.org/research/southern-africa-report/how-to-reduce-police-brutality-in-south-africa>.
- 53 Наприклад, Омбудсман у справах поліції Північної Ірландії, Незалежне слідче управління поліції Південної Африки.

- 54 Приклади стратегічних судових процесів див. у Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Вплив стратегічних судових справ: катування під вартою, листопад 2017 р. <https://www.justiceinitiative.org/publications/strategic-litigation-impacts-torture-custody>
- 55 Наприклад, 14 січня 2021 р. Генеральна прокуратура Нью-Йорка подала цивільний позов проти Департаменту поліції Нью-Йорка та його керівництва, щоб припинити практику використання надмірної сили та незаконних арештів жителів Нью-Йорка під час мирних акцій протесту. Див. <https://ag.ny.gov/press-release/2021/attorney-general-james-files-lawsuit-against-nypd-excessive-use-force>
- 56 Наприклад, федеральний уряд Нігерії в жовтні 2020 року розпорядився створити незалежні судові слідчі колегії для розслідування скарг на жорстокість поліції або пов'язані з поліцейськими позасудові вбивства, вчинені ліквідованим Спеціальним загonom проти розбійних нападів (ГРБИ) та іншими поліцейськими підрозділами. Для отримання додаткової інформації див. <https://clean.org/2020/12/29/cso-police-reform-observatory-calls-on-the-judicial-panels-of-inquiry-on-extra-judicial-killings-by-security-agents-to-dispense-justice-not-technicalities-to-families-of-victims-and-survivors/>
- 57 Доповідь Робочої групи з питань насильницьких або недобровільних зникнень щодо стандартів та державної політики з ефективного розслідування насильницьких зникнень, 7 серпня 2020 р., A/HRC/45/13/Add.3, пункт 38 та посилання 32, <https://undocs.org/A/HRC/45/13/Add.3>. Робоча група відзначила належну практику в Мексиці, де була створена міждисциплінарна група незалежних експертів (GIEI) для проведення розслідування насильницького зникнення 43 учнів школи Ayotzinapa в Ігуалі, Мексика. GIEI відкрила нові версії слідства, які були проігноровані стороною обвинувачення, та виявила серйозні порушення розслідування, такі як приховування доказів та неправдиве зображення фактів, включаючи факти стосовно ймовірних катувань кількох підзахисних.
- 58 Наприклад, відділ з прав людини Управління державного захисника в Ріо-де-Жанейро, Бразилія, прийняв протокол, який буде використовуватися усіма 800+ державними захисниками під час слухань під вартою для виявлення заяв про катування. У доповіді, представлений в серпні 2018 року, проаналізовано 931 заяву про катування та жорстоке поводження, отриману державними захисниками протягом 10 місяців. Див. <https://defensoria.rj.def.br/noticia/detalhes/9265-Denuncias-apontam-que-tres-presos-sofrem-tortura-a-cada-dia-no-Rio> (португальською мовою).
- 59 Для отримання додаткової інформації див. Проміжна доповідь Спеціального доповідача з питань катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, Хуан Е. Мендес, 23 вересня 2014 р., A/69/387, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=15195&LangID=E>
- 60 Ст. 206 (6) Конституції ПАР, 10 грудня 1996 р.
- 61 Див. <https://www.npsc.go.ke/index.php/2014-03-25-12-08-21/downloads?download=3:independent-police-oversight-authority-act>
- 62 Див. https://japarliament.gov.jm/attachments/341_The%20Independent%20Commission%20of%20Investigation%20Act,%202010,.pdf
- 63 Див. https://rgd.legalaffairs.gov.tt/laws2/Alphabetical_List/lawspdfs/15.05.pdf
- 64 ЮРС раніше була Незалежною комісією з розгляду скарг на поліцію (МГЕЗК), створеною в 2004 році Законом про реформування поліції 2002 року. У 2017 році Закон про поліцію та злочинність 2017 року вніс деякі структурні зміни в розширену організацію та перейменував її на Незалежне управління з питань поведінки поліції
- 65 Див. <https://www.ontario.ca/laws/statute/19s01>
- 66 Див. сс. 21-22, <https://www.policeombudsman.org/PONI/files/4a/4a6df267-71c3-431b-a85a-a5ac8ed7956d.pdf>
- 67 Див. розділ «Новини», https://old.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=259760&fp=310
- 68 Стаття 22, див. https://www.mpf.gob.ar/wp-content/uploads/2018/08/Ley_organica_2018.pdf
- 69 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) et al., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., с. 7, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- 70 Savage, Stephen, "Thinking Independence: Calling the Police to Account through the Independent Investigations of Police Complaints" (2013) 53 *Brit. J. Criminology* 94, at p. 109.
- 71 Інтерв'ю з Пітером Кіамою, Директором Незалежного медико-правового відділу, Кенія, 9 лютого 2021 р.
- 72 Інтерв'ю з Лукасом Мантінгом, Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, 7 січня 2021 р.
- 73 Важливе застереження: Мачаш не розслідує ймовірних правопорушень, скоєних військовими. Крім того, за дуже рідкісних обставин звинувачення у злочинах, скоєних співробітниками правоохоронних органів, потрапляють до Мачаша після первинного розслідування іншим відомством. У більшості випадків повідомлення про ймовірні правопорушення на окупованих палестинських територіях (ОПТ) не будуть розслідуватися Мачашем, і він не має офісів на ОПТ.
- 74 Наприклад, у Північній Ірландії Омбудсман у справах поліції підзвітний Асамблеї Північної Ірландії через Міністерство юстиції.

- 75 Mowbray, Alistair, "Duties of Investigation under the European Convention on Human Rights," *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol 51, No.2, (Apr. 2002), 437, at p. 439.
- 76 *McBride v Minister of Police and Another* (CCT255/15) [2016] SACC 30; 2016 (2) SACR 585 (CC); 2016 (11) BCLR 1398 (CC) (6 September 2016) and APCOF Policy Paper *Strengthening the Independence of the Independent Police Investigative Directorate* (February 2017).
- 77 Закон про внесення змін до регулювання діяльності Незалежного слідчого управління поліції 27 від 2019 р., набрав чинності 27 травня 2020 р.
- 78 Законопроект про внесення змін до регулювання діяльності Незалежного слідчого управління поліції (B25-2018), <https://pmg.org.za/bill/818/>
- 79 S. 5 та S. 3 першого списку Закону про незалежну комісію з розслідувань, 2010.
- 80 Інтерв'ю з Девідом Ндеріту, Директором з питань розгляду скарг та правових служб, IPOA, Кенія, 26 лютого 2021 р.
- 81 Інтерв'ю з Пітером Кіамою, Директором Незалежного медико-правового відділу, Кенія, 9 лютого 2021 р.
- 82 Див. с 22, <https://www.policeombudsman.org/PONI/files/4a/4a6df267-71c3-431b-a85a-a5ac8ed7956d.pdf>
- 83 Закон Грузії про Службу державного інспектора, стаття 6.1.
- 84 Принципи захисту та сприяння діяльності інституту омбудсмена (Венеціанські принципи), прийняті Європейською комісією за демократію через право (Венеціанська комісія) на 118-му пленарному засіданні, березень 2019 р., [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)005-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)005-e)
- 85 Венеціанські принципи, принцип 7.
- 86 Закон Грузії про Службу державного інспектора, стаття 6.2.
- 87 Венеціанські принципи, принцип 10.
- 88 Венеціанські принципи, принцип 11.
- 89 Інтерв'ю з Паулу Роберто, прокурором Ріо-де-Жанейро, 11 лютого 2021 р.
- 90 S. 32 Закону про спеціальні розслідування, S.O. 2019, с. 1, Sch. 5
- 91 Інтерв'ю з Девідом Вестом, Директором Установи з розгляду скарг на поліцію, Тринідад і Тобаго, 9 лютого 2021 р.
- 92 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/privy-council-delivers-judgment-in-indecom-cases
- 93 Інтерв'ю з Гамішем Кемпбеллом, INDECOM, Ямайка, 23 грудня 2020 р.
- 94 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/privy-council-delivers-judgment-in-indecom-cases
- 95 Норвегія, Бюро розслідувань справ поліції, Щорічний звіт 2018, с. 32.
- 96 Інтерв'ю з адвокатом з Норвегії на умовах конфіденційності, 17 лютого 2021 р.
- 97 Якщо Департамент вирішив, що існують підстави для подання обвинувального акта проти поліцейського, подальший порядок є таким: справи Мачаша підпадають під юрисдикцію магістратських судів в Єрусалимі, Тель-Авіві, Центральному і Південному районах. Обвинувальні акти подаються юристами Мачашу, і вони приходять на засідання судів. В інших випадках справа передається до відповідної окружної прокуратури, де вона розглядається для прийняття рішення щодо висування обвинувачення. Див. <https://www.justice.gov.il/En/Units/PoliceInternalInvestigationsDepartment/Pages/default.aspx>
- 98 Інтерв'ю з Джорджем Кегоро, Директором Фонду «Відкрите суспільство» у Східній Африці, колишнім директором Кенійської комісії з прав людини та членом Комісії з розслідування наслідків насильства після виборів, 21 січня 2021 р.
- 99 Інтерв'ю з Девідом Ндеріту, Директором з питань розгляду скарг та правових служб, IPOA, Кенія, 26 лютого 2021 р.
- 100 Інтерв'ю з Паулу Роберто, прокурором Ріо-де-Жанейро, 11 лютого 2021 р.
- 101 ЄСПЛ, справа за заявою 30054/96, 2001, пункт 114.
- 102 S. 18 Закону про спеціальні розслідування, S.O. 2019, ch. 1, Sch 5
- 103 David Nderitu, IPOA, Kenya, *The dichotomy and duplicity in the investigative jurisdiction and mandate of the national police service and the independent policing oversight authority - a legislative design or accident*, August 2020, at p.3. В архіві автора.
- 104 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт 2019 р., с. 125.
- 105 «Що ми розслідуємо?», https://www.siu.on.ca/en/investigate_what.php
- 106 Наприклад, ст. 273.1 (2) (с) Кримінального кодексу Канади.
- 107 Наприклад, катування криміналізовано в Колумбії, Кримінальний кодекс, Закон 599 від 2000 р., стаття 178. Більше прикладів див. Асоціація з питань запобігання катуванням та Конвенція проти катувань, Керівництво з питань боротьби з катуваннями, 2016, с. 15.

- 108 Наприклад, у Колумбії насильницькі зникнення заборонені статтею 12 Політичної конституції Колумбії і є кримінальним злочином, забороненим статтею 165 Кримінального кодексу Колумбії, законом 589 від 2000 р. В Аргентині це кримінальне правопорушення відповідно до статті 142 ter. Кримінального кодексу Аргентини.
- 109 Наприклад, INDECOM Ямайки згідно із законом зобов'язаний розслідувати всі випадки застосування сили, які передбачають звинувачення проти членів сил безпеки та співробітників правоохоронних органів: <https://www.indecom.gov.jm/about-us/commission>. Також Група реагування на серйозні випадки в Новій Шотландії, Канада, розслідує заяви про домашнє насильство з боку поліцейських: <https://sirt.novascotia.ca/about>
- 110 Наприклад, Кримінальний кодекс Грузії має окремі статті щодо катувань (стаття 144.1) та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 144.3), і обидва злочини розслідуються Службою державного інспектора.
- 111 Наприклад, хоча Омбудсман у справах поліції у Північній Ірландії не отримував скарг на використання мундштука для захисту від укусів, слідчі омбудсмана виявили питання, що викликають занепокоєння, і омбудсман розпочав розслідування «за власною ініціативою» відповідно до статті 55 (6) Закону про поліцію (Північна Ірландія) 1998 р. Омбудсман у справах поліції у Північній Ірландії, доповідь про випадки використання мундштука для захисту від укусів, про які було повідомлено офіс Омбудсмана у справах поліції, 1 грудня 2020 р. <https://www.policeombudsman.org/PONI/files/26/2609a097-2900-4cf2-b357-fd99113d27ea.pdf>
- 112 Bruce, David, "Are South Africa's Cops Accountable? Results of Independent Police Investigative Directorate Investigations," APCOF Research Series 2020, <https://www.documentcloud.org/documents/6780260-APCOF-RESEARCH-25.html#document/p14/a551413>
- 113 Мачаш в Ізраїлі також розглядає скарги на прикордонну поліцію (Мішмар Хавул), яка є напіввійськовою силою, що діє на кордоні окупованих палестинських територій.
- 114 Р. проти Ніксона (1990), 57 р. Н.Е. (3d) 97, відмовити в апеляції до Верховного суду Канади [1991] 1 S.C.R.xii
- 115 Верховний апеляційний суд Південно-Африканської Республіки, *Mkhize v S* (390/18) [2019] ZASCA 56, Рішення від 1 квітня 2019 року, у пунктах 11 і 12 зазначено: «Верховний суд додатково аргументував, що мовчання співробітників поліції, які подали апеляцію, було засновано на помилковому припущенні, що неможливість встановити правильного злочинця звільнить його і, зрештою, усіх, від відповідальності. Дозволити їм це означало б надати дозвіл працівникам поліції на напад на підозрюваних за власним бажанням. До тих пір, поки при нападі на підозрюваного не було більше одного з них, вони були б у безпеці, знаючи, що якщо підозрюваний буде вбитий і вони дадуть однакові пояснення про те, що підозрюваний помер з якихось інших причин, ніж напад, вони unikнуть засудження. Спираючись на рішення цього суду у справі *S v Govender* 2004 (2) SACR 381 (SCA), Верховний суд постановив, що закон поширюється і на тих поліцейських, які були присутніми і які були свідками, але не брали участі в нападі на померлого та не намагалися його припинити. Щодо справи, яка підтверджує засудження за неналежну поведінку поліцейського за невиконання дій, оскільки він має обов'язок піклуватися про все суспільство (справа розглядалася у Сполученому Королівстві) див. *R. v. Dytham*, [1979] Q.B. 722.
- 116 Gould, Chandre and Newham, Gareth, Institute for Security Studies, "The South African Constitutional Court Extends Police Accountability," ISS Today, February 6, 2012, available at <https://issafrica.org/amp/iss-today/the-south-african-constitutional-court-extends-police-accountability#:~:text=In%20an%20important%20unanimous%20judgment,officers%20who%20break%20the%20law>
- 117 Див. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/useofforceandfirearms.aspx>
- 118 Див. <https://osgf.ge/en/independent-investigative-function-of-the-state-inspectors-service/>
- 119 Рада Європи (2019), Звіт на ім'я Уряду Грузії про візит до Грузії, здійснений Європейським комітетом з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (КПП) з 10 до 21 вересня 2018 р., <https://rm.coe.int/1680945eca>. Виключаються конкретні державні службовці: Генеральний прокурор, прокурори, які здійснюють нагляд за розслідуваннями в Службі державного інспектора, Міністр внутрішніх справ та глава Державної служби безпеки Грузії, як це передбачено статтею 3 Закону Грузії «Про службу державного інспектора».
- 120 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/privy-council-delivers-judgment-in-indecom-cases. Також див. Дейв Левін (директор Незалежної комісії з розслідувань) (позивач в апеляції) проти Діа та інші (відповідачі) (Ямайка), ID справи: JCPC 2019/0099, 4 травня 2020 р., <https://www.jcpc.uk/cases/jcpc-2019-0099.html>
- 121 Див. <https://www.mpf.gob.ar/procuvin/files/2019/09/Vergara-S-imposici%C3%B3n-de-tortura-agravada-pelozo-iturri-TOF-NEUQUEN-copia.pdf>
- 122 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) та ін., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., сс. 28-29, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas>
- 123 Див. <http://www.mprj.mp.br/home/-/detalhe-noticia/visualizar/53605>
- 124 «Як спеціалізована юрисдикція, спрямована на задоволення певних дисциплінарних потреб військових, юрисдикція *ratione materiae* військових трибуналів повинна обмежуватися кримінальними правопорушеннями суворо військового характеру, іншими словами, правопорушеннями, які за своєю природою стосуються виключно інтересів військового порядку, встановлених в законі – такими, як дезертирство, відмова виконувати наказ або залишення місця несення служби», – Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності суддів та адвокатів, доповідь Генеральній Асамблеї, серпень 2013 р., A/68/285.

- 125 Більше інформації див. у Juan Carlos Gutiérrez and Silvano Cantú, "The restriction of military jurisdiction in international human rights protection systems," SUR Journal, Issue 13, December 2010 <https://sur.conectas.org/en/the-restriction-of-military-jurisdiction-in-international-human-rights-protection-systems/>
- 126 Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності суддів та адвокатів, доповідь Генеральній Асамблеї, серпень 2013 р., A/68/285.
- 127 Див. <http://jamaica-gleaner.com/article/lead-stories/20201009/indecom-reports-25-rise-killings-security-forces-susan-bogle-probe>
- 128 Інтерв'ю з Гамішем Кемпбеллом, помічником Комісара, INDECOM Ямайка, 23 грудня 2020 р.
- 129 Див. <https://www.news24.com/news24/southafrica/news/collins-khosa-new-details-of-alleged-sandf-assault-on-witnesses-family-come-to-light-in-apid-report-20200610>
- 130 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/judges-rule-on-indecoms-investigation-into-the-use-of-mortars-by-jdf
- 131 Див. <https://www.policeombudsman.org/About-Us/Historical-Investigations>
- 132 Служба державного інспектора уповноважена розслідувати злочини, скоєні співробітником правоохоронного органу, посадовою особою або особою, рівною за статусом посадовій особі, станом на 1 листопада 2019 р. Звіт про діяльність Служби державного інспектора за 2019 р., с. 91.
- 133 Інтерв'ю з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 134 Комітет ООН з прав людини, *Суарес де Герреро проти Колумбії*, 45/1979.
- 135 Комітет ООН з прав людини, *Суарес де Герреро проти Колумбії*, 45/1979, пункт 13.3.
- 136 Справа Барріюса Альтоса (Чумбіпума Агірре та інші проти Перу), Міжамериканський суд з прав людини, Рішення від 14 березня 2001. Також див. Conor Foley, *Combating Torture. A Manual for Judges and Prosecutors*, Human Rights Centre, University of Essex, 2003.
- 137 *Абдулсамет Яман проти Туреччини*, Рішення від 2 листопада 2004 р., Заява № 32446/96, пункт 55, як проаналізовано в Eric Svanidze, *Expert Opinion on Definition of torture and ill-treatment and Statute of Limitation*, Council of Europe, December 2018 <https://rm.coe.int/2019-comparative-analysis-on-macedonian-criminal-code-eng/168091f5ce>, с. 13.
- 138 Загальний коментар 3 Комітету проти катувань, пункт 42.
- 139 Керівництво із застосування менш летальної зброї у діяльності правоохоронних органів, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, пункт 2.4.
- 140 Кодекс поведінки посадових осіб правоохоронних органів, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/169 від 17 грудня 1979 р.
- 141 Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів, прийняті Восьмим Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поводженню з правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 р., <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/useofforceafifirearms.aspx>
- 142 Керівництво із застосування менш летальної зброї у діяльності правоохоронних органів, Управління Верховного комісара ООН з прав людини.
- 143 Див. <https://www.policeconduct.gov.uk/who-we-are/working-us>
- 144 Rosenthal, Richard, "Independent Critical Incident Investigations Agencies: A Unique Form of Police Oversight," (2020) 83 Alb. L. Rev. 855, at pp. 924-925.
- 145 Інтерв'ю з Девідом Вестом, Директором Установи з розгляду скарг на поліцію, Тринідад і Тобаго, 9 лютого 2021 р.
- 146 Слідчим Служби державного інспектора Грузії може бути призначений/а громадянин/ка Грузії, який/а не має судимості, має вищу юридичну освіту, принаймні один рік досвід роботи суддею, прокурором, слідчим або адвокатом, відповідні ділові якості та високу моральну репутацію, володіє мовою судочинства та склав/ла єдиний кваліфікаційний іспит у Навчальному центрі юстиції Грузії з таких дисциплін: конституційне право, міжнародне право прав людини, кримінальне право, кримінально-процесуальне право, законодавство про виконання покарань та принципи оперативно-технічної діяльності у кримінальному процесі. Кандидати, які склали судові, прокурорські або адвокатські кваліфікаційні іспити за загальною спеціалізацією або у галузі кримінального права, звільняються від обов'язку складати єдиний кваліфікаційний іспит.
- 147 Оперативники відповідають за: виконання заходів, передбачених законодавством Грузії про оперативно-розшукову діяльність, таких як отримання та обробка оперативної інформації; огляд місця злочину та прилеглої території; виявлення осіб, які могли мати інформацію, що має стосунок до розслідування; визначення місця знаходження свідків; участь у проведенні негласних слідчих дій у межах їх компетенції.
- 148 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт за 2019 рік, сс. 97-98.
- 149 Prenzler, Tim, "Civilian Oversight of the Police: A Test of Capture Theory," 40 *Brit. J. Criminology* 659, at pp. 664-665.

- 150 «Хмарна взаємодія між ізраїльською поліцією та підрозділом внутрішніх справ», <https://www.haaretz.com/premium-close-ties-cloud-work-between-israel-police-and-internal-a-Affairs-unit-1,5374156>
- 151 Інтерв'ю з адвокатом та слідчим поліції з Норвегії, 17 лютого 2021 р.
- 152 Омбудсман у справах поліції у Північній Ірландії. 20 років розгляду скарг на поведінку поліцейських у Північній Ірландії, 2000-2020, с. 5, <https://www.policeombudsman.org/PONI/files/2a/2a731513-24da-42f5-a996-c475d28ba751.pdf>
- 153 Див. <https://www.policeconduct.gov.uk/who-we-are/working-us/investigative-roles>
- 154 Інтерв'ю з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 155 Інтерв'ю з Гамішем Кемпбеллом, помічником Комісара, INDECOM Ямайка, 23 грудня 2020 р.
- 156 Рекомендація 10 Звіту Омбудсмана Онтаріо за 2008 р. під назвою «Невидимий нагляд»: «Спеціальному слідчому підрозділу слід забезпечити, щоб жоден з його слідчих співробітників не носив символів, що свідчать про те, що вони ідентифікуються з поліцією або демонструють свою колишню належність або статус у поліції», <https://www.ombudsman.on.ca/resources/reports-and-case-summaries/reports-on-investigations/2008/oversight-unseen>
- 157 Див. ЮРС, Законодавчі вказівки щодо системи скарг на поліцію, https://www.policeconduct.gov.uk/sites/default/files/Documents/statutoryguidance/2020_statutory_guidance_english.pdf, с. 48.
- 158 Див. Sales, Pau Perez, Psychological Torture: Definition, Evaluation and Measurement, Nov 2016.
- 159 Див. https://www.policeconduct.gov.uk/sites/default/files/Documents/statutoryguidance/2020_statutory_guidance_english.pdf
- 160 Відділ цивільних прав Міністерства юстиції США та Прокуратура США у Північному окрузі штату Іллінойс, Розслідування департаменту поліції Чикаго, 13 січня 2017 р., с. 51, <https://www.justice.gov/opa/file/925846/download>
- 161 Інтерв'ю з Євгеном Крапівіним, Центр політико-правових реформ, Україна, 25 січня 2021 р.
- 162 Thomas Probert, Brian Kimari, Mutuma Ruteere, Strengthening policing oversight and investigations in Kenya study of IPOA investigations into deaths resulting from police action, Centre for Human Rights and Policy Studies, October 2020, at p.8, <https://apcof.org/wp-content/uploads/apcof-study-of-ipoa-deaths-from-police-action-kenya-eng-041-3.pdf>
- 163 Європейський суд з прав людини, заява № 30054/96, Рішення від 4 серпня 2001 р.
- 164 Див. <https://www.policeombudsman.org/Information-for-Police-Officers/When-you-must-contact-the-Police-Ombudsman-s-Office>
- 165 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт за 2019 рік, сс. 99-100.
- 166 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/privy-council-delivers-judgment-in-indecom-cases
- 167 Thomas Probert, Brian Kimari, Mutuma Ruteere, Strengthening policing oversight and investigations in Kenya study of IPOA investigations into deaths resulting from police action, Centre for Human Rights and Policy Studies, October 2020, at p. 17, <https://apcof.org/wp-content/uploads/apcof-study-of-ipoa-deaths-from-police-action-kenya-eng-041-3.pdf>
- 168 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., с. 74, http://www.ipid.gov.za/sites/default/files/documents/IPID%202019_20%20Annual%20Report.pdf
- 169 Міжамериканська комісія з прав людини, грубі порушення прав людини в контексті соціальних протестів у Нікарагуа, OEA/Ser.L/VII (2018), с. 77.
- 170 Див. https://www.indecom.gov.jm/press_release/four-more-indecom-crime-scene-examiners-now-iai-certified
- 171 Див. <https://www.indecom.gov.jm/frequently-asked-questions/faq-security-forces>
- 172 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., с. 69.
- 173 Інтерв'ю з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 174 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт за 2019 рік, с. 126.
- 175 Інтерв'ю з Ефратом Бергманом-Сапіром, Державний комітет проти катувань, Ізраїль, 2 лютого 2021 р.
- 176 «... Поліцейські зобов'язані підготувати точні, докладні та вичерпні письмові пояснення, щойно це стане можливо після розслідування. Якщо дозволити поліцейським проконсультуватися з адвокатом перед підготовкою своїх письмових пояснень, це створює ризик, що основна увага в них зміститься з того, як вони виконували свої службові обов'язки, на їх приватні інтереси щодо виправдання того, що мало місце»: *Вуд проти Шеффера*, 2013, Верховний суд Канади, 71.
- 177 «У профспілкових контрактах поліції в більшості зі 100 найбільших міст Америки є положення, що зменшують підзвітність поліції. Наприклад, у Чикаго офіцери мають можливість через 24 години після використання стрілецької зброї зробити заяву, до якої вони можуть внести зміни, переглянувши кадри спірного інциденту. *The Economist*, 11 липня 2020 р., с. 19.

- 178 Класичним прикладом такої поведінки поліції є їх реакція на смерть у березні 2020 року Данієля Пруда в Рочестері, штат Нью-Йорк, через задушення (після того, як офіцери натягнули йому на голову капюшон і притиснули до землі. Поліція створила документи, що перебільшували схильність Д.Пруда до насильства та мінімізували застосування насильства з боку залучених офіцерів – тобто, приховати факти, які потрапили у відеозаписи поліцейських: <https://www.nytimes.com/2020/09/15/nyregion/rochester-police-daniel-prude.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage>
- 179 *Тітус Нґрамау Мусіла Катіту проти Республіки* – справа, що розглядалася в Апеляційному суді в Найробі. Кримінальна скарга № 124 від 2018 року, цитується за David Nderitu, IPOA, Kenya, *The dichotomy and duplicity in the investigative jurisdiction and mandate of the national police service and the independent policing oversight authority - a legislative design or accident*, August 2020, at p.21, в архіві автора.
- 180 Відділ цивільних прав Міністерства юстиції США та Прокуратура США у Північному окрузі штату Іллінойс, Розслідування департаменту поліції Чикаго, 13 січня 2017 р., с. 62.
- 181 Див. <https://www.indecom.gov.jm/frequently-asked-questions/faq-security-forces>, с. 6.
- 182 Жертви – це в основному особи, затримані в адміністративному або кримінальному порядку. Особи, прямо чи опосередковано причетні до накладення на них кримінальних чи адміністративних санкцій, є заявленими злочинцями. Через це жертви часто утримуються від свідчень проти тих, хто вчинив проти них акти насильства. Десять можливих жертв не співпрацювали зі слідством. У справах, які розслідує Служба державного інспектора, свідками переважно є співробітники правоохоронних органів. Зі 114 опитаних осіб жоден не підтверджує протиправні дії з боку нього/неї або його/її колеги. Як правило, вони апелюють до зовсім інших обставин. Кримінальні справи, які розглядає Служба державного інспектора, рідко мають нейтральних свідків (крім громадян). Якщо такі є, вони зазвичай заявляють, що, хоча вони були присутні, вони нічого не бачили і не чули. Служба державного інспектора, Грузія, Щорічний звіт за 2019 рік, с. 114.
- 183 Інтерв'ю та листування електронною поштою з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 184 Ss. 2(1)(c)(ii) Кодексу поведінки до Закону про поліцію, R.S.O, 1990, с. P-15, зі змінами.
- 185 Європейський суд з прав людини, Керівництво із статті 6 Європейської конвенції з прав людини: право на справедливий суд (кримінальний аспект), оновлений 31 серпня 2020 р., в якому цитуються справи *Сандерс проти Сполученого Королівства* (Велика палата, пункт 60); *О'Халлоран та Френсіс проти Сполученого Королівства* (Велика палата, пункт 45), *Функе проти Франції*, пункт 44.
- 186 Європейський суд з прав людини, Керівництво із статті 6 Європейської конвенції з прав людини: право на справедливий суд (кримінальний аспект), оновлений 31 серпня 2020 р., в якому цитується справа *Джалло проти Німеччини* (Велика палата, пункт 97).
- 187 385 U.S. 492 (1967) та *Gardiner v. Broderick*, 392 U.S. 273 (1968). Див. також Scott, Ian, 'Taking Statements from Police Officers Suspected of Criminal Misconduct' [2004], 49 *Crim. Law Quarterly* 166. Докладніше про застереження Гарріті див. у <https://www.officer.com/home/article/10250117/garrityhow-it-works>
- 188 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт за 2019 рік, с. 126.
- 189 Інтерв'ю з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 190 Детальну дискусію щодо права на відшкодування див. у Комітет ООН проти катувань, Загальний коментар № 3, 2012: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань: імплементація статті 14 державами-учасницями.
- 191 Комітет ООН проти катувань, Загальний коментар № 3, 2012: Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань: імплементація статті 14 державами-учасницями, пункт 17.
- 192 За необхідності та відповідно до національного законодавства, термін «жертва» також включає найближчу родину або осіб, які перебувають на утриманні безпосередньої жертви, та осіб, які зазнали шкоди при спробі надання допомоги постраждалим або запобігання віктимізації. Основні принципи та настанови щодо права на засоби правового захисту та відшкодування шкоди жертвам грубих порушень міжнародного права прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, прийняті та проголошені резолюцією 60/147 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 2005 року, Принцип V.9 та V.8.
- 193 Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р., що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JH, пункт 9, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421925131614&uri=CELEX:32012L0029>
- 194 Доповідь Робочої групи з питань насильницьких та недобровільних зникнень, A/HRC/16/48, 26 січня 2011 р., пункт 39 (загальний коментар щодо права на правду про насильницькі зникнення, пункт 4).
- 195 Доповідь Робочої групи з питань насильницьких або недобровільних зникнень щодо стандартів та державної політики з ефективного розслідування насильницьких зникнень, 7 серпня 2020 р., A/HRC/45/13/Add.3, пункт 69, <https://undocs.org/A/HRC/45/13/Add.3>

- 196 Наприклад, розслідування Омбудсмана у справах поліції у Північній Ірландії у 2006 році щодо скарги сім'ї Джин Макконвіль дійшло висновку, що поліція не проводила розслідування щодо її зникнення безвісти більше 20 років. Слідство також виявило, що поліція отримала інформацію з військових джерел, з якої можна було зробити припущення про те, що її викрадення було сфабрикованим, і що Джин Макконвіль, як відомо, була в безпеці. Сім'я постійно говорила, що Джин Макконвіль була викрадена, побита і звільнена з-під-варти напередодні тієї ночі, коли вона була викрадена та вбита. Див. <https://www.policeombudsman.org/Investigation-Reports/Historical-Reports/Army-thought-McConville-disappearance-a-hoax>. Див. також: Patrick Radden Keefe, *Say Nothing - A True Story of Murder and Memory in Northern Ireland*, Penguin Random House LLC, (2019).
- 197 Служба державного інспектора Грузії, Щорічний звіт за 2019 рік, сс. 123-124.
- 198 Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р., що встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів та замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JH, пункт 20.
- 199 Управління ООН з наркотиків та злочинності. Керівництво з питань справедливості для потерпілих, с. 36.
- 200 Corte Interamericana De Derechos Humanos, Caso Favela Nova Brasilia Vs. Бразилія, Судове рішення, 16 лютого 2017 р. (Excepciones Preliminares, Fondo, Reparaciones Y Costas) https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_333_esp.pdf, розділ IX, пункти 9-24.
- 201 Кримінально-процесуальний кодекс (Codigo Procesal Penal) Аргентини, стаття 82, переклад з іспанської: «Будь-яка особа, яка має цивільну дієздатність, особливо потерпіла внаслідок злочину, що підлягає публічній відповідальності, має право стати позивачем і, як така, сприяти процесу, надавати докази вини, сперечатися про них та апелювати в обсязі, встановленому цим Кодексом ... У разі злочину, що призвів до смерті або зникнення людини безвісти, інший з подружжя, співмешканець, батьки, діти та брати та сестри померлої або зниклої безвісти особи можуть здійснювати це право; у випадку неповнолітнього це право можуть реалізувати його/її опікуни чи піклувальники, а у випадку недієздатної особи – його/її законний представник», <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/383/texact.htm#5>
- 202 Листування електронною поштою з Ніколасом Лаїно, Офіс державного захисника, Аргентина, 18 лютого 2021 р.
- 203 Див. <https://policeconduct.gov.uk/research-and-learning/our-youth-panel/police-complaints-quick-guide-young-people>
- 204 Інтерв'ю та листування електронною поштою з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 205 Інтерв'ю з Девідом Вестом, Директором Установи з розгляду скарг на поліцію, Тринідад і Тобаго, 9 лютого 2021 р.
- 206 За винятком випадків, коли питання про переслідування вирішується Королем у Раді або керівником прокуратури.
- 207 Див. <https://www.spesialenheten.no/english/about-us/case-processing/>
- 208 Jim Murdoch, Václav Jiricka, *Combating Ill-Treatment in Prison*, Council of Europe, 2016, at p.83, available at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ab9a7/> Див також Svanidze, Eric, *Guidelines on International Standards on the Effective Investigation of Ill-treatment*, 2010.
- 209 Наприклад, юристи Державного комітету проти катувань в Ізраїлі (PCATI) виграли таку апеляцію, коли у лютому 2017 року Вищий суд правосуддя Ізраїлю наказав Мачашу висунути обвинувачення проти поліцейського у порушенні прав палестинського чоловіка, яке трапилось за дев'ять років до цього. Високий суд скасував рішення Генерального прокурора про відхилення апеляції на закриття справи. За даними PCATI, Вищий суд правосуддя вперше відхилив рішення влади не висувати обвинувачення через відсутність доказів. Інтерв'ю з Єфратом Бергманом-Сапіром, Державний комітет проти катувань в Ізраїлі, 2 лютого 2021 р.
- 210 Інтерв'ю та листування електронною поштою з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 211 Див. <https://www.policeconduct.gov.uk/complaints-reviews-and-appeals/reviews-and-appeals>
- 212 У тому числі Грем Сміт, Манчестерський університет, Сполучене Королівство; Пітер Кіама, Незалежний медико-правовий відділ, Кенія; Паулу Роберто, прокурор Ріо-де-Жанейро.
- 213 Кримінально-процесуальний кодекс Аргентини, стаття 82 бис, неофіційний переклад з іспанської <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/383/texact.htm#5>
- 214 Це стало можливим завдяки скаргі, поданій об'єднанням «Бабусі Плаза-де-Майо» до Міжамериканської комісії з прав людини, в якій аргументується порушення їх права на доступ до правосуддя. Аргентина прийняла дружнє врегулювання у цій справі та пообіцяла запровадити нове законодавство, щоб забезпечити більш ефективну участь у судових процесах потерпілих та організацій, що їх підтримують. Див. Указ Президента № 1800 від 19 листопада 2009 р. Для отримання додаткової інформації див. Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя, «Варіанти правосуддя», Додаток 2 «Механізми в Америці», сс. 356 та 416.
- 215 Інтерв'ю з Фабіо Амадо, Офіс державного захисника в Ріо-де-Жанейро, 14 січня 2021 р.
- 216 Листування електронною поштою з Ніколасом Лаїно, Офіс державного захисника, Аргентина, 18 лютого 2021 р. Закон передбачив створення 24 державних захисників потерпілих, 23 – для 23 провінцій країни та ще одного – для автономного міста Буенос-Айрес.
- 217 Thomas Probert, Brian Kimari, Mutuma Ruteere, *Strengthening policing oversight and investigations in Kenya study of IPOA investigations into deaths resulting from police action*, Centre for Human Rights and Policy Studies, October 2020, at p.21.

- 218 Інтерв'ю з Пітером Кіамою, Незалежний медико-правовий відділ, Кенія, 9 лютого 2021 р.
- 219 Див. <https://www.imlu.org/index.php/14-sample-data-article/portfolio/apps/83-justice-for-kwekwe>
- 220 Міжамериканська комісія з прав людини. Ситуація з правами людини в Мексиці, OEA/Ser.L/V/II (2018), с. 224.
- 221 Інтерв'ю з Гамішем Кемпбеллом, INDECOM, Ямайка, 23 грудня 2020 р.
- 222 Міннесотський протокол про розслідування потенційно незаконних смертей. Керівництво ООН з ефективного попередження та розслідування позаконних, свавільних і сумарних страт (2016), <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinnesotaProtocol.pdf>; та Міжамериканська комісія з прав людини. Грубі порушення прав людини в контексті соціальних протестів у Нікарагуа], OEA/Ser.L/V/II (2018), с. 76
- 223 Керівництво з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (Стамбульський протокол). Управління Верховного комісара ООН з прав людини (Женева, 2004)
- 224 Стамбульський протокол, пункт 123.
- 225 Колумбія, Підрозділ з розшуку зниклих безвісти людей (UBPD) розпочав свою діяльність у серпні 2017 р. з 20-річним мандатом. Див. <https://colombiapace.org/colombias-unit-for-the-search-of-disappeared-persons/>
- 226 Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р.
- 227 Доповідь Робочої групи з питань насильницьких або недобровільних зникнень щодо стандартів та державної політики з ефективного розслідування насильницьких зникнень, 7 серпня 2020 р., A/HRC/45/13/Add.3, пункт 69, <https://undocs.org/A/HRC/45/13/Add.3>
- 228 Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р., принцип 1.
- 229 Потерпілі, їх законні представники, адвокати або будь-яка уповноважена ними особа, а також будь-яка особа, об'єднання чи організація, що мають законний інтерес, мають право брати участь у розшуку. Це право повинно бути захищене та гарантоване на всіх етапах процесу розшуку, без шкоди для заходів, що вживаються для збереження цілісності та ефективності кримінального розслідування або самого розшуку. [Вони] повинні мати доступ до інформації про вжиті дії та про хід та результати розшуку та розслідування. Їх внесок, досвід, альтернативні пропозиції, запитання та сумніви слід враховувати на всіх етапах розшуку як внесок у підвищення ефективності розшуку, при цьому не слід вдаватися до формальностей, що стримують їх участь і внесок [0]. Будь-яке рішення про припинення розшуку повинно прийматися прозоро і вимагати попередньої та усвідомленої згоди членів сім'ї. [0] Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р., принцип 5.1.
- 230 Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р., принцип 7.5.
- 231 Докладніше див. у Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р., принцип 13. Приклади викликів та належної практики див. у Swisspeace, Координація заходів з розшуку та розслідування кримінальних справ щодо зниклих осіб, червень 2020 р., https://www.swisspeace.ch/assets/publications/downloads/Reports/b966e003cc/Report_ExpertWorkingMeeting_CoordinatingSearchCriminalInvestigationsConcerningDisappearedPersons.pdf
- 232 Комітет з питань насильницьких зникнень, Керівні принципи розшуку осіб, зниклих безвісти, 8 травня 2019 р., принцип 11.7.
- 233 Бамака-Веласкес проти Гватемали, Міжамериканський суд з прав людини, Рішення від 22 лютого 2002 р. (Репарації та витрати): «... .. Держава повинна провести ексгумацію в присутності найближчих родичів , щоб знайти останки Ефраїна Бамаки Веласкеса та передати їх родичам».
- 234 Ешонов проти Узбекистану, Комітет ООН з прав людини, ССРР/С/9/Д/1225/2003Е, пункт 6. Див. також Міннесотський протокол про розслідування потенційно незаконних смертей (2016).
- 235 Див. https://dbr.gov.ua/news/zevaltuvannya_u_kagarliku__dbr_povidomilo_pro_pidozru_kolishnomu_nachalniku__kagarlickogo_vp
- 236 Конвенція проти катувань, стаття 13 «Кожна держава-сторона забезпечує будь-якій особі, яка стверджує, що їй було завдано катувань на території, що перебуває під юрисдикцією цієї держави, право на подання скарги компетентним властям цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги».
- 237 Ініціатива Фонду «Відкрите суспільство» з правосуддя. Набір інструментів стратегічного судочинства: Складання скарг на катування до Комітету ООН з прав людини та Комітету проти катувань, 2018, п. 223.
- 238 Bruce, David. "Are South Africa's Cops Accountable? Results of Independent Police Investigative Directorate Investigations," APCOF Research Series 2020, <https://www.documentcloud.org/documents/6780260-APCOF-RESEARCH-25.html#document/p14/a551413>
- 239 Інтерв'ю з Гамішем Кемпбеллом, INDECOM, Ямайка, 23 грудня 2020 р.
- 240 Інтерв'ю з Єфратом Бергманом-Сапіром, Державний комітет проти катувань в Ізраїлі, 2 лютого 2021 р. Див. також <https://www.justice.gov.il/Units/YoezMespati/HanchayotNew/Pages/fast.aspx> (на івриті).

- 241 Інтерв'ю з Тамар Зубашвілі, Служба державного інспектора Грузії, 3 лютого 2021 р.
- 242 Закон про спеціальні розслідування, S.O. 2019, ch. 1, Sch 5, s. 35.
- 243 Стаття 13 Конвенції проти катувань, зокрема, встановлює: «Вживаються заходи для забезпечення захисту позивача і свідків від будь-яких форм поганого поводження чи залякування у зв'язку із скаргою чи будь-якими свідченнями».
- 244 Стамбульський протокол, пункт 40.
- 245 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) et al., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., с. 36, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- 246 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) et al., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., с. 36, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- 247 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) et al., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., с. 37, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- 248 Див. https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/LEIS/L9807.htm
- 249 Інтерв'ю з Фабіо Амадо, Офіс державного захисника в Ріо-де-Жанейро, 14 січня 2021 р.
- 250 Інтерв'ю з Паулу Роберто, прокурором Ріо-де-Жанейро, 11 лютого 2021 р.
- 251 Акт про розголошення захищеної інформації в Ірландії, частина IV, <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2014/act/14/front/revised/en/html>
- 252 Листування електронною поштою з Джоном Девіттом, Transparency International, Ірландія, 18 січня 2021 р.
- 253 Акт про розголошення захищеної інформації в Ірландії, стаття 18, <https://revisedacts.lawreform.ie/eli/2014/act/14/front/revised/en/html>
- 254 Листування електронною поштою з Джоном Девіттом, Transparency International, Ірландія, 18 січня 2021 р.
- 255 Transparency International Ірландія, Звіт про ініціативу Speak Up, 2020, с. 22.
- 256 Transparency International Ірландія, Звіт про ініціативу Speak Up, 2020, с. 22.
- 257 Інтерв'ю з Таммі Грегг, адвокатом ACLU, 17 лютого 2021 р. Зрештою всіх офіцерів було виправдано. Для отримання додаткової інформації див. <https://www.baltimoresun.com/news/crime/bs-md-ci-goodson-motions-20160106-story.html>
- 258 Дивіться різницю між початковим повідомленням департаменту поліції Міннеаполіса про смерть Джорджа Флойда та зображеннями, зафіксованими у відео про інцидент: «Як відеоролик підлітка поставив під сумнів початкове повідомлення департаменту поліції», New York Times, 20 квітня 2021 р., <https://www.nytimes.com/2021/04/20/us/chauvin-minneapolis-police-report.html?action=click&module=Spotlight&pgtype=Homepage>
- 259 Європейський суд з прав людини, заява № 30054/96, Рішення від 4 серпня 2001 р.
- 260 Див. INDECOM Quarterly, 2020, сс. 20-26, <https://www.indecom.gov.jm/wp-content/uploads/2021/02/The-INDECOM-Quarterly-Q4-October-to-December-2020.pdf>
- 261 Див. <https://www.spesialenheten.no/english/about-us/case-processing/>
- 262 Інтерв'ю з Лукасом Мантінгом, Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, 7 січня 2021 р.
- 263 Rosenthal, Richard, 'Independent Critical Incident Investigations Agencies: A Unique Form of Police Oversight, (2020) 83 *Alb. L. Rev.* 855, at p. 913.
- 264 Див. <https://www.timesofisrael.com/public-defender-cops-dont-properly-probe-complaints-about-own-violent-conduct/#gs.fkcayw>
- 265 Див. https://www.indecom.gov.jm/wp-content/uploads/2014/12/2014-Command-Responsibility-for-the-Use-of-Force-Copy_opt.pdf
- 266 Див. <https://www.indecom.gov.jm/about-us/achievements>
- 267 Американська соціологічна асоціація. Важливість збору даних та проведення соціальних наукових досліджень щодо раси, 2003, https://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/images/press/docs/pdf/asa_race_statement.pdf
- 268 Загальна політична рекомендація ЄКПН № 11 щодо боротьби з расизмом та расовою дискримінацією в поліцейській діяльності, прийнята 29 червня 2007 р., пункти 41-42, <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racism-and-racia/16808b5adf>
- 269 Заключний звіт Комісії з прав людини Онтаріо, Застосування сили поліцією в Торонто, 10 серпня 2020 р.

- 270 *New York Times*, "Hundreds of People Killed in India, but No Mass Protests," August 20, 2020 <http://nyti.ms/3128bdW>
- 271 Див. <https://www.washingtonpost.com/graphics/2018/national/police-shootings-2018/>
- 272 Відповідний Департамент Генеральної прокуратури України був створений наказом Генерального прокурора у 2019 році.
- 273 Ще одним прикладом з Аргентини є провінція Буенос-Айрес, де Сенат і Палата депутатів прийняли в 2014 році закон №14.687, яким було передбачено створення 21 функціональних підрозділів з розслідувань та судових процесів, що спеціалізуються на інституційному насильстві. Див. Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) та ін., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., сс. 6-7.
- 274 Акт про громадянські права 1957 р.
- 275 Відповідно, PROCUVIN не має юриспруденції щодо місцевої поліції та персоналу пенітенціарних установ; однак вона має компетенцію щодо федеральних агентів та порушень, скоєних у федеральних місцях тримання під вартою. До мандату PROCUVIN також входять правопорушення, скоєні співробітниками поліції та інших правоохоронних органів міста Буенос-Айрес.
- 276 Федеральна прокуратура має спеціалізований підрозділ з питань злочинів проти людства, який розслідує злочини, скоєні військовими.
- 277 Інтерв'ю з Полою Литвачки та Маріано Ланціано, CELS, Аргентина, 10 лютого 2021 р.
- 278 Інтерв'ю з Полою Литвачки та Маріано Ланціано, CELS, Аргентина, 10 лютого 2021 р.
- 279 Генеральна прокуратура України, Департамент процесуального керівництва у кримінальних провадженнях щодо катувань та інших серйозних порушень прав людини з боку правоохоронних органів. Інший департамент Генеральної прокуратури здійснює процесуальне керівництво у справах ДБР в інших випадках (таких, як військові злочини або корупція). Починаючи з 2012 року, коли до законодавства України були внесені відповідні зміни, прокуратура відповідає за загальне розслідування і приймає ключові рішення, тоді як слідчий відповідає за якість та своєчасність слідчих дій. Для отримання додаткової інформації про практику процесуального керівництва в Україні див. Експертний центр з прав людини, Україна, Роль прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на досудовому етапі. Звіт про дослідження, 12 травня 2018 р., <https://ecpl.com.ua/en/publications/the-role-of-the-prosecutor-of-the-specialized-anti-corruption-prosecutor-s-office-at-the-pre-trial-stage-study-report/>
- 280 Інтерв'ю з Юрієм Белоусовим, Генеральна прокуратура України, 16 лютого 2021 р.
- 281 Інтерв'ю з Паулу Роберто, прокурором Ріо-де-Жанейро, 11 лютого 2021 р.
- 282 18 U.S.C. § 242, Позбавлення прав за ознакою кольору шкіри, <https://www.justice.gov/crt/statutes-enforced-criminal-section>
- 283 Рішення про згоду – це угода між залученими сторонами, подана в письмовій формі до суду. Після затвердження суддею воно набуває юридичної сили.
- 284 Акт про повідомлення про випадки смерті під вартою, 2013.
- 285 Принцип 19. Хоча рішення про притягнення до кримінальної відповідальності насамперед належить до компетенції держави, потерпілі, їхні сім'ї та спадкоємці повинні мати можливість порушувати справи як на індивідуальній, так і на колективній основі, особливо як сторони цивільного позову або особи, які ведуть приватне переслідування у державах, де кримінально-процесуальне законодавство визнає ці процедури. Держави повинні гарантувати широкі правові можливості в судовому процесі будь-якій стороні, яка постраждала від порушення прав, та будь-якій особі чи неурядовій організації, що мають законний інтерес у цьому. Див. Комісія ООН з прав людини, Доповідь незалежної експертки Дайан Орендліхер щодо оновлення набору принципів боротьби з безкарністю, 8 лютого 2005 р., <https://undocs.org/E/CN.4/2005/102/Add.1>
- 286 Інтерв'ю з Лукасом Мантінгом, Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, 7 січня 2021 р.
- 287 Національна прокуратура, Директиви про прокуратуру – Директиви про політику, видані керівником Національної прокуратури, 2014.
- 288 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., с. 70, http://www.ipid.gov.za/sites/default/files/documents/IPID%202019_20%20Annual%20Report.pdf
- 289 Інтерв'ю з Лукасом Мантінгом, Реформа кримінального правосуддя в країнах Африки, 7 січня 2021 р.
- 290 Див. https://dpp.gov.jm/dpp_powers_a
- 291 Див. <https://www.un.org/ruleoflaw/un-and-the-rule-of-law/>
- 292 За будь-яких обставин юрисдикція військових судів повинна бути відмінена на користь юрисдикції звичайних судів для розслідування серйозних порушень прав людини, таких як позасудові розстріли, насильницькі зникнення та катування, а також для переслідування та судового розгляду справ осіб, звинувачених у таких злочинах. Проект принципів управління здійсненням правосуддя через військові трибунали, U.N. Doc. E/CN.4/2006/58, 13 січня 2006 р., <http://hrlibrary.umn.edu/instree/DecauxPrinciples.html>
- 293 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., с. 39.

- 294 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., сс. 84 і 88. Винесено 69 обвинувальних вироків та 67 виправдувальних вироків.
- 295 IPID, Щорічний звіт за 2019-2020 рр., с. 53.
- 296 Інтерв'ю з Юрієм Белоусовим, Генеральна прокуратура України, 16 лютого 2021 р.
- 297 Centro de Estudios Legales y Sociales (CELS) et al., *Fiscalías especializadas en violencia institucional. Diseño, implementación y estrategias jurídicas*, 9 листопада 2020 р., с. 9, <https://www.cels.org.ar/web/publicaciones/fiscalias-especializadas-en-violencia-institucional-diseno-implementacion-y-estrategias-juridicas/>
- 298 Див. <https://juliamurielminzain.wordpress.com/2014/12/01/four-years-after-brian-lives-in-prison-with-the-memory-of-torture/>
- 299 Незважаючи на те, що суддя Ачіолі була включена до списку з 12 осіб, яких планували вбити, штат Ріо-де-Жанейро перед вбивством зняв її охорону. Суддя Ачіолі просила відновити захист, але штат відмовив, стверджуючи, що для неї не потрібно мати охорону або навіть броньований автомобіль. Див. <https://www.lrwc.org/re-assassination-of-judge-patricia-lourival-acioli/>
- 300 Human Rights Watch. Глобальна доповідь 2012 - Бразилія.
- 301 Див. https://www.abajournal.com/news/article/police_chief_in_city_in_which_murdered_brazil_judge_worked_is_arrested_alon
- 302 Див. <https://insightcrime.org/news/brief/brazil-sentences-3-police-judges-murder/>

